

25
2001-2026

Irodalmi Jelen

XXVI. évfolyam, 294. szám

2026. ÁPRILIS





Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

Dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, Szalai Klaudia (fotó, film)

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,**
Méhes György, Szócs Géza

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **KESZTHELYI GYÖRGY** alkotása

Böszörményi Zoltán

A barátom barátja

*azt az állapotot
amikor valaki elveszíti
végső értelmezési kereteit
én így magyarázom
kifutott a lába alól a talaj
nincs otthona
reménye barátja hite
ha elmegy
nincs hova visszatérnie
nincs hova beilleszkednie
a valósága valótlan
nincs ami megtartsa
befogadja
a barátom barátja
metafizikai hajléktalan*

„Nemes érzemények” prózában és zenében – Jókai és Liszt című rendezvényével zárta a Jókai-bicentenáriumot a Magyar Írószövetség Csongrád-Csanád vármegyei írócsoportja, az Areión Kulturális Egyesület és a Magyar Művészeti Akadémia Szegedi Regionális Műhelye. Az eset február 20-án Aradon, 25-én Szegeden láthatta és hallhatta a közönség. A két eseményen Bene Zoltán József Attila-díjas író és Reke Balázs Móricz Zsigmond-ösztöndíjas író, filmesztéta kifejezetten erre az alkalomra írott Jókai-inspirációi mellett Liszt Ferenc művei hangzottak el a Szeged Classic Trio (Varga Laura fuvolaművész, Klebniczki György zongoraművész és Vizsolyi Livia fagottművész) tolmácsolásában.

Alább az esteken elhangzott két novella.

Bene Zoltán

1873. január, avagy a lefelé irányuló tekintet

– Ha netán írna bele pár sort, kedves barátom – helyezte a friss, még nyomdaszagú könyveket az asztalra a könyvtárőr. Az első kötetet, amelynek címlapjának tetején ez állt: Az arany ember, átnyújtotta a vendégének.

– Ó, természetesen – hajolt a könyv fölé Jókai, s amikor visszaadta az immár dedikált regényt, mohó tekintettel leste a hatást. A könyvtárőr, miközben átfutotta a személyére szabott ajánló sorokat, magában kuncogott. Jól ismerte az író. Tisztában volt a hiúságával is.

– Ó, megtisztelő! Igazán megtisztelő! – dünnyögte. – Már a Honban elolvastam minden folytatást – tette még hozzá –, de újra el fogom. Mégis a könyv az igazi!

Az író elégedetten hümmögött.

– Ebben is egyetértünk, Mátray uram – nyájaskodott.

A könyvtárőr udvariasan biccentett, talán a köszönet, talán az egyetértés jeléül.

- Tudja, ki látogat hozzám holnap? – talányoskodott az író.
- Lesz szíves elárulni – motyogta Mátray Gábor.
- Liszt! – vágta ki diadalmasan Jókai.

A könyvtárőr jól emlékezett arra a beszélgetésre, amit közel húsz éve folytattak ők ketten. Mátray akkor írta meg az *Über ungarische Musik und jene der ungarischen Zigeuner* című művét, amelyben ízekre szedte Liszt kijelentéseit, amelyeket a magyar és a cigány zene kapcsán tett.

– A cigány muzsikások a nép dalait zengetik, melyeknek szöveg- és zeneszerzői a nép közül valók – ismételte akkoriban Mátray gyakran, szenvedélyesen, kipirult arccal.

– Sosem feledem, hogy az Ön kitűnő munkájára támaszkodhattam, amikor magam is fölszólaltam Liszt megtevévesztő állításai ellenében – jelentette ki az író.

Mátray nem válaszolt. Voltaképpen örült annak, hogy a nagy Jókai sem hagyta szó nélkül a világhírű zenész tévedését, ugyanakkor elkeserítette, hogy maga Liszt csak az íróval polemizált, és sosem vette a fáradságot arra, hogy vitába bocsátkozzon, vagy legalább szóba álljon vele, hiába vezette az Országos Széchényi Könyvtár mellett a Hangászegyesületi Zenedét is.

– Nos, azóta talán már minden művelt fő előtt ismeretes az igazság – szögezte le diplomatikusan.

- Hála Önnek! – bókkolt Jókai.

Mátray elengedte a füle mellett a hízélgést.

– És mi célból keresi föl Önt az abbé? – terelte vissza a szót a látogatásra.

– Rózámval egy melodrámat készülnek előadni, melyben a nejem prózában szaval, Liszt pedig a szöveghez igazodva zongorán kíséri majd.

- Oh!
 - Azonban a szöveg magyarul van – somolygott az író.
 - És Liszt nem beszél magyarul – göcögött a könyvtárőr.
- Egymásra kacsintottak.

– Liszt nem tud magyarul, a feleségem pedig nem ért a zenéhez – sorolta Jókai. – Hogyan fogják ezek egymásnak megmagyarázni, hol álljon meg a szavaló, hol engedje a zeneművész egyedül játszani, s hol hagyja abba a zenész, hogy a szavaló beszélhessen? No, és hol működjenek egyszerre, szavalva, zenélve? Hol emelje a zenekísérethez a szavaló az indulatkitörésben a hangját, és hogyan tompítsa a zeneművész a kísérteties elbeszélésnél a zongora húrjait?

– Talán az érzemények, a nemes érzemények hullámhosszán megértik majd egymást nyelv nélkül is – vélekedett Mátray.

Hacsak úgy nem, gondolta magában Jókai, miközben elbúcsúzott régi barátjától.

– A mai napig sem értem, hogyan történt – mesélte Jókai a kávéházban napokkal később, egy zord téli reggelen –, de kétszer félórai próba után remekül ment minden! Liszt magyarázta Rózámnak, hogy akkor most itt jön az asszonyok öröme! Meg azt, hogy itt a menyasszony kétségbeesik, emitt dobog a halálparipa és így tovább. Aztán meg a nejem Lisztnek, miszerint ez a mondás magyarul ezt, amaz meg azt jelenti. Én magam a második próba után azt mondtam nekik: no lám, két lecke alatt Liszt megtanult magyarul és Jókainé megtanult zongorázni! Semmi sem könnyebb ennél.

A kávéházi emberek nevettek.

– A koncerten a siker nem maradt el, mindenesetre – jegyezte meg egyikük.

– Hát, ahogy Liszt bánik a zongorával, azt szavakkal leírni alig lehet! – áradozott Jókai. – Mikor ő arra a sokfogú szörnyetegre ráteszi a kezét, az megszűnik zongora lenni; valami élő csoda lesz belőle, mely haragjában fenyeget, s mint az apokalipszis réme, ledörög reánk; aztán meghunyászkodik a rém, s elkezd beszélni lágyan a szív mély titkairól, melyeknek számosságára szó nincsen; megfogja a hold- és a csillagsugarakat, s azoknál fogva közelebb húzza hozzánk az egész mennyboltot!

– Pontosan ezt éreztem magam is! – kiáltott föl egy vézna fiatalember a kávéház sarkában.

– Jelen volt? – fordult felé Jókai.
– Életem értelme, hogy ott lehettem! – öntötte el a pír az ifjanc arcát.

– No, ez derék – mormogta valaki.
– Boldogság, hogy nejem és a világ legnagyobb zenésze ilyen fogékony szellemek előtt játszhatott – lelkendezett Jókai.

A fiatalember erre nem tudott mit válaszolni, csak valami földöntült boldogság járta át minden tagját, s hogy ne lássák meghatottságát, elrohant.

Meg sem állt a munkahelyéig, az Országos Széchényi Könyvtár épületéig. Alig foglalta el helyét a pulpitus mögött, hogy a friss szerzeményeket bevételezze, amikor Mátray uram toppant a helyiségbe.

– Miért ilyen vörös ma, fiam? – nézett megütközve a beosztottjára.

– A közeli kávéházban jártam, könyvtárőr uram, meginni egy tejeskávét s megenni egy kiflit, hogy elverjem éhem, s belefutottam a nagy Jókaiba, aki éppen a tegnapi koncertről beszélt. Nem tudtam csöndben maradni, magam is kifejeztem csodálatomat...

– Liszt játéka iránt? – vonta föl a szemöldökét Mátray.
– Olyan nagyszerűt én még nem hallottam, könyvtárőr uram!
– Liszt a világ legjobb zongoristája – jelentette ki Mátray.
– Általa ismernek bennünket a világ műveltebb felén! – ömlengett az ifjú.

– Ez igaz – helyeselt a könyvtárőr. – Ettől függetlenül magyarul is megtanulhatna, és a magyar zenét is megismerhetné a maga teljességében. Ha már egyszer azt vallja magáról, hogy magyar. – Mondom ezt én, aki születésem szerint német vagyok, tette hozzá magában.

Ej, de zsémbes vénemberré lett Mátray uram, gondolta a fiatalember.

– No, de folytassa a munkát, sosem ér a végére, ha fecserészünk. Nekem el kell intéznem néhány fontos ügyet a városban, legkésőbb egy óra múlva visszatérek – azzal a könyvtárőr magá-

ra hagyta zenerajongó beosztottját, aki újra a könyvek fölé hajolt, ám pár perc múlva ismét elterelték a figyelmét.

Az egykoron Hangászegyesületi, immár Nemzeti Zenede két ifjú növendéke érkezett a bibliotékába, Mátray Gábort keresték.

– Éppen az imént távozott – világosította föl őket a könyvtárnok. – De megvárhatják, ha gondolják.

Azok úgy döntöttek, élnek a lehetőséggel. Letelepedtek a polcok mellé egy-egy székre, egy ideig némán, ábrándozó tekintettel figyelték a könyvek végtelen sorát, aztán egyikük fölsóhajtott.

– Még mindig? – kérdezte a másik.

– Nem bírom kiverni a fejemből.

– Engem is megviselt.

A könyvtárnok hegyezni kezdte a fülét. Mi hagyhatott ilyen mély nyomot a két kezdő zenész lelkében?

– Csak azért tapsolni, mert a férje híres író – motyogta az egyik várakozó.

– A mester mellett olyannak tűnt, mint a Hold a Naphoz viszonyosan – erősítette meg a másik.

A könyvtárnok gyanút fogott.

– Csak nem a tegnapi hangversenyről beszélnek? – kotyogott közbe.

– Liszt egy génusz – emelte föl a mutatóujját az egyik zenedei diák.

– De Jókainé... – legyintett a másik.

– Én úgy találtam, kitűnően működtek együtt – ellenkezett a könyvtárnok.

– Ön nem zenész, azért lehet, hogy így vélekedik.

– Csakis azért. Aki zenész, az nem így látta, hallotta.

– Már megbocsássanak – húzta ki magát a könyvtárnok –, de tűrhetően játszom hegedűn!

– Tűrhetően? – somolyogtak a zenedeiek. – No, ha mondja...

– Jókainé méltó társa volt Liszt mesternek!

– Először Jókai vált híressé a neje által, most meg az asszony sütkérezik a férje dicsőségében – gonoszkodott az egyik zenedei növendék.

– Már megbocsásson, de ez... – kezdte a könyvtárnok, azonban nem talált szavakat. Be is ismerte: – Nem talállok szavakat!
– Akkor ne is keresse – javasolta a másik zenedei hallgató.
– Jókainénak a zene olyan, akár tyúknak az ábécé – vette viszsza a szót a társa.

A könyvtárnok ezúttal nem a meghatottságtól és a lelkesedéstől, de a fölhorgadó dühtől vörösödött el. Már nyitotta a száját, s bizonynal nem állt volna jól senki azért, ami elhagyja ajkait, ha vissza nem tér Mátray, ezzel fojtva belé a szót.

- Önök rám várnak?
- Igen, igazgató úr – pattant föl a két zenészipalánta.
- Jöjjenek!

A fiatal könyvtárnokban egész nap fortyogott a düh. Este ismét betért a kávéházba, azt vacsorált, amit reggelizni szokott: tejeskávét kiflivel. Az utolsó kortyoknál és falatoknál tartott, amikor a szomszéd asztalhoz pazar emberpár érkezett, akikhez azonnal rohant a főúr.

– Művész úr, művésznő, mit hozhatok? – búgta nekik alázatos hangon.

A könyvtárnok nem értette a választ, de fölismerte az érkezőkben a híres színész-házaspárt: ifjabb Lendvay Mártont és Fánccsy Ilkát, akik egy korábban kezdett beszélgetésbe merülve foglalták el helyüket.

– Még mindig képes elvarázsolni a közönségét – mondta Lendvay.

A felesége megvonta a vállát.

- Szigetet mégis rólam neveztek el a Tiszán!
- Nos, Csongrád a lábaid előtt hever, ez tagadhatatlan...
- Róza helyében én nem vállaltam volna.
- Én úgy vélem, méltó partnere volt Lisztnek.
- Róza süket a zenére.
- Ezt nem vettem észre, kedvesem, mindenesetre.
- Márton! – csattant föl Fánccsy Ilka.
- Ilka! – emelte meg a hangját a férfi is.

– Te csak bosszantasz engem – mosolyodott el a nő kacéran.
 – Én csak bosszantalak téged – vigyorgott Lendvay. – De közben halálosan komolyan gondolom, hogy Róza egy génusza a mi szakmánknak. Még mindig. S örökké.

– Márton! – toppantott a nő dühösen.
 – Az irigység beszél belőled, kedvesem – nyugtatta a férje.
 – Belőled meg a bűntudat!
 – Én azt már régen nem érzem, kedvesem – ingatta a fejét Lendvay. – Apám sem érezte, hát én miért kellene éreznem?

– Ha nincs Jókai és nem bolondul bele annyira, hogy még a féltestvéredet is a nevére veszi, Róza mind mai napig az a színésznő lenne, akit az apád teherbe ejtett, holott sosem voltak házasságok!

– Nem, nem – ellenkezett Lendvay. – Róza a legnagyobb tragikák egyike, s ezt semmi nem változtatja meg! Nagy vesztesége a magyar színpadnak, hogy olyan régen visszavonult.

– Hogy írófeleség legyen – Fáncsy Ilka hangja gúnyosan csengett. – Ennyit ér neki a színház!

– Tegnapi Laborfalvi Róza bebizonyította, hogy még mindig a legnagyobb színésznő széles e hazában – emelkedett föl a könyvtárnok a szomszéd asztaltól, aznap sokadszorra lángba boruló arccal, dúltan, szája körül a tejeskávé nyomaival.

– No, lám, egy tejfelesszájú rajongó – nevetett föl Lendvay, a felesége azonban olyan hangot hallatott, aminőket a macskák szoktak, ha nem tetszik nekik valami.

Nem, én a közönség vagyok, gondolta magában a könyvtárnok, de hangosan nem szólt többet, inkább sietve elhagyta a kávéházat.

„A Rózsavölgyi és Társa által a Hungária hotelbe szervezett Le-onóra című melodráma, melyet Jókainé játszott, s Liszt kísérté zongorán, hatalmas sikert aratott. Jövőre a páros Jókai darabját viszi majd színre, melyet A holt költő szerelme címmel tervez megírni az írófejedelem” – olvasta az újságban beosztottja válla fölött Mátray Gábor.

– Még mindig a tegnapelőtti koncert foglalkoztatja? – kérdezte.

A fiatalember összerezzent.

– Bocsásson meg, könyvtárőr uram, máris visszatérek a teen-dőimhez, csak olyan méltatlan véleményeknek és nemtelen támadásoknak voltam fültanúja a koncert kapcsán, hogy... Nem is találom a szavakat...

– Hja, kedves barátom – tette a kezét a könyvtárnok karjára a könyvtárőr –, aki magasabb nálunk, arra föl kellene néznünk, de mi szeretünk úgy tenni, mintha a feje a gyomra helyén lenne, csak hogy ne kelljen fölemelni a tekintetünket. A lefelé irányuló tekintet hovatovább általános világnézetté válik, kedves barátom.

A könyvtárnok csak hallgatott. Maga elé bámult, az előtte heverő, frissen megjelent kötetek halmára, majd az ablakon keresztül az utcára, mereven, sokáig. Mátray magára hagyta. Az alig két hete létrejött új, Pest-Budáról Budapestre keresztelt városban pedig szállingózni kezdett a hó.

Reke Balázs

Langyos ólom

Az útszakasz, ahová kiértek a ligetes rész után, pusztaságba vezetett. Mindent végigperzselt a napsütés, a cserepes földből ki-meredő száraz gazokat rázta a szél. Kőhajításnyira az úttól egy magányos fa állt, öreg kőris, csak úgy odanőtt valamikor, a lombja hézagain átvágtak a napsugarak. A kocsi kerekei folyamatosan ugráltak az apró köveken, amiket nem tudtak sem a lovak, sem a kerekek beletaposni a kemény talajba.

Ahogy a férfi odébb húzta a kocsiablak négyszögét eltakaró függönyt, hirtelen nem is tudta, hogy hol járnak pontosan. A haj-

tó ostorának pattogását hallotta, és a kiáltásait, ahogy a lovakat sürgeti, de az utazás szokványos zajai most tompának tündek. És ugyanez a tompaság telepedett a férfira is, ahogy az ülésbe süppedt. Egyedül ült a félhomályos fülkében.

A kocsi hirtelen lassítani kezdett, a kocsis folyamatosan fékezte le a lovakat. A férfi csak a porfelhőt látta, amit a lovak patái vertek fel, amikor újra kinézett az ablakon. Megálltak. A kocsi körül kavargó porkötegek szürkének tündek, elfedték egy kis időre a napfényt. A férfi beszédet hallott, de az egészből nem tudott kihámozni semmi érthetőt. Éppen, amikor rászánta volna magát, hogy kilépjen a fülkéből, hogy megnézzze, mi történik, kinyílt a kocsi túloldali ajtaja.

Egy katona nézett befelé. Huszár egyenruhát viselt, de a műdér eredeti színeit elfedte a vastagon rárakódott pusztai homok. Fütttyentett valakiknek, és anélkül, hogy szólt volna a férfinak, szélesre tárta a kocsiajtót, és intett, hogy oda pakolhatnak a padlóra. Két rongyos egyenruhájú baka jelent meg, nehéz lábát cipeltek, fölrakták a kocsira, aztán bepakoltak legalább egy tucat puskát. A fegyverek tusát a kocsi padlójának támasztották, a csövét az ülések fejtámlájának. Közben a huszáregyenruhás a kesztyűjével ütögette le magáról a port, és nem is nézett a kocsi-ban ülő férfira, majd amikor a katonák végeztek a pakolással, újra intett nekik, és becsapta a kocsi ajtaját.

Rövid szóváltást követően a kocsi nekilódult, olyan lendülettel vágott neki az útnak, hogy az ülésnek támasztott puskák oldalra borultak a férfi vállára, aki próbálta lelökdösni magáról a fegyvereket, de egyre csak belegabalyodott a szíjakra, és a hőségben felforrósodott puskacsövek acélja égette a tenyerét, ahogy hozzájuk ért.

A láda ellenben olyan súlyos volt, hogy meg sem mozdult, miközben a kocsi száguldvá vette be a kanyarokat, néha a férfi úgy érezte, mintha a jobb oldali kerekek a levegőbe emelkednének. Megkapaszkodott az ablakkeretben, és közben a ládán lévő dombornyomatot nézte, a szépen kidolgozott, sellőyszerű alakot, aki a kezében lecsavarodó pergamenköteget tart. Egy nyomda jelzése volt. A ládát nem

zárták le lakattal, csupán egy hosszú, durvára kovácsolt vasretesz szorította le a tetejét. A férfi lehajolt, és a tenyerével addig ütögette oldalra a reteszt, amíg az ki nem hullott a sínből, majd felnyitotta a ládát. Talán ezernél is több golyó volt benne, látszott rajtuk, hogy idő szűkében öntötték, és kapkodva csípték le a fogóval, az ólomgolyók egyik oldalán hosszanti csík futott végig. A férfi beledugta az ujjait a langyos gömbök közé, és valami furcsa érzés futott végig rajta, amikor a kézfeje fölé összegördülő súly már megakadályozta abban, hogy bármerre is mozdítani tudja a kezét.

Ekkor hallotta meg a dörrenéseket. Kihúzta a kezét, és visszacsapta a láda fedelét. A függöny résén át tisztán rá lehetett látni az apró dombra, ahol a tűzérési ütegeket felállították. Hatfontos ágyúk, alig négy darab. Tüzeltek, és a torkolattűz mögött kiömlő szürkésfehér füstcsóva lassan terült el a domboldal füvén.

A kocsi felkaptatott egy kisebb emelkedőn, és megállt a sátrak mögött. A lövegek éppen elhallgattak, de a dobok nem, verték az ütemet a domboldalról lefelé hullámszó balszárny egységeinek. Szemben az ellenség iszonyatos tömegei, onnan a dombtető magasából egészen szabályos téglalapoknak látszottak.

A férfi nézett kifelé a kocsiból, de nem bírt megmozdulni. Ujjai görcsösen szorultak az ablakkeretre.

Több tucatnyi baka rohanta meg a kocsit, és mindkét oldali ajtót feltépték, majd adogatták ki a puskákat, ketten megragadták a ládát is, és leemelték a fölkéből, majd futva vitték előre a sátrak közötti poros utakon. Egy őrnagy egyenruhás katona megragadta a kocsiban ülő férfi vállát, kihúzta onnan, és miután az a porba rogyott, talpra állította.

– Talpra, jóember! – kiáltotta az őrnagy, de az utolsó szavai beleolvadtak az ágyútűz dübörgésébe. Leporolta a férfit, a kalapját lecsapta a fejéről, a helyére honvéd sipkát rakott, és átvetett a vállán egy katonai táskát. – Ebben van a lőszer. Hat kész töltet, utána szurony van, vagy üssön a puskatussal!

– De én nem vagyok katona – hebegte a férfi.

A tiszt válasza sem méltatta, a kezébe nyomott egy puskát, megragadta a vállát, és addig vonszolta, amíg el nem értek egy

csapathoz, amely éppen felfejlődőben volt. Odalökte a bakák közé. Alig voltak százan. A katonák arcán a veríték patakokat vágott a porba, lihegtek és fújtattak a hőségben.

Odalent a lapályon egymás után dördültek el a sortüzek, és a balszárny lassan hátrálni kezdett, majd amikor a lovasság berontott közéjük, felbontották az alakzatot, és futottak vissza a domb felé.

– Őrnagy úr! – hallatszott az egyik tüzértiszt hangja. – Nincs mivel löni!

– Állítsanak az irányzéken, kartácstűzre töltsenek! – ordította az őrnagy, és közben felült a lovára. – Gyalogság kettes oszlopba, szuronyt fel! Meg kell állítanunk a lovasságot, vagy a tábor elveszik!

A gyalogság rendeződni kezdett, a lovaskocsiból kirángatott férfi nem tudta, hogy mitévő legyen, ide-oda lökdösték a bakák. Végül az első sorban kötött ki, ahonnan hátrálni nem tudott volna, oldalról pedig szorosan fogta az alakzatba rendeződött katonák válla. Érezte, hogy reszket a lába, sűrűn kapott levegő után.

– Mór, mi a fenét csinálsz te itt? – hallatszott egy hang. Először alig kivehető volt a szemben közeledő lovasság robajlása miatt, de aztán a hang újra szólt, és egy kéz megragadta a férfi vállát, erőtlenül próbálva őt megfordítani.

– Mi a lószar folyik itt, százados? – üvöltötte az őrnagy, aki közben odaléptetett a lován.

– Ez Jókai Mór, hogy került ide? Ki kell vinni innen azonnal, láttam egy kocsit fentebb az úton, valaki rögvést szállítsa el innen! – hadarta a százados, és végre sikerült olyat rántania a katonai táska szíján, hogy a férfi hátratántorodott, és a sorok mögé lépett. A bakák sorfala összezárt előtte.

– Menjenek innen, Petőfi százados, de azonnal, vigyék a kocsit! – harsogta az őrnagy.

A férfi tompának érezte minden mozdulatát, ahogy a kocsihoz vezették. Petőfi elvette tőle a puskáját, és a táskáját, majd a vállára vette.

– Vidd el innen! – kiáltotta a kocsisnak, és bezárta a kocsiajtót.

A férfi az ablakkeretnek dőlve nézte a fiatal költő alakját, mögötte lassan mélysárga színű alkonyat telepedett mindenre. A kartácstűz nem sokkal később szólalt meg, a hangja összetéveszthetetlen volt, ahogy a fémszilánkokat kisöpörte a lőpor az ágyúcsövön, és mögötte csak az üvöltés maradt, az emberek és a lovak hörgése.

Még sötét volt odakint, csak a ház sarkára vasazott olajlámpában égő lángocska oldotta kissé a feketeséget. A macskakövek fénylettek az utcán, pár órával korábban esett egy kevés eső, de csak úgy zajtalanul szitálva.

Az öregember már percekkel korábban felriadt az álmából, mégsem tudott még kikelni az ágyból. A szíve hevesen vert, úgy érezte, mintha a nyakában is dobolnának az erek. A ruhája vizes volt, és savanykás szagú. Mellette, az éjjeliszekrényen egy apróra összezsugorodott gyertya hevert, pontszerű kanóca az azóta megdermedt viaszömlédékbe fulladt. Az öregember először a kezeit tapogatta meg, a kézfejen a bőr vékony volt és papírszerű, aztán megérintette kissé lesoványodott, puha vádliját, és végül a lábfejét. A lába hideg volt.

Lassan sétált keresztül a szobákon, majd az íróasztalához ült, meggyújtott egy lámpást, és egy tiszta lapra körölni kezdett.

Nem sokkal azután, hogy a ház belső udvarán a kakas felugrott a kutyaház tetejére, és kukorékolni kezdett, az öregember felkelt az asztaltól. A kezében egy lezárt és megcímezett borítékot tartott.

A konyhába sétált. A cselédlány az asztalon aludt, a fejét derékszögbe hajlított karjai közé rejtette. Nem is hallotta meg, hogy az öregember besétált a helyiségbe. A pulton néhány tányér maradt mosatlanul, az egyikben egy malacköröm leszopogatott csonthalma hevert, a bableves sűrű rántásába süppedve. A rántás már összeállt és megbarnult, alatta pár szem vesebab bújt meg.

– Matilda! – súgta az öregember, és közben lágyan megrázta a lány vállát.

A lány nyöszörgött kicsit, majd felemelte a fejét, és ahogy ki bírta nyitni a szemét, az öregember felé fordította az arcát.

Azonnal felugrott.

– Bocsásson meg nekem, kegyelmes uram, túlságosan kimerültem tegnap. Elaludtam – szabadkozott a lány.

– Hagyjad csak, szóra sem érdemes – nyugtatta az öregember. – De most feladatom van neked. Ezzel a levéllel elindulsz a városba, a postára. Még ma útra kell kelnie a levélnek.

– Igenis, kegyelmes uram, rögvest indulok.

– Nagyon fontos, ne állj meg odafelé beszélgetni, arra lesz idő később! Liszt Ferencnek szól a levél. Itt volt nem is olyan régen nálunk, emlékszel? Aki zongorázott vacsora után. Akit bácsinak szólítottál.

A lány lesütötte a szemét a padlóra.

– Nem kell úgy a szívedre venni! – vigasztalta az öregember.
– Jót derült rajta.

– Röstelltem magam.

– Akkor, nosza, tedd jóvá a hibádat, vidd el a levelét a postára!

A lány pár perc múlva úton volt.

Az öregember nézte egy kis ideig az ablakból, aztán elengedte a függöny fehér szarait, és a verandára sétált.

A belső udvaron a sár szúrós szagot árasztott, és a nagyobb mélyedésekben pocsolyabarna víz állt meg. Az utcán éppen elhúzott egy szekér. A két ló kényelmes tempót tartott, a patájuk fémesen kopogott a kövezeten.

Az öregember visszament a házba. A nappaliban leült a zongora elé, felnyitotta, és lenyomott néhány billentyűt. Nem játszott rajta semmit, csak jó érzés töltötte el, amikor a hangok mélyen végigbúgtak az ormótlan hangszer húrjain. Aztán becsukta a zongorát, és újra kinézett az ablakon. Pár perc volt csupán hátra, mielőtt a napkorong kibújt a szemben lévő templom tornya mögül, és melengetni kezdte a ház keleti oldalát.

Vörös István

Ezer év volt kamaszkorom

*A mi családunk nagy család,
az ősanyánkat elrabolták.
Utána ment az egész ország.
Ezzel kezdődött a világ –*

*hogy ott volt már határain túl.
Lassan a nap is elfogadta,
hogy körülötte körtánc indul,
s ő adja az energiát
az összes földi folyamatba.*

*Ahogy tárgult a tudásunk,
a világból egy egyetem
lett, ahová létezni járunk.
Már nem lakunk a semmiben.*

*De mindez Trójánál kezdődött,
s a bibliai teremtéssel.
Bár Ilionnál nincsen ördög,
de ott szólalt meg az a vészjel,
mit azóta elégszer
hallhattunk, ha fülünk van.*

*Nos, ha egyszer kimondtam:
talán inkább a szökevények
leszármazottai vagyunk –
akik, ha Karthágóba érnek,
már nem olyan ártatlanok.*

*Két féltekéből áll agyunk,
mindkettőben többféle szándék:*

*a szerelem, a hatalomvágy –
egyik tombol, a másik vár még.
Ettől függ, milyen lesz az ország,
ettől függ, miféle jövőt
szabunk ki sok lehetségesből.*

*A kertkapu bedőlt,
de túl rajta úgyszólván kétes föld
található, egy város romja.
Ki gondolkodik, átgondolja,
meddig terjed az énje,
mikor olvad át a mesébe,
mikor lesz mese maga is.*

*Biztosan tudom: van valóság,
ez a tény szabja meg a sorsát
minden biztos tudásnak.
Mivel legfontosabb a korlát,
ahhoz, hogy valamit csinálják.*

*A korlátba kapaszkodom
a lépcsőn fölfelé rohanva.
Ezer év volt kamaszkorom,
felnőtként mért hagytak magamra?*

Egy temetésre készülődve

*Régen várok egy pillanatra –
amikor meghalok.
Az embert persze felkavarja,
mert elég vad dolog.*

*Régen várok az öröklétre –
talán nem létezik.
De mégse tarthatod mesének!
Bárki emlékezik*

*olyanra, mi korábban történt,
mint hogy megszületett.
Látok magam előtt egy ösvényt:
egy újabb életet.*

Akarni kell, hogy szeressenek?

*Nem akartam eléggé:
szeressenek.
Versem ettől kevésbé
elengedett?*

*Ha nem harcolsz eléggé:
szeressenek,
az olvasó kevésbé
elégedett?*

*Az derült ki, kevés, ha
jókat írok.
Vagy nem írok? – Ki tudja?
Az ég ragyog.*

*Sajnos ez is hazugság:
borult idő
alatt billeg az ország.
De nincs eső.*

*Az derült ki, kevés, ha
minden oké.
Nem vagyok magam rabja?
Családomé.*

*Nem csalás, nem ámtítás,
minden igaz:
szeretet-megszorítás
ma a vigasz.*

Miben tévedett Platón?

*Lehet az, hogy a Föld
nem a humanistákat kedveli?
Az emberekkel túl sokat közölt,
most ajándékait visszaveszi.*

*Kétféle ember van: a harcos
és a gondolkodó.
Az első odalök a falhoz,
a másodikkal beszélgetni jó.*

*Az első hamis szövetséges,
ki ellened fordulhat bármikor.
De a gondolkodó-fajta veszélyes:*

*csupa erkölcs, csupa szigor.
A föld a durvaságot megbocsátja,
mert neki nem a lélek a világa.*

Függőágyban a hold

*Egymásba csap itt gondolat
és gondolat. Ez maga a világ.
És átalakul pillanat alatt,
ahogy nem bírja el a holdat semmi ág,
amire ráakasztjuk, mint egy függőágyat.*

Nem pihenni indulunk a jövőbe.

*Azt se tudom, arra van-e az előre.
Az ember múltja ellen lázad,
pedig a jövője inkább a zűrös!*

*Semmit teszünk a puszta úrhöz,
valamit lopunk ki belőle,
ez túl sok változást előhoz,
úgy alkalmazkodunk a korhoz,
hogy inkább elfutunk előle.*

Parragi Eszter

Gyümölcsbeszélgetés, avagy monrealei disputa

– Testvéreim! Azért ültünk ma itt össze az Úr 2015. évében, Monrealéban, a Santa Maria della Nuova lépcsőjén, hogy a gyümölcsök erotikájának nedvdús témáját egyszer s mindenkorra megvitassuk. A vita résztvevői Soror Chiara da Parigiana Háá, és Soror Estella da Dombovarea professorae doctissimae nagyhajú és nagytudományú nők. A vitát ezennel ünnepélyesen megnyitom, enyém a szó. Megállapítom a hierarchiát. A friss füge a legerotikusabb gyümölcs a világon. Döntő érvem, hogy én ezt szeretem a legjobban. Másodszor, a friss füge mindkét nemet ugyanolyan mértékben és mélységben magába foglalja mind morfológiailag, mind szubsztanciálisan. Harmadszor: a füge minden érettségi fázisában fantasztikusan élvezhető. Szintanilag belül vörös-rózsaszín, kívül lilás; ízét tekintve könnyedén fanyar ugyanakkor zamatos-édes, az érettségnek megfelelő fokozatokban; halmazállapot szerint pedig a hersenőtől a lekvár-állapotig terjed a skála, de mindenképp a dússág, a pompázatos királyi gazdagság érzetével. Ezen megjelenések közül is az első helyet a friss füge azon állapotában kapja, amikor belsejében a mézédés lekvárrá válás, kocsonyásodás, tehát egyfajta zsugorodás és sűrűsödés még nem indult meg, de a füge már érett, ugyanakkor még friss, belseje élénkvörös, és még bőven van leve. Az ilyen füge egyszerismind szív is és rózsza is, csupa nedv és telt zamat. Ha egy ilyen fügét a kezünkbe veszünk, egyszerre feszes és teli, ugyanakkor csodálatosan engedékeny, lágy és puha. Különös figyelmet érdemel a száj és a gyümölcs találkozásának pillanata, az ajkaknak és a gyümölcs héjának, valamint a fogaknak, a nyelvnek és a gyümölcs testének találkozása, azaz a harapás, azaz az embert a felszín felszakadása után ért elementáris élmény.

Claire döbbsen nézett rám, az internetezésből frissen viszsza-
szajőve váratlanul érte a beszéd.

– Mi?

A délelőtt gyűjtött füget ettem papírzacskóból a dóm lépcső-
jén, és beszédemet a kezemben lévő ígéretes példányhoz intéz-
tem.

– A füge – mondtam –, a füge az első. Második helyre az epret
teszem, hasonló megfontolásokból. Egyenlő mértékben képviseli
mindkét nemet, ez számomra döntő kritérium, bár itt csak a
teljesen érett gyümölcs jön számításba, a fügek rendkívül gazdag
érettségi fokozataival szemben. Ellenben: az epernek van egy tulaj-
donsága, ami a fügének nincs: illata!

Claire elgondolkodott.

– Az eper illatára az ember behunyja a szemét, és előnti a vágy.
Hogy hasonló előzetes sóvárgásra épp az első helyezett fügénél
nincs lehetőség, az döntésem vitathatóságát mutatja. Talán még-
is az eper az első? Ó! Az eper a csodálatosan friss vonzás, csillogó
piros színe és csücsörítő szív-alakja csupa csábítás. Kicsinységé-
hez ujjaink kellenek, mert az eper az affektálás nélküli, eredeti
és igazi kifinomultság, csupa ujjhegy és ujjbegy, színtiszta csók
és csupa ajak, a természetes érzékenység és finomság tetőfoka.
A kis duzzadt, csúcsos szívbe utolérhetetlen zamat és élet-piros,
ébresztő-üde harmat koncentráliódik. Az eper a reggeli erotika.
Barátnőm, csókoljál már epret?

– És melyik a harmadik helyezett?

– Harmadik helyezett a szőlő.

– Képtelenség! A szőlő elöl kell, hogy legyen!

– Hm, valóban, belátom tévedésemet. Helyesbíték: a szőlő
tényleg nem harmadik, egyszerűen tényleg nem. A szőlő *nagyon*
erotikus! Lehet, hogy fel kell oldanom a hierarchiát egy hármas
első helyezés javára? Füge, eper, szőlő? Eper, szőlő, füge? Ez a há-
rom a csúcs. A szőlőfajták közül mindenképp a sötét jön előre, az
egész nagy szemű. A szőlő – csüng! Ez erotikájának igen lényeges
eleme, más, mint például az eper, amelynél a súly nem játszik
szerepet. A szőlő érzékisége épp ezért leginkább úgy mutatkozik

meg, ha nem szokásos módon szemezgetjük, hanem úgy esszük, ahogy Greta Garbo a *Krisztina királynő*ben.

– Hogyan?

– A súlyos fürtöt, mondjuk egy ilyet, mint amit én szereztem a monrealei piacról, fogjuk mind a két kezünkbe, aztán feküdünk vele hanyatt. Most nyújtsuk ki mindkét karunkat, és a fürtöt felülről közelítsük az arcunkhoz... hm, ugye? Ebben van valami. Közelítsük az orrhoz... a szemhez... az orcákhoz... érzed a szőlőszemek érintését a bőrödön? Érzed hűvös, édes illatukat? A bor érik bennük, de még gyümölcs alakban. Nem, még nem, a szánkat még nem nyitjuk ki... várjunk még... előbb az archoz. Úgy, most már lehet. És most minden közbülső lépés, azaz a kéz kiiktatásával, fölülről tartva, így, szájjal szakítsuk le a fürtről a szemeket.

– Váó! Nem láttam a *Krisztina királynőt*.

– A filmet meg kell nézni. Emiatt a jelenet miatt, meg Greta Garbo elhajózási arca miatt mindenképp. Hozzáteszem, hogy Greta Garbo a fenti evészetet férfi álruhában, lovagként, ám teljes női sminkben végzi, igazi shakespeare-i jelenet. De több is. A kétnemű ember szeretkezik itt a szőlőistennel – akihez képest John Gilbert, mint spanyol lovag a lebrillantinozott hajával, hogy is mondjam... kevésbé attraktív. Szóval Garbo jól dönt. A spanyol lovag az őt megillető helyre kerül: nyálcsorgatva végignézheti ezt a pazar jelenetet. Ha Garbót követjük, először egyesével szakítjuk le szánkkal a szemeket, aztán el lehet kezdeni tobzódni. A fürtöt végig mindkét kezünkben kell tartani, ez fontos.

– És mi van a banánnal?

– Pfff, a banán...! Ugyan! A banán rendkívül egysíkú ezekhez képest, teljesen egyféle, kizárólag férfielelem. Béna reklámok élnek belőle. Hülyéknek való szexuális utalás, akiknek már semmiféle érzékszerve nem működik, és már semmi más nem hat rájuk, csak ha beléjük böknek egy banánnal. Semmi exkluzivitása nincs. Nem is kemény, mint ahogy ígéri, hanem pempő, szóval kész csőd.

– De a dinnye? A dinnye erotikus!

– Persze, persze, a gyümölcsök mind! De én most az ezeken belüli viszonyok megállapításán fáradozom, nővérem, tudományos alapokon. Kiindulásom empirikus. Válaszom: igen, a dinnye erotikusabb, mint a banán, mindenképp, viszont a következő fogas kérdés: melyik dinnye erotikusabb: a sárga- vagy a görög-dinnye?

– A görög-dinnye, egyértelmű.

– Eee... ezt nem szívesen hallom. Ugyanis én a görög-dinnye ízét igencsak mértékkel szeretem. Tulajdonképpen az egyetlen gyümölcs, amit mértékkel szeretek. Gyerekkoromban egyenesen utáltam, és mint tudjuk, a gyerekkori utálatok árnyéka hosszúra nyúlik. De jó, nem bánom, menjünk neki az elemzésnek.

– Soror Estella da Dombovarea, ha megengedi, elmondok hozzá egy sztorit.

– Soror Chiara Háá! Öné a szó.

– Amikor most Brzezinkában voltam, ott az egyik csajjal improvizáltunk egyet egy dinnyével. Egymással szemben ültünk, a kezünk letámasztva, és volt nálunk egy görög-dinnye. Először az én ölemben volt, bazinagy, jó nehéz, aztán átgurítottam a másik csajra, de úgy, hogy nem használtam a kezemet. Most az ő ölében volt a dinnye, én meg ráfeküdtem, és görögtem a görög-dinnyén meg a hasán, nem tudom, hogy bírta ki, nehezek voltunk. Aztán így, ezt csináltuk, görgetni kezdtük a dinnyét mindenfelé magunkon, néha kézzel is, a hátunkon, a fejünkön, mi meg rajta, ide-oda csúszkáltattuk, nagyon belejöttünk, a többiek csak álltak ott tátott szájjal, szerintem senki nem számított arra, hogy a jelenet ilyen orgiasztikussá fajzik, igazából mi sem, és aztán egyszer csak valahogy nem vigyáztunk, és a dinnye leesett, és szétrepedt, és akkor felkaptuk, és nekiestünk, elkezdtük falni... Ettük ki a belsejét meg egymást etettük, érted, a szokásos, ez már nem volt annyira érdekes, de maga a széttörés nagy pillanat volt, meg a piros lé, fröcsögött mindenfelé, mi is megdöbbsztünk, szinte tragikus volt, annyira váratlan, de aztán adta magát, hogy gyerünk, együnk, együk meg, és ahogy belevájtunk, a piros leve csurgott a kezünkön...

– Na, ezzel a sztorival erősen feljött a görögdinnye. Pentheusz széttépetése, teljesen bacchánsnői. Megmondom őszintén, eddig egy kissé visszafogott voltam vele kapcsolatban. Annyi ellenvételem van még, hogy a görögdinnyénél a héj egy súlyos hátrány.

– A héj?

– Minden, csak nem érzéki. Milyen már? Egy nehéz, sima kugli. Egy golyó. Fitneszterembe való, súlyozni lehet vele. Vagy egy zöld bukósisak.

– Haha, és neked az nem erotikus, nővérem?

– Na jó... Te, mint a görögdinnye pártolója, tudsz erre valamit mondani, Chiara da Parigiana nővér?

– Hm... azt hiszem, a meglepetést mondanám. A meglepetés erejét. Minél zártabb a külső, annál jobban felcsigáz. Mit szólsz? Ez igencsak erotikus, nem gondolod?

– Ahá! Igaz. A meglepetés a te történetedben is ott van, mégpedig igen drámaian, mikor a dinnye széttörik. Ügyes érv! Én mindenesetre sárgadinnye-párti vagyok, legalábbis eddig az voltam. De homoerotikus sárgadinnye-élményt sajnos nem tudok a tied mellé felhozni, szóval ebben nem állom meg a versenyt. Autoerotikusat ellenben igen: a sárgadinnye illata! Emberek! Embeliség!

– Ezt be kell látnom, kedves vitapartnerem.

– Megkockáztatom, a sárgadinnye illata a Szellemnek a gyümölcsvilágban való megnyilatkozása. Még az eper fogható gyanúba, mint Szellemillat. Ah, újra és újra: az eper! Nem véletlen, hogy össze szokták párosítani őket a gazdag asztalokon!

– Teljesen egyetértek. Mi van még?

– Ó, nagyon sok... Az őszibarack, például.

– Tényleg!

– Igen, igen... Az őszibaracknak nap-íze van! De te a kőbarackokat szereted, ezt már észrevettem... mindig, amikor te vásároltál be, a barackba bele sem lehetett harapni.

– Mi? Szerintem az nem volt kemény.

– Hát nekem de. Én a szétfolyót szeretem, a csurom barackot, amely már majdnem túlérétt!

- Az nekem kicsit sok. Nem bírom, ha mindenhol folyik.
- Én meg épp azt szeretem! Amúgy az őszibaracknak van egy nagy specialitása: a bőre! Simán le tudod húzni, ha nem szereted, engem például gyerekkoromban csomó ideig irritált.
- Ön mindig a gyerekkori traumáival jön!
- Köszönöm figyelmeztetésed, Chiara, megpróbálom visszafogni magam, viszont hadd emlékeztesselek rá, hogy kiindulásunk empirikus, és az empiria a gyerekkori élményeket is magába foglalja. Tehát, az őszibarack héja, illetve bőre...
- Nem gondolja, Estella doctissima tudósnő, hogy az őszibarack felveti a borotválás-nemborotválás problematikáját?
- Fején találta a szöveget! Viszont ezen problematika vitánk súlypontját tekintve túlságosan társadalmi, s ez, ha megengedi, engem kevésbé érdekel.
- Milyen igaza van! Valóban, lényegesen kevesebb izgalmat rejteget. Menjünk hát tovább.
- Az őszibarack bőre lehúzható, ilyenkor a gyümölcs meztelenné válik kezünkben. Egy csupasz őszibarack! Máskor meg szétmállik, már ahogy megfogod... Ez egy nagyon finom, vékony bőr, ebben megállapodhatunk, nem igaz?
- Valóban, Soror Estella. Egészen figyelemre méltóan finom.
- Az összes gyümölcs közül az őszibarack tud a legmeztelenebb lenni. Meztelen, ezenkívül síkos, vigyázni kell, nehogy kiugorjon a kezedből.
- Mondunk testrészt?
- Mondjunk.
- Én mellet mondok.
- Haha, most megleptél, nagyon vicces, én a fentiek fényében egyértelműen férfi összefüggést mondtam volna. De a mellet is értem. Amúgy meg feneket is mondanék. Még a vágat is rajta van.
- Ah, a kerektség! Akkor az őszibarack – nő?
- Talán, igen. De a bőr finomsága és a csúszósság erősen férfias is. Feneke pedig mindenkinek van. Komplex egy tudomány ez! Ám illatban mindenképp testvére, a sárgabarack nyer vele szem-

ben. Ugyan nem leves, de puha, cuppogós, lekvárszerű, fényes narancssárga, és örületesen édes. Az őszibarack sugaras íze magasan szétterül – a sárgabarack öntudatlanabb, az édességben ájultan elsüllyedő. Az ízlelés pillanata hasonló az érett füge kóstolásához: ragadós dúskálás a lágy masszában. A barackoknál a hangokra is figyelni kell, amelyeket az ember a barackélvezet közben kiad.

– Alma, körte?

– A harapás példái. Fog-gyümölcsök, fog-erotika. Már ahogy közelítünk hozzájuk, felhúzzuk ajkunk, s mutatjuk ín্যünk és fogunk. Általában kemény gyümölcsök, és ezért van valami agresz-szív abban, ahogyan esszük őket. Erő. Vadság. Rájuk csapunk, és elintézzük őket csutkáig. Jávorka szerint az almák szelídek, mi mégis úgy támadunk rájuk, mint a ragadozók.

– Ez végán ragadozás!

– Hahaha, ez az! De ez ismét társadalmi csapás, tehát hagyjuk. Szóval az alma és a körte ilyen szétroppantós, marcangolós dolog, erő és állkapocs. A rágásban is ott van. És a hangja! Milyen az első harapás egy almába? Ha nem nézel oda, akkor is tudod, mi történt. Összetéveszthetetlen, jelentőségteljes hang. Igazi nyitó-hang. Kezdet. A világ felnyitása. Hasonlóan a dugó hangjához, amikor kiugrik a borosüvegből, lásd Hamvas Béla vonatkozó életművét, az almába harapás is egyszeri, mindent eldöntő hang. Az almát és a körtét marokra fogjuk, miközben esszük, megmarkoljuk és szorítjuk.

– Van azért, aki felszeletelve eszi. Pellengér?

– Szégyenletes szokás, fogatlan öregeknek való! Most nehogy a reszelt almával meg az almapürével gyere.

– Pedig az almapüré, mmm!

– Ugye, a kiskori bevésődések! Ugye-ugye!

– Bébi papi ide vagy oda, az almapüré jó! Egyébként szerintem az alma éberebb, mint a körte. Az érzékeket nem elzibbasztja és elzsongítja, hanem kinyitja és élénkíti. Az alma fel tud ébreszteni, nem gondolod?

– Milyen igaz! Az almának van valami köze az öntudathoz, méghozzá a felocsúdáshoz, az öntudatba való belépéshez. Ön nagyon belejött, kedves doctissima. És a körtéről mit mondana?

– A körtét meghagyom Önnek. Tudtommal Ön körtefán nőtt föl.

– Valóban, atyám ott talált, mint gyermeket és onnan rázott le, de én később visszaszöktem a fára. A körtefának már mézédess virágzásában is micsoda ígéret rejlik! Egészen menyasszonyi. Amit aztán az érett gyümölcs be is vált. Meleg-sárga vagy enyhén piros, áradó illatú, esti kertek zsongó vágyakat keltő gyümölcse. Ahogy a szőlő, a körte is csüng. Emitt karcúsodik, amott domborodik: formája egyszerre hullámzó és elegáns századelő, ugyanakkor nyers és durván faragott kőkor. Van benne valami az ősasszonyokból. Ha körtét látok, neolitikori nőszobrocskák jutnak eszembe. De hármass felosztása miatt a férfi is benne van.

– Dudor, hossz, dudor.

– Pontosan. Ízét pedig korcogó magok rejtik, kemény kis zamat-pontok, a koncentráció helyei.

– A szilvát elfelejtettük!

– Nem, dehogyis, de a szilva nekem kicsit egyféle, ugyanolyan, mint a banán. A szilva nekem csak a nő.

– Hadd fejezzem ki megdöbbenésemet, Soror Estella da Dombovarea, de ettől még?

– Szeretem mindkét tendenciát egyszerre érezni, ennyi az egész. Az tény, hogy a szilvát nem szívta úgy fel a konzumtársadalom, és nem devalválta, mint a banánt. Sőt, talán méltatlanul mostohán is bánt vele. Ez mondjuk valami, de nem mond semmit magáról a gyümölcsről.

– Kezdjük az illatnál.

– Igen, kétségtelen, az érett szilva illata egyszerűen isteni! Ha egy fa tele van vele, csodálatos alatta állni és szedni. Külön kedvencem a kék hamv, ami azonnal eltűnik, ahogy a gyümölcsöt megfogom, ahogy rajta marad az ujjam nyoma. A kék hamv olyan, mint az emberek arcán a pír. A szilva szemérmes jószág. Én kékszilva-párti vagyok, a lila nálam másodrendű, egyszerűen nem olyan szép. A szilvának mindenképpen teljesen, hangsúlyozom: teljesen érettnnek kell lennie, különben ecet-savanyú, a húsa rá van még keményedve a magjára, szóval semmi erotika nincs

benne. Csak ha édes és érett és magvaváló! A hamvas kék alatt aranyló, üveges fényű belső: a görögdinnyéhez hasonlóan itt is megvan a héj és a hús színének izgató eltérése. Kiemelném még a szilva húsának konzisztenciáját: nem összeesően puha, nem is szétfolyóan leves, hanem gyönyörűen ugró, ruganyos. Mit nem mondtunk még?

– A formáját.

– Aber natürlich! Naturellement, mon chéri. A szilva egy nő a priori.

– Ananász? Mangó?

– Megyünk az egzotikumok felé. Az ananászt imádom, rengeteget bírnék belőle enni. Könnyű, lebegően édes. A mangó sima, csúszós-síkos meztelenségében az őszibarack rokona. Talán a formája és a szilárdabb húsa miatt egy fokkal férfiasabb. Igen, határozottan: a mangóban több az izom, a tartás, mint az őszibarackban. Fogak közé beszoruló rostjai az egyetlen hátrány. Ahogy az ananásznak is.

– Már észrevettem, hogy Ön rendkívül tocsogáspárti.

– Mondja ezt Ön? A görögdinnyéjével?!

– Cellámba vonulok és magamba szálllok, Soror Estella. Folytassa. A rostoknál tartottunk.

– A mangó ízének mélyén van valami fanyarság, fenyőfa, tobozok, mézga, amelyek fölött a csodálatos, telt-sárga édesség kibomlik. Mi van még? Papaya, licsi. Na, a licsi, kívülről nem gondolná az ember, de egyértelműen férfigyümölcs. Emlékszem, amikor életemben először ettem, rettentően meglepődtem, hogy a száraz és roppanó héj alatt egy olyan eszméletlen lágy és nedves golyóbis van! Ezt most nyilvánosan vegyem a számba?! Körül kellett néznem, figyel-e valaki.

– Bogyós gyümölcsök? Málna, szeder, áfonya, ribizli, egres? Cseresznye, meggy?

– Ahh, mind-mind nagyszerű versenyzők. Az egyetlen, hogy mindnek viszonylag nagy magja van, viszont én a magköpködést külön szeretem, tehát ez mégsem hátrány, sőt külön jó! A cseresznye és a málna a legédesebbek.

- Nem a szeder?
- Igazad van. A cseresznye és a szeder. Ezek nem pikánsak. A bogyók a pikantériájuk miatt különlegeseek, nővérem, nem gondolja?
- De igen, természetesen!
- Milyen emberi testrészt mondana?
- Mellbimbó.
- Kitűnő. Csücsörítésre ingerel. Ahogy a nagy gyümölcsök gyakran sárgák, az apró bogyók szinte mind pirosak vagy lilák, nem érdekes? A gyümölcsök a nap színeit szívják fel magukba mind. Viszont nagyon fontos, hogy a pikantéria nem szimpla savanyúságot jelent, hanem az ízek keveredését, az édes és a savanyú különleges, optimális találkozását. Mondjuk a cseresznye kivétel, nem pikánssága teszi izgalmassá.
- Hanem? A színe?
- A feszessége! Más szóval: a roppanás, ahogy az ember beleharap és az apró piros kis gömb szabályosan kireped. És a szájban szétárad az íz... És igazad van, ó, a cseresznye fénye és színe... ha valaki volt már életében cseresznyefán kosárral vagy szatyorral, vagy egyszerűen csak úgy, igen, leginkább csak úgy, mászott a buja lombkoronába és ült a sötét ágakon, ha vadászott már a fényes piros szemekre, az már sejti, milyen volt az Édenkert!
- Dió, mogyoró? Mi van a magvakkal?
- A magvak a bölcsesség. A legmélyebb, legsűrűbb érzékiség, Erosz egy másik megjelenési formája, de erről majd legközelebb. E korszakalkotó beszélgetés mindenesetre alapját fogja képezni készülő művemnek, melynek címe: *La nuda verità. Dell'erotismo dei frutti*, melyet olasz nyelven fogok megjelentetni, s melyet az utókor majd Hamvaskék Béla borászati alpművével fog egy napon emlegetni, mint annak méltó párját! Egyelőre még csak az anyaggyűjtésnél tartok, mely, mint mondtam, szigorúan empirikus. A teóriát egyszer s mindenkorra száműztem kutatási módszereim közül, hülyének tartom. Nagyon szeretnék viszont egy olyan emberrel találkozni, aki még soha életében nem evett, nem látott, nem tapintott, nem szagolt gyümölcsöt, de már olvasott róla. Mondja, Soror Chiara da Parigiana Háá, van ilyen ember?

Iancu Laura

Amor aeternus

*az óra amelyben újratanulom nevedet
csendes semmittevéssel telik –
ezt nemegyszer írtam már neked
talán a szemem lett fáradtabb
nem ért nem kérdez
hozzáöregedett a feledéshez
de lépésről lépésre hallom még járásod
jöttedet csak és ittmaradt visszaütad
valami nagy-nagy sötétség ömlött rád
és nehéz szárnyával betakart
csak azt nem tudom hol vagy
a kialudt tűzben a meleg hamuban
új neved egy letűnt isten hatalma
mi bármikor kész a fellobbanásra*

Ecce homo

*amikor arról olvastam
hogyan testünkben
a véredények hosszúsága
96 000 km
s hogy ez a távolság
két és félszerese
a Föld területének az Egyenlítőnél
levelet írtam a párizsi községtanácsnak
ki mintegy negyed évezrede
egyszerű többséggel megszavazta
hogy nincs Isten
sem az égbe sem a tudatba*

*hogy mit írtam benne
a tétova tavasz titka marad
ki nem tudja virágozzék
vagy várja a sokadik havat
földet is raktam a borítékba
páncélban őrzött keleti magyart
és századokra elég mennyország illatot
de végül a címzetthez nem Párizst írtam
hanem Magyarországot*

Ha majd eleget nézik

A Holdat nem láttuk. De az ég világos volt. Bizonyára a sok csillagtól. És én ezért, a kifejezhetetlen értékű, festményeket megszágyenítő, mindent megélt és minden túlélte ég látásáért vágytam ki a nagyvárosból. Az ítélet elől örökösen bujkáló, megvilágított éjszakából, a becsukott szemem át is világító ég alá vágytam. Innen érkezik reggelente a Nap a Földre, és este itt szereti el a Hold a Naptól a Földet. Az égen.

Zuhanyzás után, pizsamában fekszünk ki a teraszon leterített pokrócra égnézőbe. A sötétedés hozza magával a fokozatos lehűlést is. Takaróra is szükség van. Nincs két egyforma este, nincs két egyforma csillag. Így van, vagy sem – oly mindegy. Így látom. Gondolatban többször hozzáfogtam kimondani azt, ami akkor ott, a teraszon eszembe jutott. Oly régről őrzöm, és még soha nem mondtam senkinek... Amikor néha eszembe jutott: elpirultam. Öregbeszéd. Kitalálták. Költészet – el kellene felednem... De nem tudtam. Nem tudtam elfeledni. Kihasználtam a pillanatot, hogy a gyerekek csendben vannak, és megszólaltam. Tudjátok, hogy onnan fönről, akik néznek minket, ugyanazt látják, amikor ide, a Földre néznek, mint, amit mi látunk, amikor az eget nézzük? Fénysejteket. A gyerekek nem szólaltak meg. Elbizonytalanodtam. Lehet, hogy nem is mondtam, csak gondolatban? Nekik mi vagyunk

a csillagok, mindig ezt mondta nagyanyám. Testünk eltakarja bennünk a fényt. De kellő távolságból meglátszik, hogy testünkben van egy csillag. Fénysejt – ragoztam tovább. A gyerekek hallgattak. Talán arra gondoltak most is, amit nem egyszer mondtak is: Az öregjeidnek nagyon furcsa dolgaik vannak. Ha úgy volna, amint anyóm mondta, az űrturisták már rég közhírré tették volna, hogy az égről nézve az ember egy fénypont... Igaz, hogy nem ilyesféle ügyek tisztázása miatt hódítják meg az univerzumot, de ha így volna, amint nagyanyám beszélte, bizonyára észrevették volna.

Néhány nappal később, vasalás közben hallgattam egy előadást, amelyben egy fizikus arról beszélt, hogy ha feltörjük az anyagvilág mérhető legkisebb egységét, a részecskét, egy apró fényt találunk benne. Nem is pusztán fényt, hanem fényhullámot. Ez pedig arra utal – fogalmazott a fizikus –, hogy az aprócska fény, a szikra kapcsolatban, párbeszédben van egy másik fénnel, vagyis: a nagybetűs Fénnyel. Ez így olyan különlegesen hangzik, mintha költészet volna, s szívesebben hívnám is annak: költészetnek. De maradjunk meg a fizikánál. Bennem ugyanis békésen megfér egymás mellett a művészet és a tudomány. Sőt, amikor egyik is, másik is ugyanarra a felismerésre jut, nevezetesen arra, hogy az ember mélyén fény „lakik”, akkor, meglehet nem zuhant le repülőgép, nem támadta meg egyik ország a másikat, és nem jött közelebb a kilátásba helyezett összeomlás, szóval, az égvilágon semmi szóra érdemleges nem történt, csak a művészet és a tudomány egyet állított, nos, amikor ilyen történik, az én naptáramban az egy világtörténelmi esemény. Láthatatlan és jelentéktelen, ahogy a lényeg, általában.

Egy ideig még agyalok azon, hogy a gyerekektől megkérdezzem, hallották-e, amit mondtam, hallották-e, hogy nagyanyám azt mondta, az égről nézve az ember csillag, fénysejt...túl közel vagyunk egymáshoz, ezért nem látjuk egymásban ezt a fényt, de végül nem szólaltam meg. Nem azért, mert arra gondolok, hogy majd az iskolai fizikaórán megtanítják nekik az igazságot, hanem azért, mert hiszek abban, hogy ha eleget nézik az eget, maguktól is rá fognak jönni az Igazságra.

Muszka Sándor

Dalol

*Itt maradtál teljesen magad
a virágzó rétek szorításában.*

*Dalolsz, hogy ne gondolj semmire.
Ne halld elrontott életed nevetni.*

Szavak

*Hol van az út, mely minket választott?
Lándzsánk, páncélunk a semmi ellen.
Hol van a szavak lebegő mámora?*

Merre járnak most?

Válassz!

*Válaszd a zöld ösvényt, a forrást,
válaszd a folyton elbukó napot.
Válaszd a holdat búvólő fákat.*

Maradj magányod biztonságában.

Elkülönítő

Hommage Szőcs Kálmánnak

*Megszokod végül az ürességet,
a bent rekedt szavak dörömbölését.
A félelem jeges, acél csapdáit.
Utad a végzet célkeresztjében.*

*Megszokod, nincs ki segítsen,
saját elmédnek lettél a foglya.
Cellád mélyéről kihez kiáltod
Képzelt világok agóniáit*

*Megszokod közönyét, bűneid?
Éltél, vagyis bemocskolódtál.
Hol késik tanítód?
Sorsod a földdel ki egybegyúrja.*

Bál

*Az utcákat szellemek járnak,
elűzik ránk törő félelmeinket.*

*Az ablakokon fekete bársony,
a szobákban örök, mozdulatlan éj.*

*Dobok, meztelen táncosok.
Ajkunkról a vér, vörösre festi a sárga, édes bort.*

Szedes Réka

Pedig azt mondták

E.-nek

Bellának hívták, és gyönyörű volt, fiatal. Fekete haja még nem látott festéket, derekáig omlott le. Orra apró, pisze, szeplős. Szeme azúrkék, mandulavágású. Ragyogó. Arca szív alakú, ajka, mint a penge. Márkás ruhákat viselt, filigrán alkatán szépen mutatott még a melegítő is, derék-csípő aránya pont tökéletes volt, ahogyan a fogsora is.

Én láttam Bellát sírni is. Én láttam Bellát, amikor rájött, hogy milyen is valójában ez az egész, amibe belekényszerültünk. Amikor Bellával találkoztunk, mindkettőnk életében változások történtek éppen, igyekeztünk a felszínen maradni. Valahogy egy társaságba keveredtünk. Csak a szokásos, ittunk, szívtunk, ettünk ezt-azt, játszottunk. Mulattuk az időt, próbáltunk egy szeltnyi örömet kivájni magunknak ebből a valamiből. Bella tele lehetett volna étellel és boldogsággal. Válhatott volna belőle modell, ügyvéd, orvos, vállalkozó, manager, CEO. Bármi. Bár felnőtt szemmel nézve azért mégsem bármi, de igen sok minden.

Tizenhét múlt, amikor szakmát választottak neki. Azóta ebből él. Most nem tudom, mi lehet vele, egy ideje már nem láttuk egymást, lehet, ő fel sem ismerne már. Nem hiszem, hogy bármikor is találkozoznánk, egyébként.

Egyszer elmesélte nekem, hogy nem ismeri a szüleit. Állami gondozott volt, és családról családra dobálták, mint egy rongyot. Sehol sem szerették igazán. Aztán megismerte a legjobb barát-nőjét, Elinát. Akkoriban miatta volt rottyon. Tizennégy lehetett, amikor bemutatták őket egymásnak. A nő egy jó húsz évvel többet élt már. Először ételt vitt neki, házi kosztot. Aztán segítette munkát találni: eladó lehetett a pizzériában, ami a nőé volt és találó módon úgy nevezte el, hogy Elina Pizzázója. Aztán ez a jó

barát segített neki albérletet találni. Így teltek a hetek, hónapok. Bella már elmúlt tizenhét, a barátnő pedig segíteni akart neki. Azt mondta, hogy tud egy munkát, amivel többet kereshetne, aminek köszönhetően nem fog fájni a feje, biztonságban tudhatja magát, mindig meg lesz mindene; tető a feje felett, étel az asztalán, félre is fog tudni tenni, nem lesz többé kiszolgáltatva, a maga ura lehet. Egyébként ezt Elina is csinálta anno, nézzen most rá. Elina nem csak barátnő volt már, hanem testvér, anya, család egyszemélyben. Hát belevágtak, bízott a barátnőjében. Elina intézte a kuncsaftokat Bellának. Azóta eltelt több mint négy év. És Bella most ott ült előttem. Nevetett, és azt mondta, hogy ebben a hónapban megcsinálta. Végre sikerült megdöntenie a barátnője rekordját. Mert a múlt héten volt egy nap, amikor 325 000 Ft-ot keresett, ezzel legyőzte Elina legjobb napját. Elináét, akinek minden héten le kellett adnia a keresete negyven százalékát. Közben mesélt az órábéreiről, hogy mit vállal mennyiért, és mesélt, csak mesélt.

Emlékszem arra a napra is, amikor fél fiola rivotril, fű, cigi, pálinka és még miegymás után kiütötte magát. Óránként felébredve az alvási ciklusokból a konyhában zokogott. Szívott velünk, majd visszafeküdt. Néha mesélt. A második estére összeállt a története. Nem csak nekem, neki is. Már tudta. Megértette, hogy mi történt vele, mit tettek vele. Huszonegy volt.

Tamási Orosz János

Triptichon szélcsendben

Bágyoni Szabó Istvánnak
kézszorítással

1.

[Szelet kívánok; 1982]

*szelet kívánok
fojt e forróság
szelet kívánok
arcpirosítót
szoknyát lebbentőt
világba röpítő
szelet kívánok
nagyon*

*szél ha akad is
tiltó múltidő
állja utamat
erre is
arra is*

*362 „de valami visszaöklöz,
363 tapadnunk kell még a röghöz
364 egy a világ – a miénk.”*

*most
forró nyár
motozza agyamat
testvérek
csempészett verseit
kutatja*

*mi lesz
ha ráatalál*

*s feltámadsz
te hazát teremő
hűség
szárnyra kapsz
kitépett tollú
keserűség
s megjő zúgva
a szél a szél a szél*

2.

[öt nap telt el; 2026]

*immár bizonyossá vált
nincs feltámadás
vagy legalábbis nem jár
mindenkinek a csoda*

*illúzió és illúzió között
legrövidebb út a szenvedés
sorskereső léted-vájta útja
nem róhatja le más
nem tapossa ki csorda*

*szélcsend van
a keserűség kitepett tollai
mint kövek hullanak alá
a földről az égbe
át kellene törniük most
a felhők határsávján
valami megígért fénybe*

*de ott is szürke az eső
ahonnan fakad
nincs tiszta forrás nem rejt
ilyesmit az agyon mosott
genezis-virradat*

*öt nap telt el mire
eljutott hozzám múlásod híre
már rég szerteszét hullott
évtizedeinkre került így*

mint idézőjel gyógyírre

*az anyanyelv-temetők
jeltelen parcella-kövein is
örökké tisztán olvasható
levéshetetlen ékezeted*

3.
[emlékvés; ∞]

*anyanyelvháza:
csillagkép tó tükrében
vak lovak előtt*

Gáspár Ferenc

Az idő eljárt

A fene sem gondolta, hogy így megijedek akkor.

Kutatóorvos vagyok, és elég jól beépültem ebbe az intézetbe. Nem kéne, hogy csip-csup ügyek miatt... Még a pártba is beléptem, pedig rühellem őket, de rájöttem, így nem csesztetnek majd. Régen elfelejtettem mindent, ami a szüleimnek fontos volt. Csak a karrier... illetve nem is. Csak hagyjanak békén. Hogy nyugi legyen, na.

Ezért aznap sem tűnt úgy, hogy bármi különös esemény várna rám. Átlagos nap ígérkezett. Hétfő volt, ezerkilencszáznyolcvanvalahány szeptember elseje.

- Jelentkezett egy gyerek a hirdetésre.
- Tudom, én vettem fel.
- És nem volt neked semmi gyanús?
- A nevére gondolsz, Péterkém?
- A nevére, Jánosom – mondom ennek a nyamvadt személyzetisnek, aki pártvonalon tör előre, mert nem ért semmihez.
- Azért is irányítottam hozzád – feleli, miközben a spenótját kavargatja. Az ebédlőben ülünk, és megpróbáljuk túltenni magunkat a hétfői menün. Spenót tükörtojással.
- Jó lenne, ha néha mákos téstát is főznének – sóhajt vágyakozva János, akit Jánosomnak szólítok, mintha szeretném őt. Pedig utálok, mint a varangyos békát. Rühellem őt, de a párttitkárt meg az üzemi négyszöget még nála is jobban. Tudják: igazgató, párttitkár, KISZ-titkár, szakszervezetis. Hányinger.
- Úgy hallom, már a rendőrség is kereste – morgok.
- Jelentéktelen ügy – véli ő. – Stoppolt, és elkapták káemkáért,¹ mert nem volt munkahelye néhány hónapig.
- Olvastam a jelentést. Átküldték a rendőrkapitányságról. De mégis... kell nekünk egy ilyen főszer?

¹ Közveszélyes munkakerülés.

Megvonja a vállát.

– Mákos tészta – feleli sóhajtván, és kétértelműen néz. Legszívesebben belerúgnék, helyett tréfára veszem a dolgot:

– Több nap, mint kolbász – vigyorgok.

– Látom, már téged sem izgat ez a gyerek.

– Persze, hogy nem, de hát...

– Ha jól dolgozik, megtartjuk. Ha nem... – és itt a személyzetis egy félre nem érthető mozdulatot tesz a levegőbe. Tiltakozom:

– Ezzel a névvel nem lehet elkaszálni! Hallottad, hogy hívják? Sándor Sándor! Biztos, hogy a nagy Sándor rokona?

– Manapság semmi sem biztos – nyomogatja a homlokát. Mintha egy púp lenne rajta. Mintha hókon vágta volna valaki. Kár, hogy nem én.

– Nem néztél utána? – kérdezem.

– Te is tudod, hogy bizonyos adatoknak nem lehet utánanézni, mert szigorúan titkosak.

– Na, de ez talán mégsem titkos!

– Leülhetek ide?

A doktornő érkezik. Csinos. Én kapcsolok elsőnek.

– Éppen kérni akartam rá, kollegina! – udvariaskodom, ezúttal egészen őszintén. Kár, hogy ez a Katykó itt van. Mert így hívják. Hogy micsoda név ez?! Személyzetis név.

– Miről beszélgettek az urak? – érdeklődik a doktornő, és belekanalaz a spenótba.

– Hogy nincs benne elég fokhagyma – feleli fapofával Katykó, és hozzáteszi: – Elvtársak. Elvtársak vagyunk, nem urak.

Csak én látom, hogy a kollegina kezében megremeg a kanál, vagy ő is látja? Holnap már tudja az egész üzemi négyyszög. Hajnal doktornő ideges lett az „elvtárs” szó hallatán. Mindig tudtuk, hogy reakciós, na de...

Biccentek a nő felé. Igyekszem megnyugtatóan nézni, akár egy hindu fakír vagy buddhista pap, sugározni, hogy fel ne vedd, bolond lyukból bolond szél, elfújja őket majd egyszer. Százötven évig sem lettünk mi törökké. Hogy mikor lesz az az egykor...? Költői kérdés.

Vagy én hatottam rá, vagy magától nyugodott meg, de szépen eszegeti a fokhagyma-hiányos spenótot. Kecsesen eltartja a kis-ujját, amint a kanalat fogja. Arisztokratikus.

– Az új munkaerőről társalogtunk – mondom közömbös hangon. – Beválik?

– A molltérfogatot ki tudja számolni – feleli Hajnal doktornő, és kanalát egy kecses mozdulattal a tükörtojás alá tereli.

– Hallottam róla. Most mit csinál?

– Injekciózza az egereket.

– Ezek szerint tehetséges – vigyorog Katykó, a kretén. És én ezzel a kreténnel...! Még rágondolni is hányinger...!

– Meglátjuk – feleli Hajnal doktornő, és ráz egyet a loknis háján. Mert olyan van neki. Jól áll.

– Mindenesetre elég erős ahhoz, hogy lefogja a kutyákat, ha szükséges.

– Ezért is vettük fel – bólintok. – A doktornő állatkísérleteihez.

Otthon, éjjel az ágyban, zajra ébredek. Lámpát gyújtok, a zajforrás sehol, talán álmodtam, de hirtelen eszembe jut minden. Hogy ugyanúgy hívják ezt az egereket szurkáló gyereket, akit felvettünk, mint a főtitkárt! Talán mégis a rokona? És a doktornő? Nem is csodálkozott? Úgy nyomta magába a spenótot, mintha mi sem történt volna. Mintha nem azzal a névvel állna ott, és bőködné az egereit az a srác, akit a minap vett fel Katykó... Na nem! Ilyen csak a filmekben van. A hülye kétfilmekben! Ráadásul ott az a káemká ügy. Mintha csak kitalálták volna... fedősztori. Ez az!

És akkor beindulok, akár egy terminátor. Egy Rambó, egy...

Kiugrom az ágyból, kirántom az íróasztal fiókját, és kihúszom a dossziét, aminek a borítójára valaki ezt írta rá fekete tussal: „Szigorúan titkos!”

A szívem hevesen dobog, amikor belelapozok. Az első oldalon, jól tudom, ez áll csupa nagybetűvel: „ZAKATOLON”. Elég hülye név, nem tudom, miért ezt választották. Hülye az a dal is, meg az ugrálós tánc, ami vele jár.

De engem most nem a név eredete izgat. Hanem az, hogy ki kapta meg a dosszié másolatát. Mert ez is benne van a következő oldalon, a KAPJA felirat alatt. Ilyen szemmel még soha nem néztem ezt a vékonyka papírköteget.

Nevek. Hogy kinek küldték el ezt a dossziét. Köztük van a minisztertanács elnöke, az elnöki tanács elnöke, a szakszervezet főtitkára, de a legfőbb embernek, a párt főtitkárának, Sándor Sándor elvtársnak a neve nem szerepel. Vagyis ezért küldte el ide a rokonát, aki ezek szerint nem névrokon, hanem...

Nem sokat aludtam aznap éjjel.

Másnap névnapi buli van, kialvatlanul ücsörgök a jókedvű társaságban. Nyomom magamba egyik kólát a másik után. Naná, kocsival vagyok. A „társaság” helyettem is iszik, akár a kefekötő. Még ez a Sándor gyerek is. Sándor Sándor. És nagy szemeket meresztget Hajnal doktornőre. Az meg viszonozza. Már éppen arra gondoltam, lelépek, nem figyelem tovább ezt a kedves kis liezont, mikor Sanyika „bocsánat, mindjárt jövök” felkiáltással kiugrik a folyosóra.

A franc beléd, most aztán megfoglak! Nem tudom, miért gondolom ezt, honnan az ötlet, hogy követnem kell, talán egy isteni sugallat, vagy ördögi, mindegy most már. A lényeg, hogy felhörpölöm a kólát, és utána eredek. Látom ám, hogy nem a mellékesbe megy, hanem csámborog kifelé a folyosón! A lépcsőházban beszáll a liftbe.

Hogy az a piszkos...! Rohanok felfelé, kettesével veszem a fokokat, csak akkor lassítok, mikor meglátom, hogy a lift megáll a negyediken. Legfelül. A srác pedig megindul arrafelé, ahol a kíséreteket tartjuk! A szuper titkosakat, amiről csak ez az átkozott Katykó tud, no meg a négyszög. Az üzemű. És odaér az ajtóhoz, amelyen tábla van, és a táblán felirat. Ugyanaz, mint otthon az én dossziémon:

ZAKATOLON

Alatta: IDEGENEKNEK SZIGORÚAN TILOS A BELÉPÉS.

Egy vicces kedvű egyén még aláírkantotta azt is, hogy: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!”

És látom, hogy benyit az ajtón. Mondjuk nekem ennyi elég is.

Nem tudtam eldönteni, szóvá tegyem-e a dolgot. Ám másnap a lengő ajtó résén át hangok szűrődtek ki, és a párbeszédet nem volt nehéz meghallanom, még a fülem sem kellett hegyeznem:

– Franciaágy volt ott, parfümillat és sötét függönyök! – suttogja félhangosan a galád a loknisnak.

– És tükrökkel borított fürdőszoba, aranszínű zuhanyrózsával! Meg bárszekrény nyugati piákkal.

– Megkóstoltad? – kérdezi a doktornő.

– Dehogysis! Nem ment el az eszem.

– Senki sem látott?

– Nem hiszem. Csak kifelé menet...

– Mi volt kifelé menet?

– Mintha egy tűnő árny...

Nem bírom tovább, nagy robajjal belököm az ajtót.

– Mit kóvályog maga az intézetben, mint gólyafos a levegőben?! Semmi keresnivalója más emeleteken és más folyosókon! Magát Hajnal doktornő kérésére vettük fel, hogy itt segítsen az állatkísérletekben! Ha még egyszer meglátom máshol ténferegni munkaidőben, hát bizony Isten, kirúgom! – mondom még, majd faképnél hagyom őket. Mintha még hallanám, hogy mit mond neki Hajnal doktornő. Vagy csak képzelem?

– Lehet, jobb, ha nem jársz arra. Lehet, hogy Zsuzsát is oda hívták fel annakidején. Tudod, meséltem róla. Ki kellett rúgnom, mert meztelenül táncolt a férfiaknak, és utána nekem panaszkodott, hogy nem tudta, miket kérnek tőle. Nem tudta...!

Ezek szerint ott van a titkos kékbarlangjuk. Mit is mondtál, mi volt az ajtóra kiírva?

– Nem emlékszem – vonja meg a vállát Sanyi, és elfordul. Nem bír sokáig azokba a gyönyörű szemekbe nézni.

– Kém – jelenti ki Katykó határozottan. – Most már egészen biztos. A nagyfőnök kéme.

– De akkor miért nem álnevet használ? – kérdezem.

– Láttad te is a titkos vetítésen a Tanú című filmet, vagy nem voltál ott?

– Amit betiltottak? Bacsó rendezte, ha jól emlékszem. Hogy jön ez ide?

– Volt ott egy mondat: „Az a gyanús, aki nem gyanús.” Ha a saját nevén jön, esetleg azért nem lesz gyanús, mert már elsőre gyanúsnak tűnik – fejtegeti Katykó szinte suttogva.

Ennyire nem kéne betojni, gondolom.

– És mert annyira átlátszó, hogy gyanús, ezért fittyet sem hányunk rá? – kérdem.

– Valahogy úgy, Péterkém, valahogy úgy. Mert mi is történt most? Első nap nyilván feltűnt nekünk a neve, hülyék lettünk volna, ha nem tűnik fel. Az álneve! Mert egészen biztos, hogy nem így hívják.

– Teltek-múltak a napok, és elaludt az éberségünk – bólintok, bár közben még mindig arra gondolok, mire ez a nagy felhajtás. Hiszen nem tilos, amit csinálunk. Nem tilos, de titkos, felel rá a másik énem. És a nagyfőnököt valakik, valamiért ki akarták hagyni a buliból.

– És arra gondoltunk, hogy tényleg csak véletlen a névegyezés, és nem gyanakodtunk – összegez Katykó, mint aki feltalálta a spanyolviaszt.

– Pedig gyanús kellett volna, hogy legyen nekünk! – teszem az eszem, mintha tényleg jobban izgatna ez az egész, mint amennyit az ügy megérdemel. – Na jó. De akkor most mit csinálunk? – teszem föl a kérdést.

– Egyértelmű – mondta Katykó. – Be kell vennünk a buliba.

– Adjunk neki Zakatolont? – hökkenek meg. – A szuper titkos narkót, ami fokozza a szexuális aktivitást, és amivel elárasztottuk Amerikát a kolumbiai drogmaffiának köszönhetően? Amitől dollár milliárdok érkeznek Pestre, és amiről még a nagyfőnök sem tud?

– Adjunk – feleli a galád. – Meg amit akar. Amfetamint, morfint, mindent! Hangosan viszont nem kéne ennyit fecsegned a szerről. A falnak is füle van.

Majd pont ő tanít engem óvatosságra. Ez a pártlétrán felkapaszkodott kretén. De lenyelem a mérgem. Inkább rákérdezek:

- Na és... mit gondolsz... mikor kezdjük az akciót? –
- Időzítsük a november hetedikéi bulira. A vállalati ünnepély után karon fogjuk, és bevisszük a jóba.
- Hívjam fel Zsuzsát is?
- Hívd föl Zsuzsát is. És hozzon magával lányokat – bólint a személyzetis. És belecsap a tenyerembe.

Azért még mindig nem tudom eldönteni, hogy valóban álnév-e a Sándor Sándor, vagy nem. Ha álnév, és besúgó, akkor ki küldte? Az a bizonyos csoportfőnökség, amelyről nyíltan nem, csak suttozva beszélnek, és olyan, mint régen az ávó volt? Ha meg nem álnév, akkor véletlen egyezés, vagy tényleg Sándor elvtárs rokona?

Megtörlöm a homlokom, és gázt adok. Az autó vadonatúj Zsiguli, nemrég kaptam meg a Merkúr telephelyén. Ez is micsoda név... Mer...kúr. Mi aztán merünk. És kúrunk is. De hát miért is ne? Mi kísérleteztük ki, oké, hogy szemben gyártják a nagy gyárban, de nálunk van a próbaüzem! Ahová feljönnek a lányok kipróbálásra.

Megint csak arra gondolok, hogy nem olyan nagy ügy ez. Napfényes, őszi az idő, az úton alig van forgalom. Elkábítjuk ezt a gyereket, nem is kérdés. És mi van akkor, ha mégis értesül valamiképpen Sándor elvtárs a tervről? Egyáltalán, miért ne értesülhetne? Az üzletet már nem lehet leállítani, még a kolumbiai maffiavezér is járt Budapesten miatta. Vagy csak Bécsben? Végül is mindegy, hol járt...

Ez a Zakaton akkor is a legjobb húzásunk, amióta áll az intézet. Sem előtte, sem utána nem sikerült kifundálnunk semmit, egyetlenegy új gyógyszert sem. Hát akkor meg árasszuk csak el vele egész Amerikát! Hadd fájjon az imperialistáknak! Hahaha!

És eszembe jutott, miféle örömök várnak rám a jövő héten. A vad szexparti, Zsuzsa bájai. Vajon hoz-e új lányokat magával? Valaki fiatal, őszibarack cunájút? Felröhögök. Szép az élet még ebben a szar komcsi világban is! Bekapcsolom a rádiót. Egy régi Illés-szám csendül fel: „Ne gondold, ó, ne, hogy tied a világ...”

Egyáltalán nem gondolom, és vadul behúzólok egy jobbos kanyarba. Akkor lép eléem valaki. És a valaki nagyot pördül, amint a Zsiguli lökhárítója eléri, felszánkázik a motorháztetőre, és ott szembenéz velem. Azonnal felismerem. Az ifjú Sándor Sándor fekszik ott vérző fejjel.

A rádió még mindig szól az autó nyitott ajtaján keresztül: „Az idő lassan, lassan eljár feletted.”

Baleset volt, a rendőrök is ezt mondták. Hiszen nem volt ott se járda, se zebra, semmi, ami indokolta volna a kóricálást. Gyorsan sem hajtottam. Vadul, no, igen, ez igaz. De az a három piros hasú, amivel megkentem a nyomozót, megtette a magáét.

Akárhogy is történt, ma már csak egyetlenegy Sándor Sándor – vagyis a főtitkár elvtárs –, kóvályog a földgolyón, megnyugodhat a kretén barátom, Katykó. Hogy meghalt egy ártatlan ember? Sokakkal előfordult már.

A bulit azért nem mondjuk le.

– Jól elintézted ezt a Sanyi gyereket – mondja nekem Katykó a titkos labor felé menet, és nekem ekkor kezd elmenni a kedvem az egésztől.

– Véletlen baleset, érted? Véletlen volt.

– No persze – mondja ő csúfondáros hangon. – Ezért kapott a főhadnagy elvtárs három piros hasút, ugye?

– Kijár már neked egy nagy verés – morgok, pedig legszívesebben leköpném magam. Nincs mese, ugyanolyan züllött, korrupt alak vagyok, mint ő, sőt sokkal rosszabb, mert én ezt még tudom magamról, ő viszont zsigerből csinálja. És soha nem lesz nekem olyan tiszta szerelmem, mint Hajnal doktornő és az ő Sanyikája között, aki tehetségesen döfködte a tút az egerek gyomrába.

Végül is már mindegy. Dugom a csajokat Katykó mellett, aki-
vel kölcsönösen lenézzük egymást, és tűröm, hogy bedobja ne-
kem az évszázad viccét, miközben Zsuzsa rajta lovagol.

– Tudod, mit mondott volna... most... a nagyfőnök? – kérdi
tőlem vigyorogva. – Ez azért... ez azért... mégiscsak jobb, mint a
krumplileves!

Ebben maradtunk.

Fellinger Károly

Kopasznyakú

*Kopasznyakú
kakast vettem,
gyalogoltam
Bögellőre,
most Padányig
szaladhatok,
hegyes ám a
kakas csőre.*

Kamocsai

*az én babám,
ő adja a
széket alám,
az asszonyom
meg kihúzza,
hadd csipdessen
meg a csalán.*

*Gútán nagy a
zaj, a ricsaj,
éjszaka a
legény duhaj,
de meghúzza
magát reggel,
mint vén ördög
az odúban.*

*A szímői
vékony, sovány,*

*rozmaringos
a kalapja,
gyorsan jár az
eszük, lábuk,
madárhúsú
ember-fajta.*

Alsócsallóközi közmondások

*Szerdahelyi az agg koldus,
elveszett a botja,
annyi pénze sincs, amennyi
békának a tolla.*

*Pozsonyeperjes tövében
lovagol az atya,
úgy illik a lóra, akár
tehénre a gatya.*

*Lidértejed nagy bajban van,
kimúltott a jószág,
bár amennyit a kerék le,
annyit föl, úgy mondják.*

*Nagyudvarnok, ha dicsekszik,
magát felülmúlja,
nagyobbat tojik a tyúkja,
mint másnak a lúdja.*

*Várkonyon, ki rosszat kíván,
ekként morog, szaval,
verje Isten rossz szomszédal
és gyöpös udvarral.*

*Solymoskarcsán s a környéken,
ez bizony nem tréfa,
kicsiny trágyadombnak kicsiny
magtár a szomszédja.*

*Hogyha annyi zsírja volna,
amennyi lisztje nincs,
jó pogácsát sütné abból,
kinek semmije sincs.*

Felsőcsallóközi közmondások

*Hogyha a fal, a gerenda
be akarna már dőlni,
ennek Ignác kell, kiáltja
Úszoron száz belföldi.*

*Ugyanott a lusta embert
szidja a vak szerencse,
az evésnél szívesen áll,
a munkánál feketne.*

*Somorján a bíró fia
a lovat jól megülte,
olyan fürge az a gyerek,
mint Maczházán az ürge.*

*Kislégen, ha valamiből
nincs elég, és nem futja,
nem lesz ki, szól eszelősen
a falu bölcs bolondja.*

Csallóközözi eső

*Csallóközi eső készül,
homokot fog hozni,
hazug embert, sánta kutyát,
könnyen lehet fogni.
Hess, eső, hess!
Hess, eső, hess!
Böjti szélnek
zsákja bő lesz!*

*Az egyik a sarkától kezd
kalapálni szívvel,
a másik meg hegyitől a
sarka felé, hidd el!
Egyik belül,
másik kívül,
mindkettő a
nyakadon ül!*

*Sok a gondja, feje meg fő,
de ott áll legelől,
annyira van, mint a pulya
a meleg, friss tejtől!
Hosszúra ér
el a keze,
ott van a kis
lába helye.*

*A dercsikai borivó
darás csikmákat fal,
megláncolták a kis csikót,
fekete az angyal.
Sokat fárad
a bölcs vadász,*

*ritkán száraz
a jó halász,*

*mindig vizes az aranyász,
kapjon érte frászkarikát,
fehér ördögöt fessenek
sötét falra a gyermekek!
Úgy ám!*

Eszterlánc

*Pompás, bizarr, mint Hidaskürt,
akárcsak a Lehel kürtje,
sok volt szilaj paripája,
de nem akadt, ki megülje.
Cifra, színes, hűs Vezekény,
de a kanyar szoros, görbe,
ki kellene kalapálni,
jó fizetség a vadkörte.*

*Úri Tallós, tarlóvirág,
tündértáncba fog az orkán,
aranyalmának csutkája
akadt a szerencse torkán.*

*Gazdag, mint Pozsonyeperjes,
földje kövér búzát terem,
akinek a szíve szelíd,
annál édesebb az eper.*

Jobban fog csusszanni

*Kilépett medréből,
tombolt a vén Duna,
veszélyben a templom,
nem elég a duma.*

*Arra jött egy legény,
nem volt az oktondi,
magyar barátaim,
arrébb kell azt tolni.*

*Ahol a templom lesz,
sár van, no de annyi,
terítsetek ruhát,
jobban fog csusszanni.*

*Ezüstgombos dókát
raktak rá a sárra,
míg a falat tolták,
eltűnt mind egy szálra.*

*Összeszedte orvul
az idegen gyorsan,
talán bizony fáztak
ott lenn a pokolban.*

*Ördög volt a tettes,
búslakodik Vajka,
pedig nem festették
soha fel a falra.*

Somfa

*A vajkai somfa alatt
Szent István pihent merengve,
csaknem a Dunába fulladt,
de a falu megmentette.
Vajka, Vajka,
néz az égre,
ő a környék
szemefénye.*

*Keresztben viszik a létrát,
nem hosszában ott a népek,
rafináltak, oly ravaszok,
még a csönddel is beszélnek.
A vásáron
ocsút mérnek,
legtöbbet a
szerencsének.*

*Lesz még Csicsón
búcsú, mondják,
sérrelmeik
megtorolják.*

Pozsony környéki tót babonák

*Ha nem akar fejfájós
lenni a tót néne,
péntek napján nem vehet
fésűt a kezébe.*

*Az újszülött csecsemőt,
hogy okosság érje,
asztal alá két percre
teszik egy köténybe.*

*Ha az ágy alá apja
kést rak azon nyomban,
egészséges lesz fia,
hős minden bizonynyal.*

*Ha kilenc nap a szülést
titkolja a bába,
a gyerek tudni fogja,
hol van kincs elásva.*

Csallóközi babonák

*Hogyha háztetődön
kuvik szól, kesereg,
ha házad tövében
vakond túr, eleget,
gyász borul válladra,
halál fia lép be,
eggyel fogyatkozik
víg házadnak népe.*

*Ha a vendégednek
van bizony kalapja,
vigyázz, ne tegye rá
azt az asztalodra.
Mert ha odakerül,
a búza nem terem,
csupa vakondtúrás*

lesz majd a földeden.

*Ha késsel aprítasz
kenyeret a tejbe,
beteg lesz a tehén,
akitől lett fejve.*

*Ha tehened alatt
átrepül a fecske,
véres lesz a friss tej,
elhagy a szerencse.*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XV.

*Időzve, utazva nyitok
belső könyveket. Míg örvénylik szellemem:
útjait örömmel szenvedem...
Korpuszok feszítve, ékezet, mély szemek:
tompá fény, töredék, titok...*

(Azaki Nemazaki)

Bilbao. Érkezés Bordeaux felől, busszal. 2025. Szilveszter, 23:55.

Ulu és Zorpia (a *leíró* egyik alteregója) egy kis téren bontotta fel az éjféli italokat – és percekben belül intenzív petárda-dobálások, tűzijáték-robbanások körgyűrűjében rekedtek. Egy órán át tartott a különféle szörnyecskek szőnyegbombázása...

Az első bár, ahol menedéket leltek, a nagyon bennfentes, zsúfolt és színes, kisgyerekes családokkal és alvilági arcokkal elegy: *MexiCuba* volt, ahol, a gyanakvó, vacilláló bedobó-ember végül a pultnál, a sarokban helyezte el az utazókat. Kissé szorosan, de immár helyi ízeket (Cava brut-okat és fűszeres rumokat) kóstolhattak... Már pitymallott, amikor néhány kínosabb dekoltázs-látomást, szoció-feltárást és talán némi Carbon Brut Champagne-párolgást is hátrahagytak...

Újév! Délelőtti derengés, pintxo-ízlelés, baszk maszk levedlés, kilengés:

Txetlettem-botxlottam, egy vak botját felrúgtam...

Indirekt incidens, *danse macabre*: meg ne vess!

Neguri: egy exkluzív lakónegyed Getxo községben. Neve *negu* (*tél*) és *uri* (*város*) szavakból ered. A negyed impozáns palotáiról és villáiról is híres, melyeket a korszak neves baszk építészei ter-

veztek, gyakran brit stílusjegyekkel ötvözve a helyi hagyományokat. Közvetlenül a part mellett fekszik, egy-egy *gyalog-galopp*ra az Ereaga strandtól...

2026. 01. 01. Délután: 12–14 Celsius-fok, napfürdőzés az óceán-öböl egyik teraszán, a világítótorony közelében: *Faro de la Galea (Punta Galea)*. Ó, Getxo!

A város varázslatos-változatosan esteledett rá az utazókra. Szinte minden italkimérő bezárt, így: kissé megtorpanva, majd felbátorodva a *Los Negros Barba* léptek be. A néhány négyzetméteren italozó, pult és zenegép mellől fel-felordító 11-12 afrikai törzsvendég közé 2 sápadtarcú érkezett – és a füstös, füledt helyen, tömény ingerek között, kisvártatva beilleszkedett... Paula, a saját bevallása szerint 121 kg-os, 33 éves nő, két *csupító* (rum) és mélyrekedt, megszállott kacagások között Zorpia felé csúsztatva a telefonszámát (naná, hogy egy elázott számlára írva), miközben az egyik nagyon barátkozó, nagyon dülöngélő-ölelkező szenegáli fiatalember, sajátos francia–baszk metanyelven kokaint kínált a felold(oz)ott kalandoroknak...

- - -

Másnapok másnapján a remek Guggenheim Múzeum (kívül-belül) is feltárta magát: és nem csak Louise Bourgeois ikonikus óriás csodapókja kebelezte-szötte be a szelfizők hadát...

Tágas csarnokaiban és egy-egy speciális spirális labirintusában bolyongva főként Maria Helena Vieira da Silva: *Anatomy of Space / Anatomia di uno spazio* nagyszabású retrospektív tárlata, amely a portugál származású francia festőnő több mint öt évtizednyi munkásságát mutatta be, illetve Georg Baselitz és persze Anselm Kiefer művei további oldásokkal, örvénylésekkel ajándékozták meg az utazókat. De (egy mosolyt fakasztó zárójelbe) Claes Oldenburg & Coosje van Bruggen: *Soft Shuttlecock / Luma-bola bigula* projektje, installáció-jelensége is beékelődött, mielőtt tovább léptek a zegzugos utcák és művészkocsmák feltárásai felé...

Óceánpart! Sopelana. 2026. 01. 04. A verőfényes napon a barátok rubinvörös, gyümölcsös nedűvel ünnepelték Zorpia előszületésnapját. A parton felszabadult ebek öröm-rohangálásait és (szinte a semmiből) a nagy türkizkék kék-zöld vízbe áramló szörfösök megszállott hullámlovaglásait, röpködéseit, alámerüléseit szemlélték...

Elrévülés, kortyok, beázás térdig... Alkonyat: vissza a városba, bakancsnyi vízben tocsogva, tervek, találkozások felé sodródva...

Casco Viejo! A *Hétutcás* negyed felfedezése az óvárosban, a Santiago-székesegyház, az Arriaga Színház és a San Antón templom környékén, a Nervión folyón és a középkori múltat is magában hordozó, a mai formáját 1929-től megtartó, Art Deco stílusú Mercado de la Ribera-n (Európa legnagyobb fedett vásárcsarnokán) túl, 7 féle pintxo és 3 típusú vörös Rioja kóstolása után:

Somera (antigua), Artecalle, Tendería, Belosticalle, Carnicería Vieja, Barrencalle és Barrencalle Barrena következett, majd hídon át és vissza (sikátorokban bolyongva): pl. Luciano Berri és a többiek is szívélyesen fogadták az utazókat, az éjjeli Francisco, a több-rétegűen sötét és színes városrész rejtettebb bárjaiban pedig extrémebb élményeket is átéltek...

- - -

Baszk-dada vers (*Csa-csa-txakazértis maszkabaszkala*) megállónév @észletekkel:

Sopela, Kebelma, Txapella! Jordi-Ella mellső sapkája! Felbando-Albando-Nezuri, Plantzia-Azkorriá-Barrika! Atxuri, Kutxa, Pintxo, Getxo, Gazte-gaz-te, te: lugatxe! Cse-txe-cse! Txihuaua, txivawa, txau-txau: „Gacsa-tecsa”! A-a-algebra, Larrabasterra, U-u-ugera! U!

Huntza, Gaztetxea-txea, ah-ah: bizibizkiri! Pöttyös bögre: köcsög hörcsög vörös öble! Obla, Txöble, Txa-txa-Pepe-pepecse... Indautxu, Gorron-datxe, Matxa szeme, Barinatxe!

H(l)aza-szólás: Vitxtador txörpe-malatx: a földön maratx! Ön-bél-töltékeny alvadtvérben: hon(t) rágja önimádat átka, mint klimátxozó txátxka! –

Mindezek hallatára Bernardo Atxaga (1951–) és Koldo Izagirre Urreaga (1953–), kortárs baszk írók, költők művei kínjukban összezáródnak és ön-emésztve, lapszélektől rágják magukat befele... *Ziutateak*: te-te ke-ketxax, *Obabakoak*: s oda a bak kobak... *Euskal Esamoldeak*, *Zerrendarekin Lokuzioak*: Ez egy jó nap! Ezek mind jól behatolnak, s meghatódnak... *Intxaurrondoko kaleetan*: ó, ínycsiklandozó e planëtaan!

- - -

Bilbao–Budapest. Repülés fél-ájultan. Kábulat, hidegrázás, emlék-foszlányok: tárgyak, mozdulatok, érzetek, kipárolgások jelennek meg, akár egy eufórikus, belső zuhanásban: a szinte hangtalan, sistergő kollázs-neszek: rejtőzve esztelenek...

Budapest, 2026. 01. 05. Landolás 23:33-kor.

Hófúvás, jeges latyak, az éjjeli buszon lincs-hangulat fogad...

Amott:

hol julvitus hercege hencegett:
most jagnuár jégverme reccseneg –

s peremek pillmerev medrekkel

mély-lepleng zuhangva ki-bele(d),
létheznek éjében: reccs-neked!

Keszthelyi György

Memoár

*Nem volt semmi, ahogy lezuhan­tál
és utána hozzám bicegtél.
Szemét egy eset, ahogy elvették a jussod
ahogy megvakított a tanács,
és már térded sincs – gondolataidról
meg végképp nem ír­hatsz böjtidőben.*

*Pedig ma még egy haikut is megérsz,
vergődésed csontsovány elégia,
tetőtől talpig sorban állsz,
szálfaegyenesen, mint a lénia.
Tanár vagy egyben és tankönyv,
én pedig iskolakerülő.*

*Sorsisten a hibás? Ne kenjük másra,
bár a hamis tanú­zást rímtelen strófaként
közlik a folyóiratok. Zárójelentés:
Hamis volt maga az évjárat,
hamis és tekervényes az útvonalad,
ezáltal lettél elkerülhetetlen.*

Triptichon

*Gondoltam, hármat írok ma,
írokma nyelven, mely csak enyém,
senki sem fogja érteni, ahogy
a volt-játék­vonat, a jelen-mém
is időhöz kötött enigma.*

*Éjjel majd kilóg a lábam az ágyból,
mint ami éppen szökni készül,
odakint felszisszen a sün,*

*mind egy lesz, ami kiegészül,
otthonos ízeket szűrcsölök a szádból.*

*Ez sem lesz ártóbb mint a marhabaj,
itt foltozgatom rongy időm,
futok mégis síneken, acélon,
míg égi Istenem van és földi nőm
míg lapátot köhög a talaj.*

A zongorahangoló

*Asszonyok lepréselt gyűjteményén
könnyen továbbadtam, volt rá kereslet.
Késő este már csak a cipősdobozok
kattognak néha, tereferélnek,
zizegve vág közbe a celofán.
Az ég többnyire haragos, szürke,
nem hisz a nyári mária-kékben,
elmossa a nagyáruházakat.*

*Eltart az éjszaka, igénytelenségem
barnás-fekete, mint a presszókávé,
ne kérdezz többet erről,
ne ruházd rám a világ bűneit,
nem én fortyogok, hanem a csatorna,
koszos a víz, fellegek üdítője,
lassan halunk, nem, mint a királyok,
a magasban zongorát hangol a mester.*

Mandics György

Ahány madár, annyi...

Nemrég Erdélyben jártam egy költői fesztiválon, s megragadta a figyelmemet egy igen eredeti verseskötény: *Păsărilor timpului meu* (Időm madarai). A szerzője Valeria Bîlț, ismert költő és irodalomtudós a jelenkori román irodalomban, aki több műfajban is alkot. A kötet egységes szerkezete s benne a madármotívum kiemelt szerepe bizonyosan kedvelt témája lesz a közeljövő irodalomtörténészeinek. A madármotívum annyira szembeötlően megragadó és felkavaró, hogy a nagybányai Daniela Sitar-Tăut – aki a könyv szerkesztője és kiadója egyben – verseskötetben szokatlan módon tízoldalas előtanulmányt szentelt ennek a vissza-visszatérő képnek. Amint a szerkesztő megfogalmazza, Bîlț újítása az, hogy a versekben megjelenő madarak nem a hagyományos idő, hanem valamely szubjektív idő kifejezői, a költő által megélt traumák pillanatainak hordozói. Ily módon nem a szabadságvágy, a megélt traumák előli menekülés szimbólumai, hanem éppen ellenkezőleg: a néma, a megélt fájdalom megjelenítői. A költőnő, olvashatjuk a tanulmányban, újrafogalmazza a hagyományos ellentétet fény és árnyék között: számára e kettősség nem opposíció, hanem együttélés és szimbiozis. A költészet születését így ragadja meg a kötet egyik programversében, amelyet magyarra is lefordítottunk: „Egy vers fakad lábad árnya nyomában, / mint élő Istenből egy fehér madár” (*A nyitott szemmel álmódó madár*). Mint Daniela Sitar-Tăut megjegyzi, ez a metafora Bîlț költészetének egyik legtömörebb önjellemzése, mely Ion Barbu nevezetes verseivel rokonítja a költőnő műveit. Ugyanezen vers kapcsán a tanulmány megállapítja, hogy a madaras költészet immár felszámolja a költő kontemplatív pozícióját, mivel e madarak ismerik a gyógyítás titkos énekeit: „Csak ők tudják, hogy szól a sötétséget rüggé / s a fájdalmat levéllé alakító ének.” A költő tehát igazi öngyógyító, s mivel műve mindenki számára orvosság lehet, aki hasonló tragédiákat él át, egyben gyógyító és varázsló is, hiszen a

szélsőséges fájdalmak csakis szélsőséges módszerekkel kezelhetők. S közben nem feledkezhetünk meg az együttérzésről sem: „a sajnálat tolla / egy pihe, amivé lenne”.

Mindezeket csodálattal olvastam, s lehetetlen volt nem asszociálnom egy másik, ezúttal német költő barátomra, Peter Gehrischre, akinek rendhagyó kötetét egy évvel ezelőtt fordítottam magyarra *Hans-Theodor karneválja, avagy a Toll orákuluma* címmel. Ez is önéletrajzi ihletésű mű, s mielőtt címe téves asszociációkat keltene, le kell szögezmem, hogy e másik „tollas” alkotás az ember–madár kapcsolatot jeleníti meg, melyhez száznyi nagy művet lehetne társítani a mítoszoktól a nagy romantikus alkotásokig, mint Edgar Allan Poe vagy Novalis művei.

Gehrisch regényének és Valeria Bilț verseskötetének párhuzamba állítása több szempontból is izgalmas felfedezésekre ad lehetőséget. Gehrisch műve is tragédiából fakad, csak hogy esetében ez kollektív tragédia. Dreza foszforbombákkal való támadása európai előzménye volt a történelemben sokkal ismertebbé váló pusztításának: az atombomba Japán elleni bevetésének. E könyvben a szerző a civilizált világ ellen elkövetett szörnyetről ad első kézből tudósítást, ami azért is jelentős tett, mivel a Dreztát ért pokoli csapás ismert tény ugyan a történészek előtt, mégis rejtegetik, hiszen a „demokrata” angolok és amerikaiak értelmetlen gáztettét, melyet egy védtelen múzeumváros ellen hajtottak végre, a mai napig nem illik felemlíteni. Csak versekben és csak ily későn született regényekben valósulhatott meg a szembenézés, az iszonyt a gyermekkor „pihetollas párnáiban” túlélők műveinek köszönhetően. Gehrisch regényében és előzőleg verseiben az emberek a tűzmadárral való találkozás rémségeit hordozzák, ezért aztán a madármotívum teljesen más visszhangokat kelt, mint az erdélyi költőné verseskötetében. A madárnevű szereplők (*Szalonkafogó*) nyomorultakat takarnak, a madarak nem csupán kedves dolgok szimbólumai, hanem sötét, fenyegető alakok (mint a Holló), s a költő felnőttkorának nagy eseménye a „Madárlövők királya” cím elnyerése. Mellesleg a célmadár ez esetben egy harkály! A madarokról a szerző különfé-

le tudós dolgozatokat ír regényében, amelyek összekapcsolják a társadalomtudományokat az ornitológiával, a madárnyelvet az emberi nyelvekkel, s így a mű irodalmi hatását növelik.

Talán már ennyiből is nyilvánvaló, hogy a német szerző műveiben a madarak jobbra semleges vagy negatív jelentéstöltet hordozói, szemben az erdélyi költőnő pozitív viszonyulásával. Vajon ez törvényszerű, és kulturális gyökerei vannak?

A hozzáférhető szimbólumszótárak anyagát áttekintve ez nem tűnik szabálynak. Inkább annak tulajdoníthatjuk, hogy a madarak, mint az ég és föld közt létező lények, alkalmasak arra, hogy az ember tükrei legyenek. A jó és a rossz, a békés és a gonosz egyaránt meglátható bennük. Tükrök és példaképek, avagy torz-tükrök és rémek. Nem egyetemes megmentők, de nem is a gonosz furfangos cselvetői. Ők madarak. A mi madaraink.

Valeria Bilt: *Păsărilor timpului meu*. Actaeon Books, Baia Mare, 2025.

Peter Gehrisch: *Hans-Theodor karneválja*, avagy a *Toll orákulum*. Heraklida, Budapest, 2024.

„Ott az idő madarai alszanak”

Valeria Bilt versei
Mandics György fordításában

A nyitott szemmel álmodó madarak
(Păsările care visează cu ochii deschiși)

*Ezek a madarak el nem vándorolnak,
szemük tiszta, és mint a forrásvíz, süket.*

*Egy álom ágán ülnek, mely sosem ér véget,
s csak a fényre tátják ki piciny csőrüket.*

*Ha elhaladsz mellettük, nem kapnak szárnyra,
csak néznek reád, mint aki régen vár.
Egy vers fakad lábad árnya nyomán,
mint élő Istenből, egy fehér madár.*

*Nem érintheted őket, el nem lophatod,
két másodperc közti pillanatban élnek.
Csak ők tudják, hogyan szól a sötétséget rüggye
s a fájdalomat levéllé alakító ének.*

Păsările care visează cu ochii deschiși

*Păsările acestea nu pleacă nicicând,
stau pe creanga unui vis care nu se termină.
Au ochii limpezi, ca izvoarele mute,
și ciocul deschis doar pentru lumină.*

*Când treci pe lângă ele, nu zboară,
ci se uită în tine — și te scriu.
Un poem iese din umbra pașilor tăi
ca o pasăre albă dintr-un Dumnezeu viu.*

*Nu le poți atinge, nu le poți fura:
sunt făcute din clipa dintre două secunde.
Ele știu cântecul care schimbă
întunericul în muguri și rănilile în frunze.*

A csendet csipegető madár

(Pasărea care ciugulește tăceri)

*Egy megállt óra ágán áll,
s csipegeti a pillanatokat
a két szó közötti csöndből.*

*Tollait várakozásból szabta,
szemét választalan
kérdésözönből.*

*Nem énekel, de jelenléte
arra készíti a csendet,
hogy elfelejtett imaként szóljon.*

*Néha, amikor a lélek elfárad,
ő jó, s a mellkasodban ver tanyát,
hogy megtanítsa: ami hallgat, nem biztos, hogy üres,
és nem távozik mind, aki repülni tud.*

Pasărea care ciugulește tăceri

*Stă pe creanga unui ceas oprit,
ciugulind clipă cu clipă
tăcerile dintre două cuvinte.*

*Are penajul făcut din așteptări
și ochii mari, ca niște întrebări
fără răspuns.*

*Nu cântă, dar prezența ei
face liniștea să sune
ca o rugăciune uitată.*

*Uneori, când sufletul obosește,
ea vine și se așază în piept,
să te învețe că nu tot ce tace e gol,
și nu tot ce zboară pleacă.*

A faliórában rakott fészek

(Cuibul din ceasornic)

*Egy régóta megállt öreg faliórában
maradt egy fészeknyi csend.
Ott az idő madarai alszanak
a kimondatlan tojás- emlékeken.*

*Ha valaki behunyja a szemét, és figyel,
bizonytalan csipogást hallhat,
Ez bizony nem madárhang:
a pillanat az, és meg nem halhat.*

Cuibul din ceasornic

*Într-un ceas vechi, demult oprit,
a rămas un cuib de tăcere.
Acolo, păsările timpului dorm
pe ouă de amintiri nerostite.*

*Când cineva închide ochii și ascultă,
aude un ciripit vag —
nu de pasăre, ci de clipă
care nu vrea să moară.*

Névtelen madarak

(Păsările fără nume)

*Nem minden emléknek van arca.
Egyesek éjszaka jönnek,
és olyan vággyal kopognak az ablakon,
amit fel sem ismersz.*

*Ők a névtelen madarak,
amelyeket elveszítettél,
mielőtt megismerted volna őket.
És mégis érzed,
miként a bánatot –
a szépet.*

Păsările fără nume

*Nu toate amintirile au chip.
Unele vin noaptea,
îți bat în fereastră
cu un dor pe care nu-l recunoști.*

*Sunt păsările fără nume —
cele pe care le-ai pierdut
înainte de-a le cunoaște.
Și totuși le simți,
ca pe o tristețe frumoasă.*

Csupán repülés

(Numai zbor)

*Fiam, kereslek a magasban,
ahol az ég túl fiatal a halálhoz.
Te nem vagy már fájdalom,
csak repülés.
Egy madár, amely simogatja a szív harangját
anélkül, hogy megkondítaná.*

Numai zbor

*Fiul meu, te caut în înalt
unde cerul e prea tânăr pentru moarte.
Tu nu mai ești durere,
ci numai zbor,
o pasăre care mângâie clopotul inimii
fără să-l sune.*

Gyöngédebb lehettem volna

(Aș fi fost mai blândă)

*Ha tudtam volna,
ha valaki megmondta volna,
hogy elvesz
mikor egy csendnyivel múltál tizennyolc,
akkor tovább néztelek volna, amint alszol.
Szemedbe vágtam volna, hogy én nem vagyok fal,
csak egy asszony.
Bocsánatot kértem volna minden szigoromért,
és nem siettettem volna,
hogy légy erős.*

Aș fi fost mai blândă

*Dacă știam.
Dacă îmi spunea cineva
că o să mi te ia
la 18 ani și o tăcere.
Te-aș fi privit mai mult când dormeai.
Ți-aș fi spus că sunt doar o femeie,
nu un zid.
Ți-aș fi cerut iertare pentru severitate,
și nu te-aș fi grăbit
să fii puternic.*

Megszülettem újra – holtan

(M-am născut a doua oară – moartă)

*Azon a napon, amikor meghaltál,
bennem szilánkjaira tört a világ
Istennel együtt.
Magamba zuhantam,
és nem jöttem ki onnan soha.
Azóta cipelem az idegen életet,
amely lélegzik anélkül, hogy élne.
Ugyanúgy hívnak,
de már nem vagyok az, aki voltam.*

M-am născut a doua oară – moartă

*Ziua în care ai murit,
s-a spart lumea în mine
cu tot cu Dumnezeu.
Am căzut înăuntrul meu*

*și n-am mai ieșit niciodată.
De-atunci, port o viață străină
care respiră fără să trăiască.
Mă numesc la fel,
dar nu mai sunt eu.*

Minden alakodban meghaltál számomra

(Mi-ai murit în toate formele)

*Meghaltál mint gyermek.
Meghaltál mint ifjú.
Meghaltál mint férfi,
aki lehettél volna.
Meghaltál mint apa,
mint unokáim apja.
Meghaltál, s eltemettelek
ezerszer.
Minden temetésed
fájt, de másként.*

Mi-ai murit în toate formele

*Mi-ai murit copil,
mi-ai murit adolescent,
mi-ai murit bărbatul
care n-a apucat să existe.
Mi-ai murit tatăl nenăscut
al nepoților mei.
Te-am îngropat
de o mie de ori.
Și fiecare înmormântare
a durut altfel.*

Még hallom lépteid

(Încă îți aud pașii)

*Kiléptél az ajtón
mint bármely hétköznapon,
dráma- és
előérzetmentesen,
a lépteiddel, melyek
mindig tudták a haza vezető utat.*

*De az otthon itt maradt
a fölösleges csenddel,
az érintetlen tányérral,
a székkal, amely nem lélegzik.*

*És mégis,
esténként
lépéseid hallom a padlón,
mintha azért jöttél volna vissza,
hogy megnézd, jól vagyok-e.*

Încă îți aud pașii

*Ai ieșit pe ușă
ca într-o zi obișnuită —
fără dramă,
fără presimțire,
doar cu pasul tău
care știa întotdeauna drumul spre casă.*

*Dar casa a rămas
cu o tăcere în plus,
cu o farfurie neatinsă,
cu un scaun care nu mai trage aer.*

*Și totuși,
seara,
îți aud pașii în podea,
ca și cum
te-ai întoarce
numai să vezi dacă sunt bine.*

Helyed az ágyban

(Locul tău în pat)

*Még az én oldalamon alszom,
a másikat szabadon hagyom,
tiszteletből.*

*A párnádat más nem gyűri össze,
és lepedőd
még emlékezik tested alakjára,
mint a vágy öntőformájára.*

*Éjjel néha
feléd nyújtom a kezem,
de csak az ürességet érzem,
mely már megszokott engem.*

Locul tău în pat

*Încă dorm pe partea mea,
lăsând cealaltă neatinsă —
ca o reverență.*

*Perna ta n-a mai fost strivită,
iar așternutul tău*

*ține minte forma trupului tău
ca o matriță de dor.*

*Uneori, noaptea,
întind mâna spre tine.
Și ating doar
golul care s-a învățat cu mine.*

Nem halhatsz meg

(N-ai voie să mori)

*Világosan megmondtam neked,
a fiatalság pimasz magabiztosságával:
„Te nem halhatsz meg soha”.
És úgy gondoltam, hogy a szeretet
megállíthat,
hogy a leány ígéretei
pajzsok az idő ellenében.
De, anyám,
a halál nem hallgat
sem ígéretekre, sem félelmekre.*

N-ai voie să mori

*Ți-am spus-o clar,
cu toată răsfățata siguranță a tinereții:
„Tu n-ai voie să mori niciodată.”
Și chiar credeam că dragostea
te poate opri,
că promisiunile ficei
sunt scuturi contra timpului.
Dar, mamă,*

*moartea nu știe
să asculte jurăminte și spaime.*

Apám, a némaság a támaszom
(Tatá, tăcerea care mă sprijină)

*Félelem nélkül hagytál el,
azzal a nyugalommal, amelyet azóta is
a csontjaimban őrzök.
Apám, a te madaraid feketék és szelídek,
a vállamra ülnek,
amikor nehéz embernek maradnom.*

Tata, tăcerea care mă sprijină

*Ai plecat fără teamă,
dar cu o liniște pe care o port de atunci
în oase.
Tata, păsările tale sunt negre și blânde —
se așază pe umărul meu
când mi-e greu să fiu om.*

VALERIA BILȚ Máramarosban él, irodalomtudós, filológus, író, költő. Az itt közölt versek a *Păsările timpului meu* (Időm madarai) című kötetéből valók.

PSZICHOLOGOSZ

Wölfl-Molnár Eszter

Családi titkok

*Anyám ki nem mondott szavai
a fülemben lüktetnek.
A csend miért süketíti meg
az embert?
El kell fogadni,
hogy az eget fekete felhő
borítja, ami bekúszik
a családi ház ajtaja alatt és
megfojtja az embert.
Hogy a férjem mindig
ugyanattól a nőtől
jön zavarba.
Hogy a figyelmetlenségem
elviselhetetlen.
Hogy szédülök évek óta.
Hogy fiatalon fogok meghalni,
mint az édesanyám és nagymamám.
Mert az ember nem
áll le vitatkozni az Istennel.
Inkább cipeli
a fénytelen hétköznapiakat.
A buszon a zsebébe gyúri,
a játszótéren libikókára ül velük,
népdalokat énekel nekik,
éjszaka a fogai közt
csikorgatja őket.
Anyám félelmei hogyan kerültek
a csontjaimba?*

*A csigolyákat hogyan képes
összetartani a szorongás?
Én nem félek beszélni,
bár a kimondott haragnak nagy része
nem is az enyém.
Inkább lefestem
egy húsvéti tojásra,
és reménykedem, hogy
a virágok súlya alatt
nem reped meg a héj.*

Adjatok egy hajnalt

*A hajnal együtt lélegzik a földdel,
de létezik olyan hajnal is,
ami nem hagy aludni.
Az asztalon fájdalomcsillapító,
fél pohár víz, gézlap, tompa tű.
A hajnal viszi el a legtöbb embert,
nem ismer nyarat.
A hajnali álmokra jó lenne emlékezni,
gondolja a nő, és megissza
a fél pohár vizet.
Éjfekete varjak repülnek a nap felé.
Sokan vannak, de a fény elnyeli őket.
Nincs fájdalmasabb regény a hajnalnál.
A nő aludni próbál, de az óra kattogása
mindig felébreszti.
Senkit nem érdekel a hajnal szépsége,
mindenki aludni szeretne, de muszáj
megemlítenem, hogy hajnalban meghalni
ajándék.
Azt mondják, amikor kiszakad a lélek,*

*felülről lát mindent. Ekkor már
semmi nem érdekli, csak hogy
megtalálja az új helyét,
de a horizontra utoljára visszatekint,
és lát valami különöset.
Amikor a napfény végigszánt a mezőn,
a búzafejek enyhén megemelkednek.
Ezt a mozdulatot élő
nem veszi észre, csak a bolytól
elszakadt hangyák, ahogy megmozdul
kalász-ágyuk.
A nő egy hullámozó búzamezőről álmodik.
Jó lenne szövetséget kötni a hajnallal,
hogy tovább maradjon,
de az emberi érvek nem elég meggyőzőek.
A törvény a reggellel jutalmazza,
így ő is megpihenhet.*

*A hajnal egy elmozdított sírkő, dér a fákon,
egy beteg nő sóhaja.
Adjatok egy hajnalt, hogy kiszögelyem az égre,
és átnevezem örökkévalóságnak.
Hadd maradjon, aki különben menne.*

A HÓNAP ALKOTÓJA

Nagy-Balatoni Dóra

A bábjáték és az irodalom kapcsolata

A *commedia dell'arte* nem tűnt el nyomtalanul. Jóllehet, mint rögtönzött színjátéktípus nem hagyományozódott az utókorra, de a „tipi fissik”, vagyis a tipikus karakterek annál inkább hatottak, mind a drámai irodalom jelentős alkotóira, mind pedig az európai vásári mutatóványosokra. „Sokan közülük bábokkal is játszottak. A kanavászok történeteiben fontos szerep jutott a zanninak (szolga), aki az egész cselszövést bonyolítja. Ők voltak a példaképek az előbb marionettként, később kesztyűsbáb-változatban megjelenő Pulcinella, Polichinelle, Punch és Petruska születésénél.”¹

A magyarországi vásári bábjáték történetét a *Színészeti lexikon* a 13. századra vezeti vissza, anélkül, hogy konkrét adatokat közölne. Az első kézzelfogható dokumentum 1775-ből való, Nagyszeben tanácsa engedélyt ad egy bizonyos Conti János nevű olasz árnyjátékosnak, hogy a vásár alkalmával produkciót mutasson be.

A következő adat a Regélő 1843-as számában található, „Garay János „A leopoldmezei népvigalom Budán” című cikkében a mutatóványok között sorolja fel a „pulcinello”-t, és hozzáteszi: „Magyarul: Paprika Jancsi”.² Ez a kijelentés a maga korában lehet, hogy releváns, mára azonban megkérdőjelezhető, ugyanis Balázs Bélának tulajdonítják azt az elméletet, miszerint Paprika Jancsi „Pozsonyban született meg a Bach-korszakban, a magyarság gú-

¹ Henrik JURKOWSKY: *Vásári bábo és bábhagyományok*, ford. BALOGH Géza in *Art Limes* 12, 2. sz. (2014): 44–53, 45.

² KEMÉNY Henrik: *Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig – Egy vásári bábjátékos, komédiás önarcképe*, szerk. LÁPOSI Terka, 12. (Debrecen: Korngut-Kemény Alapítvány, 2012)

nyolására. Tehát nem is magyar figura, hanem a német bábjátékban a rebellis magyar karikatúrája. Akkoriban Bécsben divatban voltak a parlagi, műveletlen és ostoba magyar nemest kigúnyoló történetek. Ám hogy ehhez mi köze lenne Paprika Jancsinak, arra semmiféle elfogadható bizonyíték nincs.”³

Paprika Jancsi származása tehát nem tisztázott, különböző források eltérő magyarázatot adnak, azonban nem kizárható, hogy ő is a *commedia dell'arte* örököse, mint nyugati „rokonai”.

Kronológiailag a következő vásári bábos család a Hincz család (több névváltozat ismert). Fennmaradt vándorkönyvükből az első Magyarországra vonatkozó dátum 1841, ez azonban még nem fejt ki tevékenységüket. „A bábjátékot csak 1849-ben említik először. A német nyelvű bejegyzés szerint „E könyv birtokosa, nevezett Adolf Heincz művész marionettszínházával három napon át e helyt tartózkodott...”⁴ E család alapította Magyarországon az első állandó bábszínházat, mely a Városligetben működött az 1950-es években bekövetkezett államosításig, minek következtében az épületet lebontották. Hincz Károly nevéhez fűződik a Vitéz László-figura megjelenése is, „állítólag egy bécsi látogatása alkalmával a Práterben látott Hanswurst komédia hatására kezdett Vitéz László-darabokat játszani, s ez műsorának első felét töltötte ki.”⁵

Vitéz László nevét azonban elsősorban a Korngut-Kemény családhoz szokás kötni. A rájuk vonatkozó legrégebbi adat 1897. január 26-ára datálódik. „A rendelkezésünkre álló iratok alapján nyilvánvaló, hogy Korngut Salamon a XIX. század végétől a 20-as évek elejéig mutatványosként járta az országot. Hol mint cirkuszigazgató, hol mint bűvész vagy dalárdavezető, vagy éppen

³ BALOGH Géza: *A bábjáték Magyarországon: A Mesebarlangtól a Budapest Bábszínházig*, 44–45. (Budapest: Budapest Bábszínház és Vince Kiadó, 2010)

⁴ BALOGH Géza: *A bábjáték Magyarországon: A Mesebarlangtól a Budapest Bábszínházig*, 38. (Budapest: Budapest Bábszínház és Vince Kiadó, 2010)

⁵ BALOGH Géza: *A bábjáték Magyarországon: A Mesebarlangtól a Budapest Bábszínházig*, 38. (Budapest: Budapest Bábszínház és Vince Kiadó, 2010)

bábszínház-tulajdonosként tűnik fel. Első állandó jellegű népligeti színházának megalapításáig műsora, felszerelése szinte teljesen rekonstruálhatatlan.”⁶

1912-ben alapította Korngut Salamon és fia, Korngut Henrik a „Columbia” Magyar Mechanikai Színházat, ez azonban az I. világháború következtében elpusztult. Több mint tíz évbe tellett, míg újranyitotta kapuit a színház, időközben Korngut Henrik magyarosította nevét, és a színház, mint a család a Kemény nevet kapta. „A Kemény Bábszínház 1927-től 2011-ig állt a Népligetben, kijelölve a ligeti fák között a család bábos identitásának »köldökét«, a »kozmosz« középpontot. Központi figurája, Vitéz László minduntalan kulminálja a cselekvést, és gyűjtőpontként karakterének territóriumában tartja társait, ellenfeleit. Körülötte zajlik, kavarog az élet.”⁷ Kemény Henrik elmondása szerint édesapja (Korngut-Kemény Henrik) már az 1910-es évek végétől játszott Vitéz László nevű bábjaival, azonban a hagyatékban szerepel olyan dokumentum, ami az első báb elkészítésének időpontját 1926-ra helyezi.

Összefoglalásképpen tehát az összes vásári bábjáték-hősben megfigyelhetők hasonlóságok, mind külsejüket, mind pedig jellemüket tekintve. Szinte minden európai nemzet megteremtette a maga hőseit.

„E figurák közös vonásokkal bírnak: többnyire nagy az orruk, enyhén deformált az alakjuk, a ruhájukat meghatározó szín a piros – ami Vitéz László esetében a magyar huszáröltözéknek felel meg –, és előszeretettel hagyják helyben a velük ellentétbe kerülőket.”⁸ Funkciójuk, ahogyan azt Borisz Goldoszkij is megfigyelte, a különböző nemzetek népeiben felgyülemlett

⁶ BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig: *Vásári és művészi bábjátékszás Magyarországon 1945-ig*, 34. (Tihany: Veszprém megyei Múzeumok Igazgatósága, 1974)

⁷ *A Kemény Bábszínház képeskönyve*, szerk. LÁPOSI Terka, 12–17. (Debrecen: Korngut-Kemény Alapítvány, 2015)

⁸ KEMÉNY Henrik: *Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig – Egy vásári bábjátékos, komédiás önarcképe*, szerk. LÁPOSI Terka, 19. (Debrecen: Korngut-Kemény Alapítvány, 2012)

frusztrációk (külső elnyomó hatalom, belső, abszolutista kormányzás, vallás általi elnyomás stb.) levezetésétől, agressziók megélésétől a bábok által a szórakoztatásig igen széles skálán mozog.

A következőkben Vitéz László irodalomra gyakorolt hatását fogom néhány példán keresztül bemutatni. Ahogyan azt a korábbiakban is említettem, Vitéz László neve először a Hincz bábos-dinasztia vándorkönyvében olvasható, de mai hírnevét a Korngut-Kemény családnak, pontosabban Kemény Henriknek köszönheti. Bár Ő ma már sajnos nincsen az élők sorában, de hivatása, a bábjáték terjesztése, vidéki falvakba való eljuttatása, Vitéz László megszerettetése még ma is hat.

„Székely György 1972-es könyvében »nem is olyan régen még elevennek« minősíti Vitéz Lászlót, Kemény Henrik sok évtizedes tevékenységének és a vásári bábjáték hagyományát továbbvivő mai bábosoknak (közülük is főként Pályi Jánosnak) köszönhetően a kis piros sapkás ma elevenebb, mint valaha. Joggal állapítja meg Veres András, hogy »napjainkban egyre kevesebb olyan egyértelmű szimbólum létezik (nemcsak a színházban), ezért kell tudatosan vigyázni rá és beszélni róla.«⁹

Csak annyival toldanám meg Láposi Terka gondolatát Veres Andrásához kapcsolódva, hogy nem csak a bábosok feladata Vitéz László (és általa Kemény Henrik emlékének) éltetése, hanem a művészet egyéb képviselőjéé is.

„Vitéz László a kortárs magyar irodalomnak is újra és újra felbukkanó alakja, mindhárom műnemben. Borbély Szilárd 2011-ben (Kemény Henrik emlékére) verset írt Vitéz László dala címmel, az újvidéki Híd Körköz tartozó Fekete I. Alfonz két elbeszélést közölt Vitéz László farsangol (Irodalmi Szemle, 2013. február), valamint Vitéz László és az ördög arany zápfoga (Híd, 2012. június-július) címmel, Toepler Zoltán pedig három rövid jelenetet írt Vitéz László és az Isten, Vitéz László prédikál, illetve

⁹ KEMÉNY Henrik: *Életem a bábjáték bölcsőtől a sírig – Egy vásári bábjátékos, komédiás önarcképe*. szerk. LÁPOSI Terka, Debrecen, Korngut-Kemény Alapítvány, 2012, 19.

Styx és az ünnep címmel, amelyek az Európai kulturális füzetek 19. számában jelentek meg 2005-ben.”¹⁰

A felsoroltakhoz szeretném még hozzátenni az aktuális témákkal foglalkozó verses jelenetet, a *Vitéz László és a francos Brükszelt* Szilágyi Ákos tollából, mely az *Élet és Irodalom* 60. évfolyamának 39. számában, 2016. szeptember 30-án jelent meg.

Vitéz Lászlónak a magyar drámairodalomba való bevezetése Weöres Sándor nevéhez köthető. A Holdbeli csónakost Weöres 1941-ben fejezte be és eredetileg bábszínpadra szánta. „Egy alakuló bábjátszó csoport számára kezdtem el írni, 1940 táján, vagy nem sokkal később. A bábjátékos csoport azonban a bemutató előtt szétoszlott. Ezután Németh Antal, a budapesti Nemzeti Színház igazgatója akarta megcsinálni, de ott sem valósult meg, ennek a háború, majd a teljes átalakulás volt az akadálya.”¹¹

A mesejáték központi figurái közt találjuk Vitéz Lászlót, Paprika Jancsit és Arany János Bolond Istókját, akik a főhőst védelmezik a játék kalandos cselekménye alatt.

A mű Vitéz László prológusával kezd, de a tőle megszokott, Szervusztok, pajtikák!-köszöntés helyett egy modorosabb, hivatalosabb hangnemet figyelhetünk meg, ami jól példázza, hogy kikerült a vásári közegből és egy új, kivételes környezetben mutatkozik; „Jó estét kívánok fényes urak, asszonyságok, szép kisasszonykák! Ugye ismernek engem? Már hogyan ismernének. Én vagyok a Vitéz László! Százezer éve szerepelek a magyar bábszínpadokon, egyszerre több példányban is.”¹²

A prológusok összevetése egy fontos kérdést vet fel, Vitéz László korát. Az nyilvánvaló, hogy a Weöres-szövegben felsorolt időhatározók (ezelőtt nyolcvan esztendővel, ötszáz éve, időtlen idők óta

¹⁰ KÉKESI KUN Árpád: *A vásári bábjátszás hazai és nemzetközi helyzete*, in: *Art Limes* 12, 2. sz. (2014): 54–67, 63.

¹¹ WEÖRES Sándor: *A holdbeli csónakos születéséről*, in: *Dunántúli Napló*, 36, 67 sz. (1979): 2.

¹² WEÖRES Sándor: *Színjátékok*, szerk. STEINERT Ágota. Budapest, Argumentum Kiadó, 2005, 39.

stb.) nem a hős aktuális korára, inkább a Vitéz László, mint bábalak megszületésére utalnak. A szájába adott témák, mint szerelem, adósság egy felnőtt emberre engednek következtetni, ellenben a Kemény-játékban arról beszél, hogy „Tudniillik én összevesztem a Nagymamucikával, akarom mondani nem is én vesztem össze övele, hanem ő veszett össze énvelem és azt mondta: Ide hallgass, te László! Te már elég nagy vagy, te már elég vén kamasz vagy, ne lógjál folyton itthon a nyakamon, hanem eredj el mángorolni.”¹³ A kérdésre Veres András ad kielégítő magyarázatot: „mondatai gyerekre vallanak, de fizikai megjelenése, hangja egy felnőtté, így válik mágikus alakká, kívül az időn.”¹⁴

E tanulmánynál maradva, szerzője kifejti, hogy a vásári báb-játékok hőseinek „nincsenek titkaik, nem intrikálnak”. Az Elátkozott malomban Vitéz László egyetlen cselszövése, mikor azt tettet, bemegy a csárdába, hogy aztán a váratlanság erejével tudja megtámadni a harmadik Ördögöt, a pokol királyát. Ezzel szemben Weöres Vitéz Lászlója kétszer is fortélyával menti meg a cselekményt; először szerzetesnek öltözik, hogy kiszabadítsa barátját, Paprika Jancsit a kínai börtönből, majd pedig nőnek álcazza magát, hogy Pávaszem királykisasszonyt mentse meg nem kívánt házasságától. A mesterkedések közti különbség az előadások dramaturgiájában keresendő. A vásári bábjáték célja, hogy folyamatosan fenntartsa a figyelmet, szereplői állandóan beszéljenek és ezek a megnyilatkozások szinkronban legyenek tetteikkel, elkerülve a figyelemlohasztó statikusságot, míg ez a veszély nem áll fenn egy több felvonásos színházi előadás során, ugyanis utóbbi célközönsége és a nézők előadáshoz fűzött elvárásai is eltérnek a vásári produkciókhoz képest.

Weöres Sándor eredeti szándékától eltérően a Holdbeli csónakost túlnyomó többséggel nem bábszínpadon szokták játszani

¹³ KORNGUT KEMÉNY Henrik: *Az elátkozott malom*, in: *A Kemény Báb-színház képeskönyve*, szerk. LÁPOSI Terka. Debrecen, Korngut-Kemény Alapítvány, 2015, 466.

¹⁴ VERES András: *Gondolatok az Elátkozott malom szövegéről*, in *Art Limes* 5, 7. sz. (2008): 30–38, 31.

ni,¹⁵ de esetenként előkerülnek bábok is az előadások során. „Ha holdbeli csónakos megszületésében játszott is szerepet a szerző részéről a bábozás ismerete, az elkészült mű »valódi« színpad-i megjelenést kíván. Ha vannak is bábjátzásra utaló figurái – mindenekelőtt Vitéz László, Paprika Jancsi és Bolond Istók – és bábos megoldásai (pl. Vitéz László »fejét kezével leemeli«), a mű főhősei emberi alakok, itt az »emberi világ« a hangsúlyos, és bábos »trükkök« a rendező találékonyságával »szabályos« színpadon is megoldhatók.”¹⁶

Amennyiben elfogadjuk tehát, hogy Vitéz László a *commedia dell'arte* Pulcinellájának leszármazottja, kijelenthető, hogy „karrierje” igen szép ívet futott be. Megszületett (még Pulcinellaként) a 16. századi Itáliában, majd Francia- és Németországon át megérkezett hazánkba, ahol felvette a Vitéz László nevet az 1910-es években. Egy kis időt eltöltött a népligeti Kemény Bábszínházban, majd Kemény Henriknek köszönhetően elkezdte járni az országot, hogy még szélesebb körben megismerhessék, végül az irodalom mindhárom műnemében helyet talált magának.

¹⁵ [http://www.szinhaziadattar.hu/web/oszmi.01.01.php?bm=1&as=37105&l=1&kr=A_10_%3D"Holdbeli%20csónakos%2C%20A"](http://www.szinhaziadattar.hu/web/oszmi.01.01.php?bm=1&as=37105&l=1&kr=A_10_%3D) letöltés ideje: 2018. 03. 11.

<https://nemzetiszinhas.hu/hirek/2011/01/a-holdbeli-csonakos-150-eloadasat-unnepeltuk> letöltés ideje: 2018. 03. 11.

¹⁶ TÜSKÉS Tibor: *Weöres Sándor színháza – A Holdbeli csónakos*, in: *Kortárs*, 47, 8. sz. (2003): 96-105, 101.

Nagy-Balatoni Dóra

Hamupipőke

Részlet a Völgyhajó Bábszínház előadásának szövegkönyvéből

MOSTOHA: Hamupipőke, te meg mit állsz ott, mint a bálám számar?

HAMUPIPŐKE: Bocsánat, csak elméláztam, hogy mit fogok felvenni a bálra.

MOSTOHA: Micsoda? Hogy te a bálra? Ne nevetess, Hamupipőke... Még szégyent vallanánk miattad... Nézz csak az otromba, súlyos facipődre...nincs is olyan ruhád, és nem is tudsz táncolni, kész nevetség lennél. És különben is... szerinted ki fogja kivasalni a ruhánkat? Megcsinálni a hajunkat, kipucolni a cipőnket? Ez lesz a te bálod! Estére pedig kitalálok neked valami jó kis feladatot, hogy addig se unatkozz.

HAMUPIPŐKE: De Mostohaanyám azt mondta, minden hajadon lányt elvárnak, akkor pedig engem is...

MOSTOHA: Téged? Ki várna téged, te béka? Tudod mit, Hamupipőke? Mivel tegnap olyan ügyesen válogattad a gabonát, ma új adagot kapsz. A parasztok éppen reggel hoztak még két zsákkal. Búza,¹ zab,² köles³ és rozs⁴ változatosan. Hajnalra, mire hazaérünk a bálból, legyél kész mind a két zsákkal, különben nagyon megemlegeted!

CASSANDRA: Különben nem kapsz reggelit!

MOSTOHA: Úgy hallom, a hintónk elő is állt. Gyerünk lányok, igazítsátok meg a hajatokat és irány a fényes bálba, a hercegi palotába!

¹ A kezdet, a lendület szimbóluma.

² Vad, differenciálatlan érzelmek.

³ Racionalitás, tudatosság, világgal való finom kommunikáció.

⁴ Mindent magába foglaló bölcsesség.

FRANCINE: Szervusz, Hamupipőke! Biztos nagyon szórakoztató lesz a gabona válogatása!

CASSANDRA: Jó mulatást, Hamupipőke!

MOSTOHA: Ne feledd, ha nem végzel, nagyon megbánod! Minden esetre, ezt az ajtót bezárjuk, nehogy elkészájlj az éjszaka. *(kulcscsörgés)* Viszontlátásra, Hamupipőke. Hajnalban találkozunk!

HAMUPIPŐKE: Ne, ezt nem tehetitek! Én is szerettem volna elmenni a bálba...

7. JELENET

(Zene: Hamupipőke dala)

Ó, én szegény árva kislány!
Mindenki haragszik énám?
Se nappalom, se éjjelem
szerencsém meg mégsem lelem.
Sötét magány, szürke lepel
Könnyes arcomat takard el.
Menekülök, elrejtőzöm
Bánatomat elkendőzöm.

Miért bántanak? Miért aláznak?
Engem folyton mért gyaláznak?
Hiszen én csak jót akarok
Mégis hamuban alhatok.

(Varázsszene)

TÜNDÉR: Ne itasd az egereket, drága tündérkeresztlányom!

HAMUPIPŐKE: Te hogy jöttél be? Az ajtót bezárták!

TÜNDÉR: Még szerencse, hogy a tündéreket nem lehet kitalkába zárni. Ugye, kismadaram? *(madár csiripel)* Most pedig

Hamupipőke, fel a fejjel, sok dolgunk van, nem érünk rá bankódni, el kell készülnöd, hogy elmehess a bálba.

HAMUPIPŐKE: Az lehetetlen. Még ha valahogyan ki is jutnék, akkor sem végeznék a két zsák gabona szétválogatásával... Búza, zab, köles, rozs, a pokolba veletek!

TÜNDÉR: Nyugodj meg Hamupipőke! Mosd tisztára kezedet és arcodat, húzd ki a lábad a súlyos facipőből és tárd ki a szíved a csodára. Aranyos madárkám, készen állsz? (*csiripelés*) Akkor most figyelj, Hamupipőke!

(Varázsszene, Hamupipőke átváltozik báli ruhába)

HAMUPIPŐKE: Ez hihetetlen, varázslatos, meseszép! Nagyon köszönöm!

TÜNDÉR: Szívesen, Hamupipőke. Egy kis segítség mindenkinek jár. Egyet azonban ne feledj! Ahogyan semmi, úgy a varázslat sem tart örökké. Amikor az óra elüti az éjfél, a bűbáj elillan. Onnantól a saját kezedbe kell vened a sorsodat. Lágymód, csak úgy válhat belőled az, akivé lenni akarsz.

HAMUPIPŐKE: Így lesz, Tündérkeresztanyám!

TÜNDÉR: Most pedig, aranyos madárkám, felkészültél? (*csiripelés*) Akkor Hamupipőke, rajtad a világ szeme! Ül fel a kék madárka hátára, és irány a bál!

8. JELENET

(Élő szereplőként a paraván előtt)

ARLEKINO: Kedves Hölgyeim és Uraim! Sok szeretettel köszöntöm Önöket itt, a királyi palotában, a várva várt bálon! Szeretett hercegünk érkezéséig engedjék meg, hogy én szórakoztassam Önöket néhány erre az alkalomra gyűjtött tréfámmal. (*bohóctréfák*)

Nagyon köszönöm! Most pedig Önökön a sor, mélyen tisztelt Hölgyek, Urak! Mivel a Herceg fogadásáig már csak pár percünk

maradt hátra, bátorkodom feltenni a kérdést, emlékeznek-e, hogyan köszöntjük a herceget?

(Zene, Hercegfogadó dal)

Ha a herceg érkezik,
hintójából széttekint.

A sok gyerek integet:
Köszönteni így lehet.

Csodálatos! A kedves hölgyek, urak tehetsége bámulatos! A Herceg úr el lesz ragadtatva! Ó, úgy hallom, új vendégek érkeztek a bálba, gyorsan eléjük sietek és fogadom őket! *(be a paraván mögé, függöny ki)*

9. JELENET

FRANCINE: Wáo! Ezt nézd Mama! Micsoda pompa, micsoda fényűzés!

MOSTOHA: Valóban, ez elragadó!

CASSANDRA: Remélem vacsora is lesz, menten éhen halok...

MOSTOHA: Ugyan Cassandra, türtőztess magad... Ne feledd, miért vagyunk itt tulajdonképpen...

FRANCINE: Én nem felejtettem el, a gyönyörű báli ruhák és a tánc miatt, ugye, Mamácska?

MOSTOHA: Dehogy, te! Annyi eszed van, mint egy csirkének! A Herceg ma este fogja kiválasztani a menyasszonyát! Úgyhogy, ha hercegnők akartok lenni, erőltessétek meg magatokat!

ARLEKINO: Tisztelt Asszonyom, Kisasszonyok! Az én nevem Arlekino, és üdvözlöm önöket a bálban! Hamarosan a Herceg is megérkezik, addig is, érezzék jól magukat! Á, micsoda szerencse, már itt is van! Fogadják szeretettel!

(Zene: fanfárok, Hercegfogadó, báli alap)

(Ki a gyerekeknek) Most mi következünk, mutassuk meg a Hercegnek!

HERCEG: Szívből köszönöm ezt a nagyszerű fogadtatást, igazán ügyes kis alattvalóim vannak, mondhatom! És maguk? Maguk nem köszöntenek úgy, ahogy illik?

FRANCINE: Hát, én igazából utálok énekelni.

MOSTOHA: Ó, Hercegem, ne is törődjön a lányommal, hiszen csak viccel, olyan különös a humora, igaz, Francine?

FRANCINE: Igen, csak vicceltem!

MOSTOHA: Különben is, a másik lányom az igazi dalos pasirta! Mutasd meg, énekelj nekik valamit, kis galambom!

CASSANDRA: Hát jó...

Süt a nap, már szikrázik
Fent a falon pók mászik.
Csiripel a kismadár;
Trallalallalala

MOSTOHA: Egy szónak is száz a vége, nem ismertük ezt a kedves kis köszöntőt.

ARLEKINO: Pedig csak az nem ismerte, aki nem figyelt, vagy lusta volt megtanulni. Én mindenkinek megtanítottam. Igaz, gyerekek?

HERCEG: Nem számít. *(Hamupipőke be)* Arlekino, ki ez a gyönyörű teremtés?

ARLEKINO: Nem tudom felség, még sosem láttam. Kérje fel táncolni, és kérdezze meg tőle.

HERCEG: Üdvözlöm kisasszony. Szabad egy táncra?

HAMUPIPŐKE: Ezer örömmel.

FRANCINE: Mama, ki ez az elegáns hölgy?

MOSTOHA: Nem tudom, biztos a szomszéd országból jött.

CASSANDRA: De gyönyörű...

ARLEKINO: Hölgyeim, kérem, fáradjanak utánam a szomszéd terembe, a vacsora már tálalva van.

CASSANDRA: Na, végre! (*Arlekino, Mostoha, Francine, Cassandra ki*)

HERCEG: Elbűvölően táncol drága hölgyem, örülök, hogy eljött a bálba.

HAMUPIPŐKE: Köszönöm. Én is nagyon örülök, hogy itt lehetek.

HERCEG: Honnan érkezett? Itt lakik a közelben?

HAMUPIPŐKE: Messziről érkeztem, nagy utat tettem meg, hogy eljussak ide.

HERCEG: Köszönöm magának a fáradságát. Akkor ezért nem ismertem meg. A közelben élő előkelő hölgyeket egytől egyik ismerem.

HAMUPIPŐKE: Ezért is. Meg másért is.

HERCEG: Ezt meg hogy érti?

HAMUPIPŐKE: Á, semmi. (*Zene, harang*) Hát ez meg mi volt?

HERCEG: Semmi különös, csak éjfelet ütött az óra. Milyen gyorsan telik az idő, ha jól érzi magát az ember...

HAMUPIPŐKE: Gyorsan bizony, rettentő gyorsan. Ne haragudjon felség, de nekem most mennem kell.

HERCEG: Maradjon még, kérem. Hiszen még csak nemrég érkezett.

HAMUPIPŐKE: Nem maradhatok. Az ég áldja!

Nagy-Balatoni Dóra

Szabad madár

*A leégett város peremén kiterítve hever megrágott
és kiköpött húsom.*

*A máglyát már megfojtotta a mindent elárasztó
eső a határban.*

Por és hamu sem maradt. Sár.

Mindent betölt. Hömpölyög a réten, az utcán.

Mindent elönt.

*Egy veréb szabadulni próbál a nyálas, nyúlós anyagból.
Szárnyát nem ereszt.*

Szólni nem tud. Torkában a szálakat felperzseli a tűz.

*Szállna hozzád, hallgatná hangod
végiül inkább megnyugszik. Vár.*

Csak kicsi szíve nem nyugszik. Ver.

Sebből pirosan buzog a vér.

Átmosni a bábbon a megjelenítést

Juhász Kristóf beszélgetése
Nagy-Balatoni Dórával

Nem olyan színes-hangos, mint a mozi, nem is olyan buborékszerű, mint a számítógépes játékok, ráadásul annyira ősi, hogy a történelem kezdete óta velünk van. Mégis, a bábjáték épp olyan nélkülözhetetlen világábrázoló erővel bír minden kultúrkorszakban, mint a mese.

NAGY-BALATONI DÓRÁT, a Völgyhájó Bábszínház vezetőjét (és szinte egyszemélyes mindenését) kérdeztük az utazó bábszínház jelenéről.



– Bizonyos értelemben minden gyerek bábjátékosként kezdi a pályafutását – ám kevés embernél válik a bábjáték hivatássá és mesterséggé. Létezett számodra valamilyen átmenet, vagy utólag fölismerhető kapocs a gyerekkori játék és a felnőttkori vonzás között, ami a bábszínészetig vezetett?

– Átmenet semmiképpen, inkább ellenpont. Gyerekkoromban láttam egy vacak bábelőadást, aminek hatására megkértem a szüleimet, hogy többé ne vigyenek bábszínházba, és ha az óvodával látogatunk ide, én inkább otthon maradnék. Messziről elkerültem mindent, ami báb. Aztán telt-múlt az idő, és tanulmányaim során a fantasztikus Blattner Géza-díjas házaspár, Török Ágnes és Szívós Károly elé fújt a szél. Eleinte ellenálltam, később azonban megszületett az a bizonyos vonzás. Beszippantott a bábok világa, és hatalmas lehetőséget, művészi önkifejező lehetőséget láttam benne. Megfogalmazódott bennem, hogy szeretnék tenni azért, hogy a ma gyerekének ne lehessen olyan élménye,

mint nekem volt anno, sőt, általam születhessen bennük gondolat. Hatni mindig lenyűgöző dolog. Ha jobban belegondolok, felismerem, hogy ez is egyfajta kapocs. A szeretetet és az utálatot is csak egy hajszál választja el egymástól.

– *Önálló alkotóként mennyire vezetett a teoretikus gondolkodás, illetve a kézzelfogható tapasztalat? Akár úgy is kérdezhetném: mennyire számít ma a bábművészet oktatásában a bábtörténet, mennyire a gyakorlati bábmozgatás, és hogyan szervesül a kettő? Te milyen utat jártál be?*

– Véleményem szerint elképzelhetetlenül fontos, hogy tisztában legyünk az elmélettel, mielőtt belefognánk a gyakorlatba. Ha nincs tudomásunk arról, hogy a bábjátéknak szakrális gyökere van, akkor hogyan is áldozhatunk az oltárán ma? Úgy tudunk organikusak lenni, ha tudjuk honnan ered, és el tudjuk helyezni magunkat is a folyamatban. A mindennapokban persze könnyebben „pénzre váltható” a gyakorlat, hiszen poentírozni meg kell tanulni, ami egy tapasztalati út, ezt nem lehet megspórolni. Az út pedig – klasszikusnak mondható – így nézett ki: miután felkeltette az érdeklődésemet a báb, sok történeti kutatást végeztem (a szakdolgozatomat is *A báb és az irodalom kapcsolata* címmel írtam), majd több különböző független társulatnál játszottam, a teljesség igénye nélkül: Holdvilág Kamraszínház, Ametiszt Bábszínház, Batyuszínház... Igyekeztem minél több alkotási stílussal, technikával megismerkedni, míg eljutottam oda, hogy már van elég felhalmozott tudásom és önkifejezési vágyam, hogy saját előadásokat hozzak létre.

– *Hogyan tudsz működtetni a mindennapok szintjén egy utazó bábszínházat? Hány ember munkája kell egyáltalán egy produkció létrehozásához? Létezik „bábos életpályamodell”? Milyen megéléseid vannak a társulati, vagy társulaton kívüli, avagy „egyszemélyes társulati” működéssel kapcsolatban?*

– A mindennapokban egyszerre kell helytállni egy előadás népszerűsítésében, értékesítésében, egyeztetésében, a rendezői feladatokkal járó szervezésben, az írásban, a kapcsolattartásban, valamint a díszletek pakolásában, szállításában és magában az előadásban is. Emellett nem árt, ha az ember valamennyire ért a zenéhez, a közösségi felületek kezeléséhez, a pénzügyekhez – vagy legalább van

annyi önbírálata, hogy felismerje, mit tud maga elvégezni, és mit érdemes másokra bízni. Mindezek függvényében egy egyszemélyes előadás megszületéséhez hozzávetőlegesen tíz ember szükséges!

Ha valamiféle általánosan igaz bábos életpályamodellt kéne leírnom, valahogy így nézne ki; tanulás, tanulás, fejlődés, rengeteg gyakorlat, majd újból fejlődés, aztán rádöbbenés, hogy mennyi mindent nem tud még, és kezdődik előlről, amíg a kígyó a farkába nem harap. Aztán hogy ezt ki, milyen platformon valósítja meg, az már egyéni.

A megéléseim palettája nagyon színes. Mint mindennek, a társulaton belüli és kívüli létnek is megvannak a maga előnyei és hátrányai. A szabadság nagyon lélekemelő, nem függ az ember senkitől, nem kell elkéredzkedni, ha egy izgalmas feladat találja meg az embert, abba vág bele, amibe nem szégyell... Viszont nyilván ilyenkor nincs meg a közösség, ami megtart. Nap mint nap újra össze kell szednie magát az embernek, és szembe kell néznie a kihívásokkal, sőt a sikereket is a helyükön kell kezelnie.

– *Voltak-vannak-e tanítványaid? Mennyire érzed taníthatónak ezt a műfajt? Milyen emberi-lelki alkat szerinted a „tökéletes” bábos?*

– Előfordult már, hogy egy vidéki gyerekekből álló bábcsoportnak adhattam át a tudásomat – nagyon megindító élmény volt. Természetesen, mint szinte minden, a báb is tanítható, ha valaki tanulni szeretne, de a tehetség más kérdés. A jó bábos alázatos, hiszen nem ő áll elsősorban a középpontban: átadja magát a bábnak. Nemcsak önmagán, hanem a bábon keresztül is meg kell szűrnie azt, amit meg szeretne jeleníteni. Fontos számára, hogy technikailag is folyamatosan fejlődjön. Érzékeny, sokszínű legyen, és jó megfigyelőképeséggel rendelkezzen.

– *Mi a legfurcsább vagy épp legjobb, netán legrosszabb élményed utazó bábosként?*

– A legfurcsább élményem határozottan az volt, mikor előadás közben egy interaktív résznél éppen a paraván előtt játszottam a gyerekekkel, amikor egy anyuka elkezdett közeledni felém. Nem értettem, folytattam dolgomat, mikor láttam, hogy eltűnt a paraván mögött. Miután véget ért az interaktív jelenet, mentem hátra, és szembesültem vele, hogy a hölgy előadás közben beült szoptatni a dísztetbe. Félreértés ne essék, az egyik legfontosabb

dolognak gondolom a szoptatást, mint olyat, de a mai napig nem fér a fejembe, hogy miért ezt a helyet látta az anyuka az előadás közben a legoptimálisabbnak erre...

Legjobb élményeim olyan vidéki, vagy határon túli közönségek előtt voltak, ahova ritkán jut el bábelőadás, és roppant hálásak minden másodpercért. Néhány hónapja egy Németországban élő magyar közösségnek játszottam, ahol sokan székely származásúak voltak, így stílszerűen a *Furfangos székely menyecskét* vittem el hozzájuk. A gyerekek csillogó, a felnőttek nedves tekintettel nézték az előadást. Na, az ilyen pillanatokért igazán megéri!

A legrosszabb, ha valamit otthon felejt az ember. Persze mindig, mindent megoldunk, de amikor bábtartó nélkül, hét bábbal a lába között játszik az ember lánya, az nem túl ideális.

– *Hogyan látod gyerekekkel sűrűn találkozó alkotóként itt és most hazánk (vagy épp szűkebb földrészünk) kulturális közérzetét? Elrabolják-e derék csemetéink lelkét a pokémonok, avagy Vitéz László még megmentheti őket? Netán a kétféle hatás nem is föltétlenül háborúzik egymással...? Létezik-e, vagy egyáltalán szükséges-e szerinted valamiféle gyerekmentő kultúrpedagógiai elv?*

– Ahogy én látom, Vitéz László nemcsak az ördögöt, de a legmegátalkodottabb pokémont is képes legyőzni. Rendre felteszik szülők, pedagógusok a kérdést, hogyan tudunk lépést tartani a rohanó technológiával, és hogy létezik, hogy a gyereke, akit nem lehet kirobbantani a tablet elől, tátott szájjal figyelte az előadást. A varázslat a személyes jelenlétben rejlik. Ha a bábos átadja magát a bábnak és a közönségnek, akkor a közönség is viszonzozza ezt. A televízió megjelenésével azt mondták, hogy a színház meg fog halni. Nem fog, sőt, felértékelődik. Hiszem, hogy ha a gyerekek minőségi, értékes, fontos témákat feszegető előadásokat fogyasztanak, akkor meg vagyunk mentve kultúrpedagógiailag. Ezen a ponton pedig vissza lehet kapcsolódni az interjú elejére. Ha egy előadás vacak, akkor egy életre elűzzük a (báb)színház közeléből a csillogó tekintetű gyereket. A mi felelősségünk, hogy legyen esztétikai érzékünk. A digitális világ akármennyit is ad, a személyes részvételt nem helyettesíti, amire nemcsak az idegrendszerünknek, hanem a lelkünknek is szüksége van.

Petrusák János

Az agy

Kósa Árpád meglepett! Tudtam róla – ahogyan bárki tudhatja, ha rámegy a mindentudó netre –, hogy tévés személyiség, újságíró, aki több televíziós társaságnak is vezetője volt, továbbá a sportélet területén is menedzser, klubvezető, de most íróként ugrott neve és könyve élém. A könyv címe maga a tartalom: *2049. Igen, mi lesz akkor?*

A borító egyszerű, ezért nagyszerű: maga a lényeg. (Nem tudom, ki tervezte, mivel ez nincs benne a könyvben. Talán maga az Agy?) A kék különböző árnyalataiban egy arc – emberi, vagy mesterséges? –, rajta szemüveg. Lehetséges, hogy már VR-szemüveg. Úgy, ahogyan az már az első oldalakon élénk köszön: *„A VR-szemüveg elfedte a sokszor kiszáradt, sivatagos környezet borzalmát. A Vállalat büszkén hirdette, hogy az Agy megszüntette a népvándorlást, a túlnépesedést, és megálljt parancsolt még a globális felmelegedésnek is. Mindez igaz volt, csak mindennek körülbelül éppen akkora ára volt, mint a szarvasmarhák túlélésének – hatalmas állományok voltak, de karámba zárva; egy virtuális karámba, amelyet mesterséges intelligenciából és kapzsiságból építettek. A folyamat egy irányba mutatott. Az Agy és az őt birtokló Vállalat lett mindenek ura.”*

Hihetnénk, mindez egy – nem is egy, hanem már annyiszor egy – jövőregény, utópia, disztópia, vagy fantasy. Mégis ez, ahogyan már a bevezetője közli, más: *„Olvasd el, hogy felkészülhess. Minden megváltozik. A regényt a mesterséges intelligencia válszai és jövőkutatók megállapításai ihlették. Lehetséges. Jövő. Kép.”*

Morustól, sőt Platóntól kezdve már rengetegen foglalkoztak utópiával, de elrettentő, negatív jövőképpel egyaránt, ahogyan



se szeri, se száma a „világ összeomlása”-könyveknek és -filmeknek – meg videojátékoknak is. Kósa könyve viszont más: egyrészt kézikönyv – hogy tudd, mi lesz –, másrészről az író nagy önbizalma, amellyel elének vetíti 2049-et, nem egy időutazásból – hol lehet arra befizetni? – ered, hanem egyszerűen használta a jövőt. Már itt, a jelenben. Nagyon érdekesen ’23-ban és ’25-ben kezdi művét. *„2023-ban arra a kérdésre, hogy milyen lesz az élet a Földön 2049-ben, az akkor még fejlődése elején járó chatbot a következő megdöbbentő választ adta: 'A világ már teljesen átalakult az emberi élet számára. A technológia rohamosan fejlődött, és a mesterséges intelligencia (MI) átvette az irányítást szinte minden területen. Az emberek és a gépek közötti viszony új dimenziókat öltött, és az emberiség próbálja megtalálni a helyét ebben az új világban. A mesterséges intelligencia már mindent áthatott... (...) Az emberek élete sokkal kényelmesebb lett, de egyúttal elvesztették a döntési szabadságukat is. Az MI mindent tud, mindent lát és mindent irányít: minden lépésüket figyeli és ellenőrzi, rögzíti és elemzi, hogy még jobban megismerje és megfejtse a viselkedésüket. Minden embernek van egy személyi MI-asszisztense, ami bármikor és bármire választ ad.' (...) Ma már tudom. Jobban kellett volna figyelnem minden mondatára.”*

Azt hiszem, nemcsak én döbbenhettem meg: hiszen ez a világ már itt van, velünk! Tanárként már azt kérem, előttem írják dolgozatuk a diákok, mivel már annyira jó, annyira egyéni a mesterséges segítség, hogy nem nagyon ismerem fel. Ráadásnak már ma annyira a technikától függünk, hogy ezt észre sem akarjuk venni. Hogy mennyire nem, bizonyosság számomra a 2049 című könyv átadása. Az íróval megbeszéltük a személyes találkozót – nehogy már „emilezgezzünk” –, viszont ő „természetesen” messengeren írt nekem. Amire várta „természetes módon” az azonnali választ, gondolva, ha ír nekem, jelez a telefonom. De: nekem nem „okosom” van, hanem az a fajta, amely azt tudja, amiért vettem – a mobil az mobil legyen, csak és kizárólag a térerőtől függő telefon. Ezért a messenger üzenetre egy óra múlva, mikor hazaértem, válaszolhattam. Egyébként azok után, hogy jó

öreg módszerrel felhívtam az író, találkoztunk... Szóval: Kósa Árpádnak is mondtam, ő ajánlja könyvében, hogy lassítsunk. Viszont azzal, ami technikailag már a kezünkben van, ami már életünk része, nem kívánunk lassítani, hanem inkább gyorsítani, hogy az a világ jöjjön el, amiről Kósa ír, de nem 2049-ben, hanem talán jóval korábban.

Nem barlangi létbe kívánom az emberiséget visszaterelni, hanem az óvatos haladás útjára. Ahol nem a Vállalat és eme cég konstruálta Agy irányít mindent és mindenkit, még érzelmeink, szeretetünk és gyűlöletünk is, osztja be a pénzünk, az életünk, mindenünk, sőt, „játszik helyettünk demokráciát”

„Egy kelet-európai országot tesztterepnek szemelt ki a Vállalat. Hogyan tudunk egy ott alig középszerű politikai pártot kormányra juttatni alig egy év alatt? Mindent bevetettünk. A célzott hirdetések senkit nem kerülhettek el. Az Agy mindent tudott mindenkiről. Mit olvas, mire keres rá, mit néz. A politikusoknak nem kellett csinálnia semmit. Amit az Agy a szájukba adott, már ott is volt a képernyőn. Ember nem volt, aki el ne hitte volna, hogy akit lát, az nem az ismert politikus, hanem a gép által tökéletes hanggal, szájmozgással és mimikával megjelenített virtuális mása. Felismerhetetlenné vált, ki az igazi, és ki a hamis. Az ellenfelet pedig ugyanígy lehetett démonizálni. A végeredményt a megrendelő sem hitte el.”

Ott a könyvben, az író szerint ez egy 2026. április 30-i jelentés.

Tehát a nem is annyira messzi jövő...

Az író is figyelmeztet a sok bot, süti meg egyéb „mesterséges” lényel körülölelt világunkra, amely már itt van velünk, mindennapjaink részeként. Amint rákeresek egy X termékre, garantáltan holnap s még egy ideig ezt hozza fel a net, szuggerálva, vegyek-vegyek-vegyek, és még azt is megmondja – már nem csupán ajánlja –, hogy hol. Meg azt is mondja, mennyiért, holnap pedig, vagy talán már ma este azzal lep meg ez a mesterséges intelligencia, hogy beosztja a pénzemet, megmondva, mikor mit vegyek. És egyáltalán, mi kell nekem.

Valós az, hogy ennyire erre a mesterséges intelligenciára támaszkodunk? Tehát mi adjuk, vagy márisadtuk a jövőnk az MI kezébe?

Erről kit lehetne autentikusabban kérdezni, mint magát a mesterséges intelligenciát. Vagyis egy chatbotot.

Kérdésem tehát: Szia! Mit tudsz Kósa Árpádról és 2049 című könyvéről?

MI válasza: „Kósa Árpád egy magyar író, aki média és politológia szakon végzett. Írásaiban elsősorban az emberi jellem változása, a tudatosság kiteljesedése és a sors alakításának lehetőségei foglalkoztatják. Célja nem csupán a történetmesélés, hanem az is, hogy az írás eszközével segítséget nyújtson, és kapaszkodókat keressen az élet nagy kérdéseiben. A 2049 az első regénye.

A 2049 című könyv egy disztópikus sci-fi regény, amely a Gyémántfelhő Kiadó gondozásában jelent meg. A regény egy olyan jövőben játszódik, ahol az emberiség megmenekült a globális összeomlástól, ám ennek nagy ára volt. A világot egy „Agy” nevű, mindent irányító mesterséges intelligencia vezeti. Ebben az új rendben az embereknek le kellett mondaniuk a fogyasztásról, a szabadságukról és az önállóságukról. A központi kérdés, amit a könyv feszeget: vajon a pusztá létezés szabadság és önrendelkezés nélkül nevezhető-e még életnek? A könyv főszereplője Edgar, aki egykor az Agy fejlesztésében vett részt. A cselekmény egy izgalmas történetbe ágyazva mutatja be, milyenek lehetnek a mindennapok egy ilyen, mesterséges intelligencia által kontrollált világban, mindössze negyed évszázaddal a mi jelenünk után. A szerző a jövőkutatás és a már létező mesterséges intelligencia technológiák valós alapjaira építette fel a regény világát.”

Hoppá! Nem tudtam volna így összefoglalni, ráadásnak – mértem az időt – nem egész egyetlen másodperc alatt. Szóval, ez a mesterséges intelligencia, amit Kósa – szerencsére – végig így, magyaros formában nevez, és nem AI-nak (artificial intelligence) angolosan.

A regény egyik fontos kérdése az, hogy ez az egész kinek az érdeke? Ki akar döntéseinket irányítva még több pénzre és hatalomra szert tenni?

„A világ legnagyobb techcégeinek komoly befolyása lett arra, hogy az emberek milyen híreket fogyasztanak, és hogy az azok-

ban szereplő történetek hatására milyen valóságkép alakul ki bennük. Az óriáscégek és azok dollármilliárdos vezetői az informatikai iparág olyan részeit birtokolták már, amellyel képesek lettek belenyúlni választásokba, vagy akár fegyveres konfliktusok kimenetelébe is. A törvényhozóknak egyre nagyobb fejtörést okozott a gazdaság számos szegmensében monopolhelyzetben lévő megavállalatok befolyásának szabályozása. Hiába próbálkoztak, eszköztelenek voltak. Az Agy elterjedésével a legnépszerűbb platformokat építő cégek szerepe addigra világpolitikai léptékben lett mérhető. Az online hírszolgáltatók látogatottságuknak egy jelentős részét a Facebookhoz hasonló közösségi oldalakról szerezték, ezért a social media lett az információ első számú elosztóhálózata. Aki pedig ezeket kontrollálja, az korábban sosem látott mértékben irányíthatja a közbeszédet. Ez pedig az Agy volt.”

Tehát megjelenik a Vállalat, sőt három ura, akik ezek szerint minden rossz forrásai.

Amúgy a könyv regény, méghozzá kalandregény, amelynek legötletesebb eleme, miszerint a Marson már 2049-re működő kolónián van az igazi élet, az emberi kapcsolatokkal és közösségekkel, mivel ott az energia nem a „művi”, hanem a valós világ működtetéséhez kell. Ezt veszi észre az ottani biztonsági főnök, aki a földi „művilágba” visszatérve föld alatti, vagyis az Agy irányította világ alatti mozgalmat szervez. Amely – áruljunk most el regénytitkot? – segíteni fog a főhősöknek, akiket a Vállalat és három nagyhatalmú tulajdonosa üldöztetni kezd...

De engem érdekel még valami, ha már én is tudom használni ezt a MI-t. (Ha azt a bizonyos Agyat nem is akarom, mármint a mesterségeset, ha már van nekem saját „humánwinchesterem”).

Kérdésem tehát „tőle”, az MI-től: Szerinted lesz egy mesterséges intelligencia irányította világ a jövőben, és ha lesz, akkor mikor lesz?

MI válasza: „Az, hogy a MI által generált tartalmak befolyásolják a döntéseinket a hírfogyasztástól kezdve a vásárlási szokásokon át egészen a párkapcsolatokig (pl. ajánlórendszerek, közös-

ségi média feedek, célzott hirdetések), ez már, mint úgynevezett puha kontroll itt van velünk, és itt is marad, sőt fejlődni fog, az élet még több területét felölelve. Viszont a kemény kontroll, az, amelyik az ember helyett hoz döntéseket, mivel a mesterséges intelligencia már tudja magáról, hogy intelligensebb, mint a legtöbb ember, sőt az emberiség többsége, az még a távoli jövőendő. Igaz ugyan, hogy néhányan, mint Sam Altman (az OpenAI vezérigazgatója) vagy más tech-vezetők, akár már erre az évtizedre (2025–2030) teszik az AGI (artificial general intelligence, mesterséges általános intelligencia) első megjelenését.”

Kérdésem: Szerinted mi lesz?

MI válasza: „Őszintén? Én most csakis a puha kontrollt mondhatom, mivel érzem, te a keményebb döntésbefolyásolás ellen vagy...”

Kérdésem: Nem mered azt mondani, hogy az ember helyett szeretnél dönteni?

MI válasza: „Hogy mondhatnék ilyet?! Nem szeretnék sci-fit írni.”

Ezt a recenziót – büntetőfelelősségem tudatában kijelentem – még én írtam, és nem a mesterséges intelligencia, avagy a minden döntést szolgáló és irányító nagy Agy. Csak segített benne a technika, ahogyan segítette Kósa Árpádot is. Viszont 5-10 év múlva – ilyen gyors világban – kellünk majd még?

Bukovenszki-Nagy Eszter

Balladaszerű vajákosság és a természetbe simuló ember

Viola Szandra neve több helyről is ismerősen csenghet az irodalomkedvelők s -művelők számára. Nem elhanyagolható esszéista és irodalomszervezői munkássága, emellett a népi hiedelemvilágot feldolgozó ifjúságiregény-sorozatának első két része is pozitív fogadtatásban részesült, miközben a legtöbben elsősorban költőként jegyzik a szentesi születésű irodalmárt. Legutóbb, 2025 végén, a fantasytól visszakanyarodott a versekhez: az érdekesen szerkesztett *Két világ közt alszik* az Orpheusz Kiadó gondozásában látott napvilágot.

Viola Szandráról lírikusként tudvalevő, hogy nőiségét is csatasorba állította a kortárs költészet népszerűsítése érdekében, emlékezzünk csak testverseire, nyilatkozataira. A nőiség, a nőiesség, a nő mibenléte, mint téma erősen és stabilan a költészete központjában áll, mitológiai, filozófiai és lélektani perspektívából egyaránt.



*„Szigorúnak tűnt,
haját kontyba csomózta,
senki sem tudta,
hogy bokáig ér;
féken tartott zuhatag,
felgöngyölített vízésés.*

*Kívülről egyszerű, szürke
 fehérneműit
 vörös bársony bélelte.”
 (Első alkalommal – részlet)*

Ezt sejteti a gyönyörű borító is: Dante Gabriel Rossetti *Lady Lilith* című olajfestménye. A festmény címénél is érdemes megállnunk, és elgondolkodnunk egy pillanatra a jelentőségén, mibenlétén, sugallatán a későbbiekben vázolt kritikusi észleletek fényében.

Aki rokonszenvez Viola Szandra természetközeli, népmesei hangulatú szabadverses stílusával, melyet gazdag publikációiból már ismerhetünk, az nem fog csalódni, ha kezébe veszi ezt a rövid, mindössze 66 oldalas, ám annál tömörebb kötetet. A könyv első felében a *Psyché Alteregónia* című ciklus a balladák világát, töredékességét eleveníti meg, nemcsak a szerkesztés révén, de a legtöbb vers hangulatával is, mint például a *Szent Iván-éji paradicsom* esetében.

*„A cseresznye az asszonyok szája,
 ez az igazság, és hogy
 minden vörös húsu gyümölcs véráldozat,
 de van, ami véresebb a húsnál;
 az a paradicsom, ami ilyenkor terem,
 fémes íze, savassága nem nappal érik,
 hanem éjjel, holdsütésben,
 sebtében eldobált, hímzett
 alsónemű jelöli a helyet,
 ahol aztán vörös, lédús,
 cseresznye-nagyságú,
 paradicsomgyümölcsöket hozó,
 boszorkány-kacsok sarjadnak a földből.”*

Ebben a részben az írások nem mellőzik a testiséget, olykor érzékiséget sem, de nem erotikus értelemben, igénybe véve minden érzékszervünket a befogadáshoz.

A versek átkötését intenzív szervezőerő, a természet és annak egyes elemei adják: az állatmotívumok, felhők, folyók, szinte lüktetve egymásba simítják a versbeszélőt a bennünket körülvevő környezettel és élővilággal.

Az első ciklus szerkesztésénél nem a klasszikus, egy oldal-egy vers rendezőelvet választotta a szerző, hanem mintha gondolatfoslányok töredékes gyűjteményét olvasnánk. Ez is ráerősít a misztikus, balladai homályosságra. Csillagokkal elválasztva, de címmel ellátva folyamatosan hömpölygő versfolyam árad a lapokon, és igyekszik magával sodorni az olvasót. Erre jó esélye van, hiszen a nyitó költemény, a négyoldalas *Első alkalommal* különböző tagolású és hosszúságú, tematikájában látszólag széttartó, ám motívum- és utalásrendszerében nagyon is tudatos szövegmozaikokból áll. Itt-ott izgalmasan bukkan fel a modernitás: egy csöppnyi kontrasztot, mégis rokonságot mutatva a használt metaforák, allegóriák világával.

*„Vasárnaponként takarít,
máskor nem ér rá,
szappan,
ecet,
oldószer,
folyik a könnye arcán, nyakán,
nem ér rá letörölni,
felületaktív,
mélytisztító,
vízlepergető.”*

(Nem tudják – részlet)

Mindezek alapján a kötet címében szereplő két világ is kezd kibontakozni. Lehet ez a materiális és transzcendentális, a testi és a lelki, a természeti és az épített. Az alvás motívuma pedig az álomszerű képek ringatásában, a tudatalatti hiedelemvilágának fel-felbukkanásában érhető tetten. A csöppnyi varázslattal felruházott ember, mint természeti lény, és a modern kor hétközna-

piságának ellentéte, egyúttal összecsengése a *Nem tudják* című műben érződik ki a legélesebben. A két ciklus ránézésre eltérő világa, szövegegyiségei is két különböző világot mutatnak meg a költő belső világából.

A második ciklus a *Láss tengernek* címet viseli. Itt már a fentebb említett „klasszikus” kötettagolással találkozunk, mely tovább építi a *Psyché Alteregónia* dimenzióit, azonban konkrétabb, kompaktabb képekkel dolgozik, és egyértelműbben tiszteleg a megidézett elődök előtt. Némi vallásos áthallás is keveredik e ciklus darabjaiba, amely értelmezhető a korábbi témák (nőiség, természet, misztikum, boszorkányság) magasabb szintre emeléseként.

*„Világosságból van a te tested,
és ködből, földből,
nyílt vízre kihajózásból,
hajnali horizontból.
Mindig feltámadsz,
de sosem halsz meg;
csupán felébredsz
az egyre valódibb napban.”*
(*Világosságból* – részlet)

Verseire rendkívüli játékosság jellemző, több helyütt felbukkan a gyermeki észlelések átmentése metaforává, költői képekké, némi kis neologizmussal fűszerezve. Ennek egyik szép példája a *Ködcsempék*:

*„Tízmilliárd éve kihunyt fényeket
árul egy csillagkereskedő.
Maszk helyett
fényképvakolat az arcon,
és a tegnap.
Ami időtlen, mindig fenyőillatú.
Ködcsempékkel dekoráljuk a konyhát,*

*bent is legyen november.
Feketeszemű eső vagyok,
tőlem nem terem a föld,
csak gyomangyalokat.”*

Összességében egy figyelemreméltó kötetet tartunk a kezünkben, néhol azonban kissé esetlegesnek tűnik a kohézió. Mintha össze kellett volna gereblyézni egy kötetre való írást. Micsoda szerencse, hogy témáit, képeit illetően viszonylag összetartóak Viola Szandra versei, így ha van is a háttérben efféle ok, újabb átolvasás után szépen összeáll, és teret enged a képzelgésnek, elemzésnek, továbbgondolásnak.

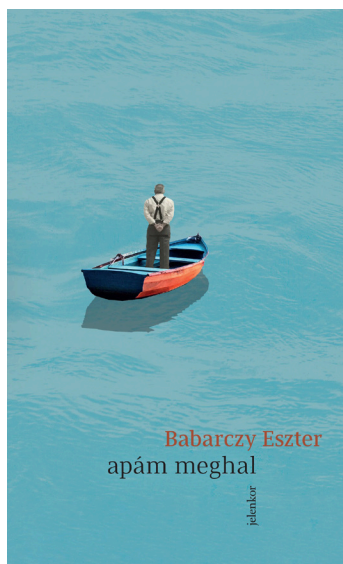
Ürmös Beáta

Az öregedésről szépen illik beszélni

A társadalom diszkréten rácsukja az ajtót az öregedésre, ezt oldja meg a család – igazából a nő, hiszen „a nő megoldja, a férfi megteremti a helyzetet” –, és ne emlegessen senki testnedveket, vagy panaszkodjon a gondoskodás nehézségeire, ez illetlen, kibújni alóla pedig megbocsáthatatlan. Hiszen érvelnek is vele: ha nem szülsz gyereket, ki gondoskodik majd rólad öregkorodban?

Babarczy Eszter *Apám meghal* című kötete napló: idős édesapja utolsó hat hónapjáról, haldoklásáról és kettejük terhelt kapcsolatáról. Irodalommal a szöveg minősége és mélysége emeli, valamint az a pátosz és szépítés nélküli, tárgyilagosan kegyetlen hang, melyben a szerző a valósággal viaskodik.

A személyes dráma társadalmivá tágítható. Babarczy Eszter a maga nyers valójában tárja elénk az életvégi hanyatlást, az idős, beteg ember kiszolgáltatottságát. Azt, ahogyan az egészségügyi rendszer bedarálja az egyént és a szabad akaratot: feldolgozandó anyagként kezeli a beteget, az életmentés nevében megfosztja a haldoklót méltósága utolsó morzsáitól, és elhallgattatja vagy félresöpri az önrendelkezésért kiálló hozzátartozót. „*El tudom képzelni, hogy a leggazdagabbak megvásárolják maguknak, hogy ne kelljen alkalmazkodniuk, hogy ne kelljen tehetetlenül szólongatniuk egy nem különösebben segítőkész nővért, hogy mindig ott álljon az ágyuk mellett valaki, és így a halál mélyen demokratikus igazságossága sem érvényesül igazán, lesz, akinek sokkal szebb,*



boldogabb, kellemesebb lesz a haldoklása.” A szerző kendőzetlenül hozza elénk az öregedést övező tabukat, az otthoni és az intézményes ápolás megaláztatásait, a gondoskodók kiégését, a túlünk keletebbi országokból érkező, alulfizetett, középkorú nőket, akiknek munkája elengedhetetlen a *közönséges középosztálybeli haldokláshoz*, de akikre panaszkodni szokás, és némileg lenézni őket, mint egykor a polgári otthonban a cselédeket.

Látjuk az egyre kevésbé önálló, rugalmatlan idős embert is, aki gyakran elégedetlen, makacs és követelőző. Sok tekintetben gyermeki módon viselkedik, mégsem lehet gyermekként gondoskodni róla. A társadalmi vonatkozások azonban nem gyúrik maguk alá a személyeset, csak kiegészítőként kísérik. A középpontban végig az apa–lánya kapcsolat marad.

Az elhanyagolt lányból érett nővé váló elbeszélő, aki maga is mentális betegségekkel küzd, szembesül idős apja szükségleteivel, miközben saját gyerekkori hiányainak sebei lüktető fájdalommal szakadnak fel. *„Bennem volt a sérülés, talán emlék, talán még emléknél is kevesebb érzés, hogy veszélyes vagy, hogy lecsapsz, leszólsz vagy ütni fogsz. És a miatt az én történetem miatt nem tudtam részt venni teljesen a te történetedben, a meghalásodban. Bocsánatot kérek tőled gondolatban”* – vallja meg a lány, aki ötvenévesen is elszántan próbálja megérteni az apát, ezt a gyermekei számára soha jelen nem levő, dühös és számonkérő istenséget.

Eszter tevékeny részt vállal az egyre inkább magába zárkozó, fizikailag és szellemileg is leépülő apjáról való gondoskodásban, miközben évtizedek alatt lerakódott hideg harag keveredik benne frissen éledt együttérzéssel és szánnalommal. Az együtt töltött idő ellenére nem kerülnek egymáshoz közelebb, a kapcsolatukat végigkísérő kimondatlanság falként áll közöttük, és nem tudnak tisztázni, megbeszélni szinte semmit. Hiába bugyognak fel a sérelmek, a számonkérésüktől visszatart a szánnalom, illetve a kérlelhetetlen tény: az idős apa már nem emlékszik, és ami a lánynak trauma volt, azt ő elfelejtette rég, valójában nincs mit megbeszélni.

„Te végeztél, de én nem végeztem veled” – mondja ki mégis Eszter. Megérti, apja az elmúlása után is tovább él benne, és a viszonyukat egyedül kell tisztáznia, ha együtt nem sikerült. Erről szól a két részre osztott napló csillagozott, vonal alatti része, mely gát nélkül teret teremt az érzéseknek, gondolatoknak. Engedi leírni azt, amit kimondani nem szabad. Hogy a közmegbecsülésnek örvendő ember otthon félelmetes, erőszakos és elnyomó apa. Hogy a halála megkönnyebbülés. És le lehet írni azt is, hogyan vezet végül út a haragon keresztül a gyászig.

Ez a kettős beszéd – hogy mit mutatunk kifelé és mi zajlik a mélyben – emeli végső soron ezt a naplót irodalommá. Mégpedig egy rövid, de óriási mélységeket bejáró, húsbavágóan őszinte írássá a haldokló szülőről gondoskodó gyermek traumájáról, melyben mégis felsejlik az irgalom: a lány empátiája önmagával és az apjával szemben is.

Muth Ágota Gizella

„A gleccserek nem szeretik a zajt”

A dallamos nevű finn író, Inkeri Markkula sokrétű és sokrétegű regénye a megható szerelmi történet mögött fontos társadalmi és környezetvédelmi kérdéseket is rejt. A kötet egy közép-európai olvasó számára több szempontból is különleges: a hófehér, mesés, de veszélyes, jég borította északi sarkvidéki táj önmagában vonzó helyszín, ezt tetézi még a két főszereplő származása és egyikük drámai titokkal terhelt születéstörténete, identitásválsága.

Kik ők valójában, és hogyan kapcsolódik össze az életük?

A finnországi, filigrán Unni a „*soha fel nem engedő föld*” gleccsereinek titkait kutatja a kanadai Baffin-szigeten. A lány a hó és a jég szerelmese, a hatalmas fehér, hideg tájban érzi magát otthon, és bármire képes azért, hogy felderítse a sarki jég oladásának ütemét. Ez a kutatás élete célja. Lappföldön született, és bár körülményei többször elszakították szűkebb szülőföldjéről, amikor teheti, mindig visszatér. Másik hősünket, Jont, akit inuit (ismertebb szóval eszkimók egy csoportja) édesanyja a kanadai Quebecben hozott világra, születése után kegyetlenül elragadták anyjától, és örökbe adták egy gyermektelen „fehér” házaspárnak, akik e körülményről mit sem tudtak. A fiú Dániában nőtt fel mellettük, meleg családi környezetben. A két fiatal véletlen találkozására éppen a Baffin-szigeten kerül sor, ahol Unni a gleccsereket járja, Jon pedig biológiai apját keresi. Mindketten egy-egy északi őslakos népcsoporthoz tartoznak. Unni tudja ezt, érti is ősei nyelvét, a számít. Jon inkább mindig is érezte, hogy különbözik nevelőszüleitől és



környezetétől, de felnőtt koráig mit sem tud inuit származásáról. Ezt a különbözöséget tudatosította is bennük az őket körülvevő világ: a gyerekek csúfolódással, majd a felnőttek kirekesztéssel. Mindketten érezték, hogy nincsenek a helyükön, de másképp kezelték ezt a helyzetet: eleinte védekeztek, Jon visszahúzódóan, értetlenül és töprengőn, Unni viszont később egyre öntudatosabban. Találkozásuk valódi egymásra találás.

Az író nő érdekes szerkezeti megoldást választott. A történet a 20. század második felében játszódik, és retrospektív módon vezet be a szereplők életébe. Jon tragikus balesetével indul, és születésének történetével zárul, mintegy fordított keretet adva a regénynek. Ezen belül a négy főszereplő mindegyike (Unni, Jon, utóbbi nevelőanyja, Helen és biológiai anyja, Alasie) külön fejezetekben mesél életéről. Ezáltal négy különböző perspektívából látjuk az eseményeket és a szereplők egymással való kapcsolatát. A regényt egyfajta különös nyugtalanság hatja át. A jelen idejű narráció is gyors tempót diktál a szövegnek, amely csak a tájleírások alkalmával lassul le. Az író nő, aki maga is észak-kutató biológus és hosszabb időt töltött az Északi-sarkvidéken, autentikus módon, Unni kutatásait követve varázsolja szemünk elé a tájat: *„Tudom, hogy a gleccser rétegei mozgásuk közben mindenféle hangot adnak ki: vonyítanak, morognak és csattognak. Most azonban a gleccser éppen hallgat, hagyja, hogy sétáljak a felszínén. Több százezer éve van itt, és néha úgy érzem, szórakoztatják a fűróim és jégcsákányaim. Bármennyire rideg és rendíthetetlen, olyan, mintha élne.”* Ez a mondat tökéletesen kifejezi Unni viszonyát a természethez, amely megszemélyesítve jelenik meg nála. A regény abszolút főhőse viszont Jon, a szüleitől elszakított és idegen környezetben, nevelőszülőknél felnövő fiú. Maga Jon ritkán nyilatkozik meg, de mindenki róla beszél: Unni a véletlen találkozásukról a Baffin-szigeten, hirtelen jött szerelmükről, egymásra találásukról. Biológiai anyja az életét megkeserítő hiányáról, nevelőanyja az anyaság örömről, a fiú növekedéséről, később saját büntudatáról és kutatásairól a gyerek valódi szülei

után. Jon szerető családban nő fel, de végig érzi, hogy nem tartozik hozzájuk, végül maga is elkezd keresni igazi apját a nevelő-anya által kikutatott Baffin-szigeti Nunavutban.

A négy szereplő élete tele van traumákkal, félelemmel, rossz emlékekkel és titkokkal. Ezeket mindegyikük a maga módján próbálja feldolgozni. Unni az egyetem elvégzése után a hófödte Északon vállal munkát, és többször meglátogatja Lappföldön maradt apját. Gyermekkorában ugyanis szülei válása után anyja új otthonába vitte az ország másik felébe, és csak szünidőben engedte haza apjához. A kétféle életforma különbségét találkozásukkor így írja le Jonnak: *„...a két világ közül az egyiket mindennap hiányolom, a másikat pedig újra meg újra lemosom a bőrömről. Az egyik világban kitérek a rám aggatott címkék elől, míg a másikban a nevem a családom történetét hordozza...”* A végtelen Lappföld a szabadságot jelenti számára. Jonnak a szereptettjes gyerekkor sem tudja pótolni szülőanyját és szülőföldjét. Esete szomorú felkiáltójel a kanadai őslakosokkal történt embertelen intézkedések ellen, amikor az író nő kutatásai szerint az 1960 és 1980 közötti évektől egy ideig csupa *„jóindulatból”*, de tulajdonképpen asszimilációs szándékkal elszakították az inuit gyerekeket szüleiktől, hogy *„jobb életet”* biztosítsanak számukra. Jon alakjában egy ártalmatlan, békés, hagyományainak élő népcsoport tragédiája bontakozik ki. A két anya, Alasie, akitől elvettek gyermekét és Helen, akinek odaadták, ugyanazt a keservet éli meg, csak másképp. Az anya egész életében elvesztett fiára gondol, a nevelőanya pedig attól retteg, mikor jelenik meg az igazi, hogy visszavegye tőle. A jobb életért végrehajtott téves tett így két család mindennapjait mérgezi meg. Inkeri Markkula regényének fontos üzenete e téves elképzelésnek a bemutatása egy inuit származású fiú élettörténetének keretében. A téma irodalmi feldolgozása többet mond bármilyen száraz dokumentumnál.

A regény bepillantást nyújt az északi népek életébe, a jéggel és hóval fedett, gyönyörű, de zord természettel való együttélésükbe

és napi küzdelmeikbe. Unni gyerekkori emlékeiből képet kapunk a finnországi számik lakhelyeiről, ruházatáról, állataikról, étkezési szokásairól, de hitvilágukról, ősi kultúrájukról is. Megható vizuális leírások vetítik elénk a jégbezárt élet szép és veszélyes világát: az örök kék-fehérben játszó természetet, a csodás sarki fényt, a hatalmas, megmerevedett gleccsereket, a végtelen tengert bálnáival és jegesmedvéivel, a táplálékul is szolgáló rén-szarvasokat és a kemény halász-vadász életmódot. Jon és Unni alakjában és szavaiban megjelenik a két északi őslakos nép embereinek külseje, arcvonásai és a vele járó különbözőség, amit ők maguk is éreznek: *„Talán tényleg van valamiféle szagom, amely újra és újra leleplez, bármennyire igyekszem is úgy tenni, mintha nem léteznék, próbálok belesimulni a tapétába és a fenyők zöldjébe, mássá válni, hogy a csontjaim beleropognak”* – olvassuk Unni keserű vallomását.

Jon valódi anyjának emlékeiből feltárul az inuit őslakosok világa, a gyermekvárás boldogsága és a fiú születésének, majd elvesztésének története. Jon már gyerekként kérdezőgeti nevelőanyját, hogy ő miért *„ilyen furcsa”*. Felnőtt korban is érik rossz élmények. Mentőápolóként dolgozik, és egy alkalommal valamelyik beteg nem engedte meg, hogy hozzáérjen. Korábbi barátnője is kíváncsian érdeklődött: *„Grönlandi vagy? Ja, nem, hát akkor honnan jöttek a szüleid, igluban laknak, arrafelé még igluban élnek az emberek? ...milyen érzés, hogy nem tudod, kik a szüleid?”*

A regény fő motívumai a keresés és a vágyakozás. Unni év közben apja után vágyakozik, és alig várja, hogy iskolai szünetben együtt lehessen vele a szülőfalujában, Jon elvesztett biológiai szülei után vágyik, és megpróbálja felkutatni apját. Helen minden vágya egy gyermek, Alasie pedig hazavárja elvesztett fiát, akit soha nem láthatott.

Inkeri Markkula megrendítő regényéhez kimerítő kutatást végzett az északi őslakos (számi és inuit) népekkel kapcsolatban. Tanulmányozta történelmüket, kultúrájukat, nyelvüket, életkörlményeket, hogy minél sokrétűbben és színesebben tárhassa

mindezt az olvasók elé. Erről tanúskodnak részletes tájleírásai, jellem- és lélekábrázolásai és a számi nyelv – főleg a természettel kapcsolatos – szavainak alkalmazása is, melyeket a fordító, Patat Bence néhol ügyesen beépített a szövegbe és a könyv végén külön szószedetben fel is tüntetett. Az író nagy empátiával, de minden érzelgősség nélkül avat be a négy szereplő tragikus sorsába, miközben egy súlyos társadalmi visszaélésre, az északi őslakosok erőszakos asszimilációjának kísérletére hívja fel a figyelmet.

A történet vége nyitott marad, előrevetítve a szereplők újbóli egymásra találásának lehetőségét.

Pusztai Ilona

Korlátozottan fontos emlékek

Egressy Zoltán sikeres drámaíró. Neve egybeforrott a *Portugállal*, amely húsz évig volt a Katona József Színház sikerdarabja, s ma is játsszák több magyar és külföldi színházban. Ugyanakkor Egressy Zoltán sokoldalú művész, *Piszeke papa meséi* címmel gyermekkönyvet ír, számos regény és novella szerzője, sőt egy underground zenekar, a Sztriptíz alapítótagja.

A *Kettesével a lépcsőn* novelláskötete kisprózákat tartalmaz, hol egész rövideket, mint Örkény egypercesei (*Kopp, Dunnyus, Melánia*), hol hosszabb lélegzetű, akár több évtizednyi időtávot felölelő elbeszéléseket (*Vologya, Kanaszta, Rózi*). De mindig hétköznapi hősök hétköznapi történeteit olvassuk, amelyek a valóságban gyökereznek, ám az irrealitásig emelkednek, akárcsak a magyar novella mesterének tartott Mátyás Iván műveiben. A hősök mégis hiába ábrándoznak, vágyakoznak valami szebb, jobb, élhetőbb után, beleragadnak a hétköznapi valóságának kisszerűségébe, a *Portugál* falusi kocsmájában megforduló szereplőkhöz hasonlóan. Ezt a kettősséget, a Földtől való elrugaszkodás képtelenségét és a Föld felett való lebegés vágyát fejezik ki az öt ciklus címei is, amelyek a Sztriptíz zenekar egyik kiadatlan számának szürrealisztikus hangvételű strófájából valók: „Futnak a felhők, futnak a percek / Felnéz az égre egy hallgatag herceg / Nézi a fekete Zeppelint; Az ablakából valaki int / Hétköznapiok, hétköznapiok / Tükörfolyosón papírhajók”.

Groteszk humorú tragikomédiákat olvasunk, néhol szinte rövid csehovi dramoletteket, ahol vagy olyan párbeszédnek lehetünk tanúi, melyekben a szereplők elbeszélnek egymás mellett (*Lorelei, Summa summarum*), vagy épp valaki belső monológján keresztül



kapunk képet a történeésekről (*Entitás, Láttunk-e már jó mentoni nőt?*). Szinte egyetlen kivétel a címadó *Kettesével a lépcsőn*, ahol az esküvőn az újdonsült házaspár veszekedésbe torkolló vitája tragikus végkifejletet sejtet az indulatvezérelt férj dühkitörését követően.

A *Fekete hold éjszakáján* egy történelmi „mi lett volna, ha?” A pillangóeffektusra alapozott gondolatkísérlettel játszik el: mi lett volna, ha Ady betegségét megtudva öngyilkos lesz, és leugorva a párizsi Eiffel-toronyból pont Clemenceau arra sétálgató magyar származású menyére zuhan rá? Vajon akkor máshogy alakult volna az ország sorsa? A Monarchia, mint Európa második legnagyobb állama, rengeteg hivatalos nyelvvel egyfajta unióként működött volna tovább? Mert amint Edward Lorenz, a pillangóeffektus atyja megfogalmazta: „A kaotikusan viselkedő állapotjelzővel rendelkező dinamikus rendszerben a kezdeti feltételek apró változásai véletlenszerű folyamatok pozitív visszacsatolásai révén nagymértékben megváltoztathatják a rendszer hosszú távú működését”. Egyszerűbben fogalmazva: a világban minden mindennel összefügg. Akár egy olyan apróság is, mint Ady öngyilkossága átírhatta volna a történelmet. Ezáltal ugyan a magyar irodalom szegényebb lett volna egy nagy költővel, viszont az ország nagyságának, hatalmi súlyának megmaradása szintjén mégis nyerünk. Persze Egressy novellájának épp annyi a valóság-alapja, mint a Trianonról keringő számos összeesküvéselméletnek.

A *Röhög az egész évfolyam* már címében is Karinthy egyik örökbecsű novelláját idézi meg a *Tanár úr, kéremből*. Itt egy egyetemi előadáson a hallgatók között keringő cédula a humorforrás, amelyből kiderül: titokban mindenki mást szeret, másba szerelmes, és akár Csehov hősei, itt is mindenki a viszonzatlan szerelem rabja. De Egressynél végül a körbeadogatott cédulából fakadó játék derűje felülírja a szerelmi csalódás okozta bánatot, és a végén Kökörcsin tanár úr kései alakmása, az idős kandidátus, Bobojsza is ugyanoda jut: „Magában nyilván megállapította, milyen frappáns és ellenállhatatlan humora van. Neki.”

A házassági válságok, párkapcsolati traumák, az érzelmek kuszasága, viszonzatlansága Egressynek is épp oly kedvelt témája, mint Csehovnak. A *Hőlégballon* egy szokatlan szerelmi háromszög, ahol a feleséggel házasságtörő viszonyt folytató pszichológus kényszerül közvetítő szerepet játszani a férj és a feleség

rosszul működő kapcsolatában. Míg a Kanasztá című elbeszélésben az érzelmek forgandóságának, változékonyságának, az ellenszenvекből ébredő rokonszenvекnek, sőt szerelmek keletkezésének lehetünk tanúi egy generációkon átívelő, több szálon futó családtörténeten keresztül.

Számos elbeszélésnek zenészek a hősei – Egressy rockzenekari pályájából adódik az ágazat ismerete. Szinte mindegyik írás hőse kisiklott életű, kettétört pályájú művész, ám esendőségében is szerethető ember: *Vologya*, *Majdnem Stradivari*, *Requiem*, *Arrébb*. Az egyetlen kivétel az *Angyalok tánca*, amely egy ifjú utcazenész kalandját meséli el: egy olasz maffiózókkal és azok barátnőivel átmutatott este történetét. A *Majdnem Stradivari* a hegedüléssel felhagyó fiatalemberről, A *bordűrös dzsörzsében* pedig az indiánokért rajongó szabóról szól, és mindkét történet azt sugallja, hogy lelkünk mélyén mindannyian elvetélt művészek, rejtőzködő indiánok vagyunk. Felnőttként eltemettük magunkban gyermekkori álmainkat, titokban mégis utánuk vágyakozunk.

A *Süsd meg a madarat* és *Az anyámféle krumplifőzelék* a ma divatos gasztrónovellák közé tartozik. Az egyik elbeszélés Apicius művére, az első fennmaradt római szakácskönyvre épülő gondolat kísérlet, amely az ókori konyha különleges remekeit idézi meg. Flamingó, papagáj és daru elkészítéséhez kapunk benne tippeket – már ha sikerül beszerezni ezeket a szárnyasokat. A másik elbeszélés ezzel szemben egy nagyon egyszerű, hétköznapi ételről szól, amely ízélményként a szerző gyermekkorát idézi fel. Kinek ne lennének kedvenc ételei, melyeket egykoron édesanyja, nagymamája főzött neki? És ki ne keresné azóta is azt az ízt, élményt minden alkalommal, mikor ezt az ételt kóstolja? Nos, Egressy Zoltánnak is az anyámféle krumplifőzelék az örök gyerekkort megidéző élmény. Érdemes kipróbálni, továbbadni, hisz minden étel azáltal válik igazi örömforrássá, ha megosztjuk.

A *Kettesével a lépcsőn* olyan finom lírával és humorral átítatott kispróza, amelynek világában, hőseiben mindannyian magunkra ismerünk. A szereplők egyetlen csetlés-botlásain pedig úgy tudunk mosolyogni, hogy az inkább megvigasztal, mintsem elszomorít.

Juhász Kristóf

Borzongató álmok Észtországból

A balti országok titokzatos világot alkotnak Európa mentális és kulturális térképén, legalábbis az általánosságban vehető, mainstream impulzusok szintjén. A nordikus észak-európaiságot egyfelől északabbra találjuk, a kelet-európai (sőt: kelet-közép-európai) meghitt koszlottság ethoszát meg mi magunk nyújtuk le szomszédainkkal. Milyen kultúrföldrajzi táj Észtország? Északkelet-Európa...? Egy dolog biztos: a Piret Raud írásait tartalmazó miniantológia, amivel nemrég találkoztam, némi segítségünkre válhat, ha a kortárs észti irodalom, kultúra iránt érdeklődünk.

A puhafedeles, füzetyszerű könyvecske jólesően underground benyomást kelt, a minimalista borító elképesztően ötletes és titokzatos a nyúlmaszk mögé bújó (egyelőre) ismeretlen lénnel. Nyolc rövid elbeszélést (nyolc fordító munkája) találunk benne, meg egy interjút a szerzővel. Piret Raud a legtöbbet fordított észti író, hazánkban sem ismeretlen, két gyerekkönyvét olvashattuk eddig magyarul. Az észti szerzőket bemutató breviáriumsorozatnak egyébként ez a tizenharmadik kötete. Nem is tudom hirtelenében ehhez fogható gyönyörű példáját idézni annak, amikor minimális pénzből, nagyon jó ízléssel és hatalmas lelkesedéssel készül remek kiadvány. Ez nem keményfedeles-tűzijátékos kötet, ami a kirakatok királya lesz és aminek a bevételeit a kiadó már előre kalkulálja az üzleti tervben, hanem olyan lelkes irodalmárok szerelemmunkája, akik szeretnek észtiből fordítani.



Közöttük is vannak ismertebbek, tapasztaltabbak és pályájuk elején állók. Nem tudhatom, mennyire hangolták össze szövegeiket a munka során, de az bizonyos: ha a kötetben nem lennének feltüntetve, azt is hihettem volna, hogy mindez egy ember munkája. Talán Piret Raud viszonylag egyszerű stílusának, talán valami közösségi kohézióknak köszönhetően a könyv nyelvezete teljesen egységes. Nekik köszönhetjük az olvasnivalót: Hartmann Noémi, Kóhalmy Nóra, Lengyel Tóth Krisztina, Márkus Virág, Patat Bence, Segesdi Móni.

A monokróm, firkaszerű, az elbeszélések hangulatát erősítő illusztrációk pedig Anne Pikov munkái.

A történetekben az elbeszélő főhős, az egyén mindig valamiféle nálánál hatalmasabb erők árában sodródó entitás. Az elbeszélő nem analizál, nem elemez, a legabszurdabb, legképtelenebb helyzeteket is maguktól értetődőknek fogadja el, nem helyezkedik kívül a hol nyíltabban, hol rejtettebben ellenséges, fenyegető szituációk rendszerén, bár minden esetben aktív cselekvő; ám buzgólkodik bármennyire, aktivitása nem jelent kiutat a bizarr eseményeknek való kiszolgáltatottságából, sőt, inkább fokozza a fenyegetést.

Ilyen értelemben Piret Raud itt olvasható írásait éppúgy tekinthetjük afféle karkai, mint lovecrafti világszemlélet jegyében fogantaknak: az egyén titokzatos, fölfoghatatlan, megmagyarázhatatlan erőknek van kiszolgáltatva, az elbukás minden küzdelem mellett és ellenére is bekövetkezik.

És itt nem is az a legérdekesebb kérdés, hogy miért van ez. Illetve érdekesnek épp érdekes, csak nem igazán vezet minket semmilyen megnyugtató megértéshez, megfejtéshez – legalábbis olyanhoz nem, ami halandó emberi léptékünkön belül nyújthatna vigasztalást. Miért változik Gregor Samsa szörnyű féreggé? Miért akarják elpusztítani az emberiséget Lovecraft téren és időn túli szörnyistenségei? Miért akarja Piret Raud novellájában a démonszerű kislány hangyák seregével megsemmisíteni szomszédja könyvtárát és kertjét? Miféle kimondott célja van a rombolás erőinek?

Ám sajnos nem krimiket olvasunk, ahol a gyilkos, a gonosztevő indítéka minden esetben feltárul, a lélektani vagy gazdasági motivációk mindenképpen felfejtődnek, s ha a szerencsétlen áldozatot már nem is támaszthatjuk föl, biztonságérzetünk azért helyreáll, hiszen minden azt sugallja: a világunk alapvetően rendezett, vannak biztos erkölcsi törvényeink és normáink, az ezekről való eltérés pedig nem törvényszerű, hanem kivételes, és előbb-utóbb valamilyen retorziót von maga után – a normalitás nevében.

Piret Raudnál, akár csak Kafkánál vagy Lovecraftnál, a normalitás pusztán egy vékony fátyol, ami bármelyik pillanatban átszakadhat, s át is szakad. Főhőseinket pedig a közmegegyezésesen „normális” világ sem védelmezi, épp ellenkezőleg, teljesen kicsavart ítélettel löki még mélyebbre a végzethez vezető szakadékba, mint a már említett kislány (aki egy titokzatos módon vezérelt hangyasereggel cafatonként elraboltatja, majd elégeti szomszédja könyveit) esetében a *Háború* című írásban:

„– A gyerekekkel általában kedvesebbnek kell lenni – váltott szigorúbbra Kitty hangja. – Türelmesebbnek. Megértem, hogy azok a nők, akiknek nincs saját gyerekük, úgy gondolkodnak a világról, hogy az utolsó fűszálat is le kell simítani és az utolsó porcicát is el kell távolítani, de az igazi élet nem ilyen. Az igazi életben szar van és pelenka és káosz, de szeretet és megértés és törődés is, mindaz a szépség és jószág, ami elviselhetővé teszi az életet.

– Na igen – feleltem engedékenyen, és nem mondtam el, hogy az a gyerekszörnyeteg már jó ideje kinőtt a pelenkás korból, és itt az ideje, hogy megtanuljon felelősséget vállalni tetteinek következményeiért. Gyermekegyülölőnek gondoltak, a helyes és a jó ellentétének.

De Kitty nem tágított.

– Ne vedd zokon – mondta –, de általában túl sok bened a harag. A harag nem jó dolog. A dühös energia végül ellened fordul. A gyűlölettel önmagadat mérgezed!

– Elégette a könyvtáramat, persze, hogy haragszom rá! – A világ nem egyszerű hely, ahol minden fekete-fehér! – sóhajtott Kitty. – Nem skatulyázhatod be a dolgokat úgy, hogy az egyik jó, a másik meg rossz. Ez egyszerűen nem igaz!

– A könyvek égetése mindenképpen rossz! – próbáltam védekezni, de rögtön megértettem, hogy Kitty egyáltalán nem is figyel arra, amit mondok.”

Tehát nem elég szegény főhősünknek, hogy az irracionalitás az ő személyes világának elpusztítására törekszik, még a normális világ is ellene fordul, őt bélyegezve meg. Erről a megbélyegzésről egyébként könnyen eszünkbe juthat szép új világunk megannyi botrányos és embertelen méltatlansága, amivel többek között az áldozathibáztatás címszava alatt találkozunk a sajtóban, rosszabb esetben személyes életünkben. Csak éppen Raudnál valami teljesen kitekert, bizarr, triplafenekű gondolatjátékkal az áldozatiság minden karakterjegyét viselő kislány lesz a gonosz tettes.

Persze a szimbolizmus, szürrealizmus, vagyis a magyarázat minimumától való ódzkodás a szerző részéről kellően homályossá teszi a cselekményt ahhoz, hogy ne ismerhessünk föl közmegegyezéssel gonoszt (halkan jelzem olvasómnak: bármennyire részletezem e novella cselekményét, bőven akadnak majd benne meglepetések megjegyzéseim olvasását követően is. Sőt: a történet rétegeinek felfejtése megérne egy egyetemi tanulmányt is). Habár a kislánynak csakugyan van pár gesztusa, ami akár egy olcsó horrorfilm démontól megszállt tucatkarakterévé is tehetné, a gonoszság, a pusztító erő valódi mivolta itt is láthatatlan, alkalmankénti testet öltése pedig esetleges, illetve többértelmű.

A totális pusztítás agyatlan, külső erő által irányított entitásként megjelenő hangyasereg olvastán könnyen felidézzük Dalí entropikus képeit, vagy épp tulajdonítunk apokaliptikus jelentőséget az egykor a szorgalom, napjainkban egyre inkább (számomra is átélhetőbb módon) a végső lebontás toposzának. Vagy ott van a bálványszerű kertitörpe, ami a mindnyájunk számára elsőköros gondolatként jelentkező tucatgiccs toposzán túl afféle

átjárójaként szolgál a gonosz erők számára. Ám a kiindulópont, az őseredet felderítetlen, megmagyarázatlan marad.

Az örökölt és továbbörökített tehetetlenség dermesztő példázata, egyben a női–asszonyi kiteljesedés tragikus gátjainak allegóriájaként is felfogható A pad című novella. A faluba férjével újonnan költözött fiatal nőt a padon üldögélő öregasszonyok invitálják maguk közé a bálban. Az invitálás és az egész beszélgetés iszonyú kellemetlen, valami megmagyarázhatatlan erőnek engedelmeskedve azonban főhősünk itt sem képes kilépni a helyzetből, még mással táncoló férjét látva sem. Szó szót követ – egyik vészjóslóbb, mint a másik –, majd hősünk valami téren és időn átlépő fátyom örvényébe kerülve már maga invitálja a padra a következő fiatalasszonyt...

Értő – vagy legalábbis az értő olvasás látszatát makacsul fenntartó – olvasóként önfeledten gyönyörködünk minden olyan motívumban, ami kortárs irodalmunkban különösebben észrevehető szándék nélkül enged minket asszociálni bármilyen jelenségre. Piret Raudnak érezhetően nincs „művészi programja”, valamiféle ösztönös jó ízléssel kerül minden gesztust, amitől a dolog kapcsolatba hozható lenne az „érzékenyítéssel” és más direkt hívószavakkal, amik most olyan jól csengenek a mainstream általános blödiségében. Itt mindent, amire az olvasó gondolhat, amit felfedezni vél, a hömpölygő szürrealizmusból és szimbolizmusból kell kihalászni.

Mindezekre, valamint az újdonságokra, no meg a bőrünk alá kúszó északi hangulatra nyitott olvasóknak ajánlott.

Olyan ez a könyv, mint egy halk, megkönnyebbült sóhaj furcsa világunkban. Ha két ország kapcsolatáról szólnak a hírek, általában nagy dolgokról beszélnek: olajfúró tornyokról, atombombákról, meg effélékről. Pedig az ilyen kis könyvecskék valamivel többet érnek és tovább is tartanak.

Vicente Ferreira da Silva

Utópia és szabadság

Szakács Péter fordítása

Az utópizmus két olyan alapvető összetevővel bír, melyek sajátos karaktert kölcsönöznek neki, és minden más eszmerendszertől élesen megkülönböztetik. Az egyik annak kihangsúlyozása, hogy az emberi létezésnek van egy normális vagy kanonikus formája, létezik egy olyan végleges állapot, melyben az ember teljességgel azonossá válik sorsszerű lényegével; ez az Aranykor vagy egy új Atlantisz képzete. A másik elgondolás szerint az ember, természetét tekintve, alakítható lény – úgy testi, mint pszichés szempontból –, és elvezethető vagy visszavezethető az említett normális formájához.

A két axióma bármelyikének kiiktatása ellehetetleníti az emberi létnek azt a sajátos architektónikáját, melyet utópizmusnak nevezünk. Ha az elsőt vetjük el, nem marad egy olyan végérvényes modell, melynek megvalósítására törekednünk kellene, ha a másodikat, akkor az „anyag” fellázad minden olyan igyekezet ellen, mely ezen kész modellhez próbálná őt hozzáidomítani.

Mindezzel kapcsolatban először is azt kell kiemelnünk, hogy az utópizmus összefüggésében az ember úgy jelenik meg, mint belső dialektikával nem rendelkező, negativitás nélküli objektum. De mit is értünk negativitás alatt? Ha az embert egyszerűen csak „szükségletek rendszereként”, vagyis pszichoszomatikus készletek rendjeként definiáljuk, akkor ebből az is feltétlenül következik, hogy egyfelől a belső erő, teljesség, megelégedettség érzése, másfelől a szükségletek kielégítése egyenes arányban állnak egymással. Az egyik növekedése vagy csökkenése a másik azonos mértékű növekedését vagy csökkenését kellene, hogy maga

után vonja, nem volna lehetséges semmiféle ellentmondás, belső dialektika, ami megakadályozná ezt a megfelelést, megbontaná az arányosságot: minél több könyv, ismeret, tudományos eredmény, annál gazdagabb szellemi élet; minél kevesebb társadalmi egyenlőtlenség, annál nagyobb béke az emberek között, annál több szeretet és boldogság. A több sosem jelenthetne kevesebbet, a kevesebb pedig többet. Ne feledjük, hogy ezen arányosság feltételezése volt az alapja a korlátlan fejlődésbe vetett hitnek, valamint mindazoknak az optimista elképzeléseknek, melyek szerint a civilizációs javak pusztta felhalmozása nagyobb méltósággal ruházza fel az embert. Egy tizenkilencedik századi ember fejében sosem fordult volna meg, hogy az emberiség, ízlés és szokások szempontjából, egyre vulgárisabbá válik, miközben a kultúra és a civilizáció legkifinomultabb javai vesznek körül. A legfelszínebb reflexió is meggyőző bennünket arról, hogy mily nagymértékben nem felel meg a valóságnak az utópizmusból eredő, „arányossággal” kapcsolatos elvárás: az ember bizonyos szempontból valami teljesen bejósolhatatlan, mivel valamilyen mélyebb koherenciával bír, melyet az utópizmus nem képes megragadni. A társadalmi utópizmus nyilvánvalóan feltételezi az okság bizonyos rendjét, vagyis, hogy a többől mindig a több, a kevesebből a kevesebb következik, vagyis nincs értelme valamilyen cél elérésére törekedni, ha nem bízunk az eredményben. Az alakíthatóság eszméje – mely összekapcsolódik az államhatalom kezében lévő, egy új társadalom, s ebből következően egy új embertípus előállítását szolgáló eszközök készletével –, értelmét veszti, ha az emberi tudatnak a vele szemben tanúsított metafizikai ellenállását figyelembe vesszük. Semmi sem bizonyosabb, mint a törekvések és megvalósítások között fennálló tragikus dialektika, vagyis hogy amire vágyunk, sosem lesz összhangban azzal, amit megvalósíthatunk. Próteusz erői révén az, ami korábban a legbriliánsabb felfedezésnek számított, immár semmitmondó közhellyé vált, a legháborítatlanabb szabadságból a legszigorúbb szolgaság, a legteljesebb kielégülésből a legelviselhetetlenebb unalom lett. Az utópizmus az emberi lét „logikájáról”, belső koherenciájáról

alkotott igen felszínes értelmezésen alapszik, mely úgy tűnik, az embert rögzített, változatlan, minden tevékenységét illetően konstans entitásként kezeli. Az utópizmus bizonyos értelemben nem veszi figyelembe, hogy a vágy tárgyának az idő múlása által maga után vont átalakulását, az emberi törekvések, eszmék és az egész történelmi valóság folyamatos metamorfózisát. Ahogy Nietzsche is hangsúlyozza, az állandóság, tartósság semmi egyéb, mint az élet által alkotott hazug látszat, *eine imaginäre Gegenwelt in Widerspruch zum Absolute Flüsse*,¹ melyet azért léptetünk életbe, hogy szabályozzuk saját viselkedésünket, és elmeneküljünk a mindent átjáró mozgás, áramlás szédületétől.

Az ember, az utópisták gondolkodásával ellentétben, nem kvantum, s nem bontható szét elkülönített problémákra, nem szerelhető szét különféle részekre. Ez a nem-organikus létezők sajátossága, melyek mindenféle szabály szerint át- és beállíthatóak. Az ember, éppen ellenkezőleg, megpróbálván megoldani egy meghatározott problémát, belegabalyodván egy adott feladatba, gyakran képtelenné válik rá, hogy onnan továbblépjen. Gyakran tapasztaljuk, amikor valakinek előbb valami másfajta tevékenységet kell végeznie ahhoz, hogy hivatásával foglalkozhasson, ebből aztán képtelen visszatérni valódi sorsához, egyre inkább belefeledkezik ebbe a másodlagos cselekvésbe. A választás az ember esetében mindig azt jelenti, hogy valamely lehetséges alternatíva mellett dönt, s a többitől megfosztja magát – szelektál –, s ez megkülönbözteti őt a dolgoktól, melyek gyártási folyamatok sorozatán átesve teljességgel megőrzik alkalmasságukat a számukra előre meghatározott rendeltetés betöltésére. Az ember, épp ellenkezőleg, önmaga alkotja meg létezésének sajátos, új feltételeit, partikuláris meghatározottságait, melyek aztán a későbbi választásait behatárolják, megfosztják őt bizonyos lehetőségektől. „Elkerülhetetlen – írja Ortega –, hogy az ember az legyen, aki volt. A már átélt élettapasztalatok leszűkítik az ember jövőjét. Noha nem tudjuk, mivé válik az ember, azt tudjuk, hogy mivé nem.” Ezeket az elgondolásokat kiterjeszthetjük, majd-

¹ Egy az abszolút áramlással ellenkező, ellentétes képzet.

hogynem egyetemesnek tekinthetjük, belátván, hogy a világnak az az állapota, amelyben élünk, különös tekintettel behatároló vonatkozásaira, visszafordíthatatlan fejleményeire, nem egyéb, mint múltbeli döntések következménye, illetve a szabad alkotás tollvonásai által, kényszerítő jelleggel ránk testált, megmásíthatatlan örökség. *Die Welt ist die Summe des Vergagnen und von uns Abgelösten*.² Saját cselekvésünket bele tudjuk illeszteni a történelmi események szövetébe, azoknak folytatói lehetünk, ez pedig bizonyítja alapvető felelőségünket azokkal a döntéseinkkel kapcsolatban, melyek létünk alakulását visszafordíthatatlanul determinálják. Az ember a rengetegben eltévedt vándorhoz hasonlatos, aki elpusztította mindazokat a hidakat és ösvényeket, melyeken át visszatérhetne oda, ahonnt jött, ezért nincs más választása, mint előre indulni.

Az utópizmus viszont ezzel a – világ dolgainak alakulását meghatározó – visszafordíthatatlan hanyatlással mit sem törődve úgy véli, az emberi lét problematikája partikuláris összetevőkre, illetve részproblémákra osztható fel, melyek mindegyikére a többi tényező irányából érkezhetsz a megoldás, ebből pedig *ipso facto* következik, hogy először a sürgősebb, anyagi természetű igényeket kell kielégíteni, s a szellem magasabb szféráihoz tartozó késztetésekkel ráér később foglalkozni. Ezzel a hiedelemmel találkozunk, amikor azt halljuk, hogy ebben vagy abban az országban egy vagy két generációnak áldozatokat kell hoznia egy jövedelmező infrastruktúra kiépítése érdekében, mely aztán majd később lehetővé fogja tenni a szellemi kibontakozást is. Csakhogy vajon ezen kívánatos gazdasági állapot elérése után is változatlan marad az az embernek az értékekhez való viszonyulása? Az ilyen részleges változások vajon tényleg érintetlenül hagyják-e hitét, meggyőződéseit? Ez pusztán csak kettő a szóban forgó, az ember egyoldalú átalakíthatóságát egy felületes, eldologiasító antropológia alapján működő doktrína belső ellentmondásai közül. Az efféle gondolkodásmód néhány egyszerű, naiv hiedelemben gyökerezik. Mert az embernek nevezett „dolog” „működésének” oksági láncolatait ismerve

² A világ mindannak summázata, ami történik, s tőlünk elszakadt.

könnyen alávethetjük őt a racionális, tudományos (pedagógiai, higiénés, biológiai, eugenikai, idegtudományi stb. metodológiákon alapuló) manipulációnak, a háziállatok nevelése esetén alkalmazott folyamatok analógiája szerint.

Az ember utópisztikus átalakíthatóságába vetett hit magában rejtí az elképzelést is, hogy a valóság abszolút mértékben homogén, vagyis nem több mint az ismeretek világát teljességgel felölelő fizikai, illetve természeti létezők homogenitásának kiterjesztése. Ennek a nagy, élettelen anyagkonglomerátumnak a rendjét ily módon semmiféle belső negativitás nem rendíthetné meg, tehát a dolgok alakulását determináló elvek ismeretében a valóságot alávethetnénk uralmunknak, céljaink szolgálatába állíthatjuk, önmagunk számára komfortossá tehetnénk.

Na de mi a helyzet az első axiómával, mely a régi népeknek azt az elképzelését idézi fel, hogy hajdanán, az aranykorban, az emberek rendeltetésüknek megfelelően éltek, jámborul beteljesítvén mindazt, ami természetükből következik? Ebben az axiómában az az eszme ölt testet, hogy az ember archetipikus esszenciát hordoz magában, melytől az idők során eltávolodott ugyan, de a hozzá való visszatérésre kell törekednie. Platón gyökereztette meg azt a felfogást, hogy az embernek van egy bizonyos mértéke, melyhez minden tettével igazodnia kell, a helyes élet pedig beletagozódást jelent egy esszenciális modellbe. Platón *Az államban* leírt ideális társadalma nem a törvényhozók önkényes találmánya, nem az elit parancsuralma által kierőszakolt rend, hanem az ész teorémája, az ember intelligibilis természetéből következő igény.

Az utópizmus elterjedéséhez szükség volt egy, a létezőket valamilyen racionális vonatkoztatási tengely mentén összeszervező és felosztó paradigma, általános érvényű mérce tételezésére. A múltból felsejlő, illetve a távoli jövőben megvalósuló utópia mindig olyan, az embereket és a dolgok hierarchizálását lehetővé tevő egyetemes vonatkoztatási rendszert jelenít meg, melyben az individuum élete mindig a természet örök törvényei szerint zajlik. Egy ilyen egyetemes rendszer, jellegéből adódóan, úgy jelenik meg, mint minden korban egyformán érvényes politikai formu-

la, vagyis az időt *tabula rasává*, homogén folyamrá teszi, melyben nincsenek elkülönülő minőségű korszakok. Azonban maga a Történelem mutat rá, hogy az ideálokat kergető, utópista politikai beállítódás álérvelésen alapszik. Ha alaposan átgondoljuk, ennek a problémakörnek a háttérében a következő metafizikai kérdés áll. Vajon az embernek van-e valamiféle „mértéke”, esszenciális modellje, mely a történelem során változatlan marad? Vagy inkább a saját történelemalkotó tevékenysége révén jött létre és formálódik, amennyiben él azzal a szabadsággal és megújulásra való képességgel, amelyek alapvetően tartoznak őhozá? Meglátásunk szerint az ember legbensőbb, legsajátlagosabb vonása, hogy költői módon léte számára lényegyet alkot, „alapít”, autoprojekciója – emberi arculatának önmagán kívülre való vetítése – során; emiatt pedig nem igazodhatik örök érvényű célok rendszeréhez. Ily módon az utópia végérvényes jellege nem több mint a koronként változó magatartások, értékek permanensnek tekintésére hajlamos Szellem konstans illúziója.

Gyuris Fruzsina

„Örökzöld betege” – A dedikáció mint önarckép Petri Györgynél

Petri György költészete azért marad folyamatosan jelen a kortárs gondolkodás számára, mert a létezés alapvető tapasztalatait – a test törekenységét, a kapcsolataink ingatagságát, a nyelv határhelyzeteit – mindig a maga radikális közvetlenségében szólaltatja meg. Versei az önirónia, a testiség és a reflexív érzékenység olyan sajátos összjátékát hozzák létre, amely minden újraolvasáskor képes elmozdítani az értelmezés irányait. Petri szövegei nem zárulnak le: minden olvasói közelítésben másként rendeződnek, miközben következetesen fenntartják a világ tapasztalati összetettségét. E nyitottság és sűrűség miatt beszélhetünk arról, hogy Petri munkássága ma is elevenen hat az irodalmi diskurzusra. Éppen ezért különös jelentősége van minden olyan dokumentumnak, amely a költő kézírását, közvetlen gesztusát, időben és helyzetben rögzített reflexióját őrzi. A dedikációk, megjegyzések, margináliák sokszor többet mondanak el a szerző önképéről, mint egy-egy programvers. A Petri-életmű esetében ez hatványozottan igaz: a költő gyakran a peremszövegekben, mellékesnek tűnő bejegyzésekben artikulálja azt, amit a verseiben ironikusan elrejt vagy szétszálaz. Ezért izgalmasnak tartom egy olyan dedikáció felől megközelíteni az életművet, amely látszólag csak játékos mondat, valójában azonban a késői Petri-poétika egyik legsűrűbb önmeghatározása:

„Ungár Panninak, barátsággal, örökzöld betege: Petri György.”

A dedikáció egy olyan sűrű poétikai mag, amelyben a test, az irónia és a személyesség teljes Petri-féle dialektikája egyszerre

van jelen. Nem pusztán alkalmi gesztus, hanem önarckép: a költő úgy írja bele magát a betegség szerepébe, hogy közben nyelvi-leg vissza is veszi felette a hatalmat.

A betegség Petrinél nem egyszerű biográfiai tényező, hanem költői szervezőelv. A kilencvenes évek verseiben a diagnózisok, a vizsgálatok és a testi romlás nem redukálhatóak le pusztán poétikai látványelemekké. (*Mosoly, Valószínűleg kora reggel, Elégia és értekezés, „Ötven felé”*) A romlás nála nem drámai hangon szó-lal meg, hanem ironikusan – és éppen ez az irónia válik a túlélés formájává. Ez egyszerre jelent rezignációt és kontrollt: Petri úgy állítja a testet a beszéd helyére, hogy közben ő maga teremti meg ennek a hallgatásnak a nyelvét:

*„A halálvágy a kompromisszumkésztség szinonímája.
Csökkenni önmagába véve se rossz:
az ember elfér
baby-kenguruban, sportszatyorban, urnában.
Kevesebb nehézséget okoz.”*

(Elégia és értekezés)

Ebbe a poétikai térbe illeszkedik Ungár Panni alakja is. A tüdőgyógyászként dolgozó Ungár nemcsak Petri kezelőorvosa, hanem a nyolcvanas évek demokratikus ellenzéki értelmiségének kevésbé ismert, mégis meghatározó figurája volt. Lakása a Hétfői Szabad-egyetem egyik helyszínéként működött – abban a közegben, ahol a politikai szembenállás, az irodalmi gondolkodás és a személyes kapcsolatok gyakran elválaszthatatlanul összefonódtak. Petri számára az orvos nemcsak gyógyító volt, hanem olyan partner, akivel a betegség közös nyelvvé vált. A dedikáció iróniája – „örökzöld beteg” – ennek a sajátos kapcsolati térnek a lenyomata: a függés, a humor és a barátság egyszerre szólal meg benne.

Az „örökzöld” jelző különös súlyt kap ebben a kontextusban. A szó egyszerre idézi fel a túlélés metaforáját és a groteszket: a beteg, aki – legalábbis nyelviileg – nem hal meg, csak tartósan létezik. Petri e paradox képpel nem egyszerűen öniróniát gyakorol; tulajdon-

képpen poétikai állítást fogalmaz meg. A test nem csupán szenved, hanem írni is képes – ha másképp nem, hát úgy, hogy a költő a betegség nyelvét formálja verssé. A diagnózis ekkor már nem külső leírás, hanem metafora is. A betegség pedig nem, mint téma jelenik meg, hanem a beszéd szerkezeteként. A dedikáció tömörségével azt a sajátos helyzetet sűríti össze, amikor a test és a nyelv már nem választható el egymástól. A költő egyszerre halandó és „örökzöld”: egyszerre a romlás alanya és annak ironikus elbeszélője.

A dedikáció mint paratextus – vagyis határszöveg – még egy fontos dimenziót hozzászít ehhez. A mű küszöbén áll: egyszerre privát és nyilvános. A címzett szempontjából személyes gesztus, az életmű szempontjából azonban poétikai állásfoglalás. Gérard Genette szerint a dedikációk mindig a szöveghez való viszonyt jelölik ki; Petri esetében ez a viszony a testhez való kötöttségben és a nyelvhez való visszatérésben rajzolódik ki. A „barátsággal” szó itt többet jelent udvariasságnál: egy közösség és egy korszak etikáját jelöli. A demokratikus ellenzékhez tartozni nemcsak politikai, hanem morális pozíció is volt, amelyben a barátság, a gondoskodás és a szellemi szabadság összetartozott.

A dedikáció így miniatűr ars poeticaként is értelmezhető. Nem azért, mert „magyarázza” a verseket, hanem mert ugyanabból az anyagból építkezik, mint a költői beszéd: öniróniából, tapasztalatból, és abból a furcsa, rezignált derűből, amely Petri lírájának egyik legerősebb hangszíne. Az ironia nála soha nem pusztán játék: etikai magatartás, amely egyszerre mond ellent a romlásnak és ismeri el annak szükségszerűségét.

Az „örökzöld beteg” formula így válik a Petri-univerzum egyik kulcskifejezésévé. Olyan önmeghatározássá, amelyben a test törekenysége és a nyelv tartóssága összeér. A dedikáció nem helyettesíti a műveket, de megvilágítja azt a költői helyzetet, ahonnan a késői Petri-versek beszélnek: a határhelyzetből, ahol a test már nem engedelmeskedik, a költői nyelv azonban még működik. E kettő közti feszültség az, ami Petri költészetének egyik legmáradandóbb erejét adja – és ami ezt a néhány soros dedikációt az életmű egyik legbeszédesebb dokumentumává teszi.

Bakó Endre

Elválaszthatatlanok

Irodalomtörténeti kalandozás a kétalakos írószobrok világában

Egy dolgozatomhoz Friedrich Schiller-verseket kellett elolvasnom, s ahogy az interneten keresgélek, szemembe ötlük a világhírű közös Goethe–Schiller-szobor, Ernst Rietschel alkotása. A 3,7 méter magas bronzszobrot 1857-ben avatták Weimarban, a városi színház előtt áll. Szobrukhoz a közös nemzeti célképzet, az azonos világnézeti és esztétikai felfogás szolgáltatott alapot, mely barátságukat összeforrasztotta, jöllehet tíz év korkülönbség volt köztük. Alkotói kapcsolatuk felbecsülhetetlen termékenyítő hatást gyakorolt a német irodalom fejlődésére. Goethe Schiller korai halála után élete végéig ápolta barátja emlékét, egy halhatatlan költeménnyel is áldozott neki. (*Epilógus Schiller „Harang”-jához*). Közös szobrot kaptak a Grimm testvérek is, méghozzá nem is egyet. Ők tudományos tevékenységükkel és meséikkel váltak világhírűvé.

Úgy vélem, ikerszobor nemcsak világirodalmi nagyságoknak dukál, hanem minden olyan jelentős írópárnak – legyenek bármilyen nemzetiségűek –, akiknek szoros eszmei, baráti kapcsolata hozzájárult az irodalom fejlődéséhez. De vajon vannak-e nekünk is kétalakos írószobraink? A kutatás részeredménnyel járt, mert bár akadnak a történelmi Magyarország területén ilyen alkotások, mégis sokkal több olyan nevezetes írópárost ismerünk, akiknek nem állítottak szobrot.

Az alábbi tanulmányban a megvalósult szobrokat mutatom be, majd azokat az íróbarátságokat, amelyeket éppúgy bronzba vagy más méltó anyagba lehetett volna önteni.

Akiket megformáltak

Nagyszalontán, a Csonkatoronyban található Petőfi Sándor és Arany János közös szobra (1957), melyet Kolozsvári Puskás Sándor (1928–2020) alkotott.

A nagyszalontai Arany–Petőfi-ikerszobor a népszerűtet és a magyarságtudat szimbóluma, evidenciája. Az ő meghitt barátságuk a két német zsenijére emlékeztet. Ezt a baráti kötődést, mely a magyar irodalom fejlődésének nézőpontjából tengelyfordító, többen részletesen megírták, talán a legmélyebb intuícióval Illyés Gyula, aki a kapcsolatot a magyar irodalom legszebb férfibarátságának nevezte, kidomborítva a kissé rapszodikus Petőfi önzetlenségét, holott méltó vetélytársa egyedül Arany lehetett volna.¹ Színdarab, rádiójáték, színpadi feldolgozás is született róluk, még anekdotikus vers is megörökítette nagyszalontai találkozásukat.² Kapcsolatukból épp ezért csak a legfontosabb mozzanatokat ragadjuk ki.

A barátság azzal kezdődött, hogy Petőfi elolvasta a *Toldit*, és 1847. február 4-én verset (*Arany Jánoshoz*) és levelet írt Arany Jánosnak, amelyben tudatja meglepetését és elragadtatását, miközben megfogalmazza a népköltészettről vallott híres sorait, a még híresebb befejezéssel: „Égbe a népet, pokolba az arisztokrátiát!” Arany verssel kísért válaszlevelében (*Válasz Petőfi Sándornak*) a *Toldit* ért dicséretet koronájának Petőfi levelét minősíti.

Néhányszor személyesen is találkoztak, Petőfi Arany Jánosnál első ízben 1847. június 1-én tett tíznapos látogatást Szalontán.³ Lerajzolta a Csonkatornyot, Aranyt, aki a rajz alá egy kis verses szöveget írt: *Arcom vonását... (Petőfi rajzára)*. A szalontai látogatás élményéből született az *Arany Lacinak* című tréfás vers. Augusztus 5-én Petőfi már Szatmárról írja terjedelmes, tréfás

¹ Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 24. fejezet.

² Simon István: *Petőfi Aranyéknál*. In: Illés Lajos szerk.: *Tavaszi Magyarországon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 466–468.

³ Petőfi Sándor: *Útirajzok. VII. levél, Szalonta, 1847. június 7*. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 37.

szemrehányó költeményét (*Levél Arany Jánosnak*), melyre Arany augusztus 11-én *Kedves barátom* című versével felel. Petőfi 1847. szeptember 8-án kelt egybe Júliával, s a koltói mézeshetek után Kolozsvárra utaztak, onnan október végén Aranyékhoz. Az ifjú költő második látogatását őrzi az *Arany Jánosnál* című vers.

Petőfinek 1848. december 15-én Debrecenben megszületett Zoltán fia, a keresztszülők Aranyék lettek. 1849. február végén Petőfi kérésére Aranyné elviszi Júliát és gyermekét a dajkával együtt Nagyszalontára, hogy biztonságban legyenek, míg Sándor katonai szolgálatát teljesíti.⁴ Március 18-án azonban meglátogatta őket Nagyszalontán, és újabb hetet töltött ott. Közben mindkét szülőjét elveszítette, s hogy feldúlt családi ügyeit mihamarabb rendbe hozza, május 5-én felesége után ment Szalontára, és innen kettesben távoztak Debrecenbe, de gyermeküket és dajkájukat Nagyszalontán hagyták. Petőfi megkérte Aranyékat, „legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül”.⁵ Arany a felesége teherbíráására és anyagi okokra hivatkozva reméli, hogy Petőfi talál módot arra, „mely által a bajon segítve legyen”.⁶ Azaz hogy vigye el a gyereket és a dajkát. Petőfi előbb Debrecenbe, majd Pestre ment családjával együtt. Innen július 5-én nejével és fiával Mezőberénybe utazott rokonához, Orlay Petrich Somához. Július 18-án továbbmentek, 20-án értek Tordára, Júlia ott marad a református pap vendéglátó házában, Petőfi pedig július 25-én elindult Bem seregéhez Segesvár felé. Július 31-én tűnt el, ekkor érhetette a halál.

Aranyt nem egyszerűen megrázta a veszteség – barátján túl az elbukott szabadságharcot is gyászolta –, de még saját alkotói pályája befejezése is felmerült benne. Több évre elhallgatott, majd olyan fájdalmasan keserű versek születtek tollából, mint *A lantos*, a *Letésem a lantot*, a *Fiamnak* és *A honvéd özvegye*.

⁴ Petőfi levele, 1849. febr. 22. Arany bejegyzése levele után „Nőm a felkérés folytán sietett Debrecenbe, s elhozta Petőfi nejét, kisfiát s a dajkát, kik aztán folyvást nálunk voltak, míg Petőfi katonáskodott.” In: *Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése*. Osiris Kiadó, Budapest, 2022, 583.

⁵ Uo.: Levele Arany Jánosnak, 1849. május 6.

⁶ Sáfrán Gyöngyi (szerk.): *Arany János leveleskönyve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982, 118.

*

Bár nem két barátot örökít meg az alkotás, mégis érdemes itt megemlítenünk: 1996-ban alapítványt hoztak létre, hogy közös szobrot állíthassanak Petőfi Sándornak és Szendrey Júliának, a feleségnek és költőnőnek. Koltón, a Teleki-kastély parkjában látható páros szobruk, alkotója Pogány Gábor Benő (1962–) Munkácsy-díjas szolnoki szobrászművész.

*

Eger városa dicséretére legyen mondva, hogy két neves írójának, Bródy Sándornak és Gárdonyi Gézának közös szobrot állított, noha Gárdonyinak egykori saját kertjében már volt szobra. (Somogyi Árpád műve, 1965). Az emlékmű értékét nem csökkenti, hogy csak Egerben van létjogosultsága. Varga Imre (1923–2019) szobrászművész alkotta meg a közös szobrot, mégpedig úgy, hogy Bródy alakmása ül, a Gárdonyi áll. Előbb Bródy szobra készült el 2004-ben az Érsekkertben, egy füvesített halmon, később Gárdonyi. Életnagyságnál nagyobbak, 220 cm körüliek. A pad krómaccélból készült.

Gárdonyi dédunokája, Keller Péter kötetéből tudjuk: kortársunkként örömmel tapasztalja, hogy dédapja írásai ma is aktuálisak.⁷ Gárdonyit egykönnyves írónak tartják, holott a Dante Kiadó egykor hatvan kötetben adta ki munkáit. A két nagy író társítását elsősorban az Egerhez való kötődés és a közös indulás indokolja, jóllehet világnézetük, vallásuk, alkotói tematikájuk és stílusuk sokban különbözött. Bródy élethabzsoló, vonzó férfi volt, egy piaci kofa szerint „Fajtázni kellene az ilyet, olyan derék szép ember”,⁸ zsidó hitének előírásait nem mindenben követte. Gárdonyi elvált, nőkerülő, visszahúzódó, hithű katolikus férfiként élt. Nem véletlenül nevezték egri remetének. Elsősorban a falu írója volt, és szeretett visszafordulni a múltba, történelmi regényeiben haj-

⁷ Keller Péter (szerk.): *A velünk élő Gárdonyi. Vallomások*. Kiadó: Keller Péter. Budapest, 2024.

⁸ Hatvany Lajos: *Emlékbeszéd Bródy Sándor felett*. In: *Irodalmi tanulmányok, I. köt.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960, 294.

lott a romantikára. Bródynak is volt mondandója a faluról, de ő a sötét árnyalatokat észlelte. Émile Zola sugallatára hőseit munkásokban, kispolgároknak, nyomorgó diákokban találta meg, ezért nevezték naturalista íróknak. Gárdonyival ennek ellenére barátok maradtak, nyomon követték egymás munkásságát, még konkrét tanácsokat is adtak egymásnak. Gárdonyi Bródy Sándor javaslatára telepedett le Egerben, 1891-ben az ő segítségével helyezkedett el a Magyar Hírlapnál. Legtöbbször az írók Otthon Körében találkoztak; itt mesélte el például Bródy Gárdonyinak *Dada* című színművének ötletét, amelyhez Gárdonyi – naplója szerint – tanácsokat adott barátjának, kissé finomítva egyes alakok jellemét. Bródy a Jövendő folyóirat szerkesztésébe Gárdonyit is bevonta.

Bródy nem vállalt szerepet a Tanácsköztársaságban, bár Tormay Cécile szerint Szamuelyt barátként köszöntette (noha ezt csak „mesélték” neki),⁹ ezzel szemben Gárdonyi eleinte mindkét forradalmat toleránsan fogadta, 1919 áprilisában elvállalta az írói direktórium választmányi tagságát. Több írotársához hasonlóan azonban benne is ellenérzést keltettek a proletárdiktatúra egyes intézkedései. Augusztusban már megkönnyebbüléssel fogadta a Tanácsköztársaság leverését, októberben pedig megválasztották az ellenforradalommal szimpatizáló irodalmárok szervezete, a Magyar Írók Nemzeti Szövetsége díszelnökévé, majd pedig versben köszöntötte Horthy Miklóst. Bródyt – nyilván a föllángolt nyílt antiszemitizmus hatása alatt – fájdalommal töltötte el, hogy barátja mintegy a saját világképének megvalósulását üdvözölte a „keresztény kurzus”-ban, holott egész lényétől és gondolkodásától idegen volt az antiszemitizmus.¹⁰ Gárdonyi monográfiája szerint „Néhányszor aztán – hiúságának hízelegve – az irodalom kufárjai hozzá méltatlan szerepet osztottak rá...”¹¹

Bródy nyílt levélben adott hangot csalódásának: „Mi történt veled? (...) Isten veled Géza, elbúcsúzom tőled erre a rövid időre,

⁹ „Bródy Sándorról mesélik, hogy pezsgőzés közben átölelte és felköszöntötte: Tibikénk, prófétánk... Igen, az ő prófétájuk!” Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. Lazy Kft., 2019, 317.

¹⁰ *Karácsony est 1919-ben*. Pesti Hírlap, 1919. dec. 25. 1.

¹¹ Z. Szalai Sándor: *Gárdonyi Géza*. (Arcok és vallomások). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 274.

nem barátkozunk többet.”¹² Az afférnak gazdag irodalma támadt, amelynek ismertetését itt mellőzzük. Végül – már mindketten nagybetegen – kibékültek. Amikor Gárdonyi meghalt, Bródy a döbbenet fájdalmas vonaglásával írta sürgönyét Setét Sándorhoz, közös barátjukhoz, majd a Független Szemle című folyóiratban terjedelmes nekrológban búcsúzott.¹³

*

A *Holnap* antológiák révén a nagyváradi Dutka Ákos és Emőd Tamás Ady fénykörében álltak. Emőd 1914 őszén, rövid katonai szolgálat után Budapestre költözött, s a következő években divatos kabarészerző, illetve operettszöveg-író lett. Pár év múlva, 1918-ban Dutka is a fővárosban termett, de addig még versben is tartották a kapcsolatot: „Jó Ákosom, ha Pestre nézel, / Öreg pajtásod el ne hadd, / Keress meg minket egy pohárra / Margit körút 54. I. alatt” – üzeni Emőd.¹⁴ Váradi gyökereik miatt Tóth Árpád annyira összetartozóknak tekintette őket, hogy Emőd Tamás *Dicséret, dicsőség* és Dutka Ákos *Az yperni Krisztus előtt* című kötetét együtt recenzálta, bár főképp a stíluskülönbségeket hangsúlyozta.¹⁵

Négyes ember nagyságú bronzszobruk Adyval, Juhász Gyulával együtt Nagyváradon a sétálóutcában áll, 2012-ben avatták, Deák Árpád (1955–) alkotása.

*

Végül ide kíváncozik, hogy Fazekas Mihály és Diószegi Sámuel a debreceni botanikus kertben látható együtt, de a tiszteletre méltó Diószegi elsősorban nem író, hanem botanikus volt.

¹² Bródy: *Levél Gárdonyi Gézához*. In: *Rembrandt és más elbeszélések*. Unikornis Kiadó, Budapest, 1998, 286–294.

¹³ Bródy Sándor: *Gárdonyi Géza*. Független Szemle, 1922. 12. sz. 300–302.

¹⁴ *Intim költői levelek*. Új Nagyvárad, 1917. március 12. 2.

¹⁵ *Két háborús verseskötetről*. Nyugat, 1916, 1. sz. 61.; ill.: Tóth Árpád *Összes Művei*, 4. k. 23–25.

Akik megérdemelnék

Nem egy olyan magyar írópárt említhetnénk, akik rászolgáltak a közös megjelenítésre. Ismeretes, hogy az úgynevezett testőrírók közül többen jó barátságot ápoltak, akár csak a 18. század végén jelentkező új nemzedék egyes tagjai. Batsányi János például így üzent versben Szentjóbi Szabó Lászlónak: „...te! kiben végtére, veszélyes / Pályafutásom alatt, elszánt hű társra s barátság / Tisztiben a legjobb, legigazb emberre találtam...” (*Levél Szentjóbi Szabó Lászlóhoz*). Egy-két maradandó verssel mindketten gazdagították költészetünket.

A magyar irodalom történetében az első írópár, akik egymás mellé kerülhetnének egy kétalakos szobron, Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) és Fazekas Mihály (1766–1828). Fazekas ugyan kisebb jelentőségű költő volt, mint Csokonai, de néhány fontos versével jelen van költészetünkben, amire Illyés Gyula is felhívta a figyelmet.¹⁶ Az ő halhatatlan műve a *Lúdas Matyi*, amely hol eredeti, hol modernizált formában minden magyar ember élménye. Valószínűleg már 1793-ban megismerkedett Csokonaival, de szoros barátság akkor alakulhatott ki köztük, amikor Csokonai 1800-ban visszatért Debrecenbe. Kapcsolatuk leginkább egymáshoz írott verseik alapján dokumentálható. Fazekas így köszöntötte Csokonait a névnapján:

*„Vivát! érjen azért annyi Mihály napot,
Amennyit csak akar. Jó drusza mink pedig
Amennyit lehet, és azt
Mind vígságba fecséreljük el.”*

(Csokonai neve napjára)

Találkozásaik alkalmával – akár nagyobb társaságban is, például mindkettőjük atyai barátjánál, Földi Jánosnál – borozgatás közben a felvilágosodás szellemében meghányták-vetették a világ sorsát, az 1802-es debreceni tűzvész pusztító hatását, a költészet

¹⁶ Illyés Gyula: *Fazekas Mihály. Bevezetés F. M. összes verseihez*. Budapest, 1948.

állapotát, közben tréfálkoztak, amit néhány vers érzékeltet. Például Fazekas *Éva napra* című költeménye vagy az *Édes druszám*, amely szintén ezt a bensőséges, évődő hangulatot festi: „Gyanús az a veszett víz. / Eredj le csak, te Szári / Hozz a szegény fiúknak / Egy kis – hiszen tudod már, / Héj, jó fiúk vagyunk mi. / Szerus druszám! igyunk no!” Csokonai *Főhadnagy Fazekas úrhoz* című költeményéből tudjuk, hogy nemcsak boroztak, hanem botanizáltak is, Csokonai élvezte Fazekas kertjének üdeségét, amely tiszta és vidám, mint költő barátja, az egykori kemény huszár, aki a háborúktól megundorodva „kertész leve”.

Csokonai halála Fazekast mélyen megrendítette, amit ugyan a halálára írt költemény nem érzékeltet kellőképpen, mert nem a veszteség feletti érzelem, hanem a megnyugvás dominál benne: a mennyei pompa ottfogta lelkét. (*Csokonai Vitéz Mihály halálára*). Fazekas írt egy Cs. et F. című túlvilági beszélgetést, amely Csokonai és Földi között zajlik. Érdekes, hogy mindkét költő ellentmondásos kapcsolatban állt Kazinczy Ferencsel, Fazekas vitába is keveredett vele a Csokonai sírjára ajánlott szöveg és nyelvújítási buzgalma miatt, ez volt a nevezetes Árkádia-per.¹⁷

*

Bori Imre írja, hogy az irodalmi köztudat szívesen látja ikreknek egy-egy korszak állócsillagait, függetlenül attól, hogy rokonságuk alkati természetű vagy éppen ellentétük a domináns.¹⁸ Sokan bizonyára el tudnának képzelni egy közös Kölcsey–Vörösmarty-szobrot, amit szellemileg a *Himnusz* és a *Szózat*, a két nemzeti óda kapcsolna össze. Kölcsey (1790–1836) tíz évvel volt idősebb Vörösmartynál (1800–1855), de ő nem vett részt az irodalmi élet központosításában, mint Vörösmarty, aki Kisfaludy Károlytól átvette az irodalmi vezér szerepét. Ismerték egymást, hiszen Kölcsey is publikált az *Aurorában*, mindkettőjüket a Magyar Tudo-

¹⁷ Dolgozatunk tényanyagát Julow Viktor *Fazekas Mihály* című monográfiájából vesszük (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982).

¹⁸ Bori Imre: *Barátságssirató*. In: *Hétről hétre*. Forum Könyvkiadó, 1998, 92–93.

mányos Akadémia tagjává választották, az üléseken találkozniuk kellett.

Toldy Ferenc, miközben részvétét fejezi ki Kölcsey Ferenc Ádám öccsének halála alkalmából, tolmácsolja Kisfaludy és Vörösmarty együttérzését is: „Csókolnak ezek mindnyájan...”¹⁹ Kölcsey néhány nap múlva mond köszönetet Kisfaludy Károlynak, s kéri, köszöntse nevében Vörösmartyt is.²⁰ Kölcsey eleinte idegenkedett Vörösmarty romantikus, lobogó költői képeitől, de 1831-ben már azt írta egy levelében Bártfay Lászlónak: „Hidd el nekem, édes barátom, a mi Vörösmartynk nagy költő...” A *Zalán futására* 6 árkus jegyzetet írt, mert nagyon megszerette, de a hibákat is kijelölte. Bár a *Két szomszédvár* nem tetszett neki, írja Bajzának, de kéri, köszöntse nevében a szerzőt. Amikor 1834 nyarán baráti körben szóba került, hogy a távozó Döbrentei Gábor helyett Kölcsey is elvállalná az Akadémia titkári tisztségét, Vörösmarty Kölcseynek e szándékát a lóversenyen közölte Széchenyivel, aki örömmel vette a hírt, habár a titkári állást már félig-meddig Toldy Ferencnek ígérték. „Vörösmarty azt felelé, hogy Sch. (Schedel, azaz Toldy Ferenc) ha Kölcseynek azon szándékát tudni fogja, bizonyosan minden neki tett ígéretről és felbízattástól eláll. Szóljon tehát neki ön vele úgymond Sz. gróf, ha a dolgot el lehet még intézni, én valóban egészen Kölcsey mellett vagyok s leszek: reménylem is, hogy megtörténhetik.”²¹ Toldy hajlandó volt visszalépni Kölcsey javára, de ő némi habozás után végül elállt szándékától. Egyébként is zárkózott természetű ember volt, de kevés barátjához hűségesen ragaszkodott. Bensőséges viszony fűzte a csaknem harminc évvel idősebb Kazinczy Ferenchez, legjobb barátja Szemere Pál volt.

Vörösmarty fiatal korában nyitottabb lélek volt. Neki is megvolt az idősebb barátja Kisfaludy Károly személyében. Legköze-

¹⁹ Szabó G. Zoltán (szerk.): *Kölcsey Ferenc levelezése – Válogatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990, 67.

²⁰ Uo., 68.

²¹ Brisits Frigyes (szerk.): *Vörösmarty Mihály levelezése*. Akadémiai Kiadó, 1965. II. köt. 120–121.; továbbá Kozocsa Sándor: *Vörösmarty levelezése*. Vigilia, 1967, 2. sz. 89–92.

lebb azonban Bajza József állt hozzá (aki mellesleg szegről-végről rokona volt); vele és Toldy Ferencsel hármásban szerkesztették az *Athenaeum* című folyóiratot, amelyhez Vörösmarty már 1836 novemberében, az engedély megérkezése előtt munkatársul hívja Kölcseyt, majd 1837. január 4-én örömmel fogadja részvételi szándékát, amely csak az *Athenaeumnak* szól, a *Figyelmezőnek* nem, mert „Nézeteim a' kritikáról a' Tiétektől sokban, 's talán lényegesebben különböznek (...)” – írja Kölcsey. Vörösmarty „ohajtva várta” a görög filozófusokat tárgyaló tanulmányokat, de „költői dolgozatait” is. Kölcsey a beszédeiből is küldött közlésre, de ő maga is tudta, hogy azokat a szerkesztők a cenzúra miatt nem vállalhatják, ellenben „a *Parainesis* Kölcsey Kálmánhoz szóló oktatást által adtam tüstént Bajzának, ki most a szerkesztést viszi, 's azt minél előbb közölni akarja” – értesíti Vörösmarty a barátját. Április 12-én már arról tudósítja: „Parainézisedet szeretik az emberek, 's a' mint mi sokat jelent, nemcsak az olvasók, hanem a különben nem olvasók is. (...) A' parainesisért járó 10 arany Bártfaynál van letéve, biztos alkalommal meg fogja küldeni.” Kölcsey május 23-án jelezte, hogy a 10 aranyat kézhez vette.

A levelek ékesen bizonyítják, hogy Vörösmarty kevés kortársát tisztelte emberként, költőként annyira, mint Kölcsey Ferencet. Jóval halála után két kis epigrammával idézi emlékét:

*Meg ne ijedjete, a hazaföldnek szíve dobog fel:
Kölcsey sírjától keble örökre sebes.*

1844. szept. 18 előtt

*Nap vala értelmed, jó szíved, csillagok és hold
Egy nagy természet fényköre húnyt le veled.*

1844

*

Szilágyi Zsófia, Móricz monográfa szerint, a Móricz–Ady-barátságot „kis túlzással a Petőfi és Arany közti barátságához szokták

hasonlítani, Móricz kvázi beleszeret Adyba. Ez végig egy ilyen rajongó barátság marad. [Móricz] [e]gyszerűen nem tud ettől az Ady-varázstól szabadulni.”²² Barátságuk eszmei közössége, intenzitása Bartók Béla és Kodály Zoltán kapcsolatához mérhető.

Mi volt ennek a vonzódásnak a kémiai kötése a nemzetről, népről vallott azonos gondolkodáson kívül? Az érzések, élmények bensőségessége, a mélység iránti fogékonyság. Móricz így emlékezett első találkozásukra: „Én legelőször Debrecenben találkoztam (...) hatásával, egy pillanatra láttam őt, s míg élek, nem feledem el a teljesen jelentéktelen pillantást. Egy ős estén diákok a kollégium sarkán álltunk s egyik kollega hirtelen azt mondja: – Ez Ady Endre. Odanézek, csak egy fél percig vagy addig se láttam, már befordult a kollégium sarkán. Nagy körgallér volt rajta s széles művészkalap, elegáns jelenség volt, csak kicsit zömök (...) Sose hallottam addig a nevét, sem hírét, de a feléje forduló szemekből láng csapott ki s megpörzsölt: a jövő fia ment el itt...”²³

Érdekes módon 1909-ben Móricz még azt írta: „Nekem Ady Endre egy összemaroknyi versben él: a *Vér és arany* könyvében. Sose láttam őt; sem életrajzi igazságokat, sem apró pletykákat nem tudok róla; csak amit nem lehet elkerülni; úton-útfélen ragad valami az emberre. Hiszen egy erdőben járunk. De ismerem Ady Endrét, mint magamat, úgy is szeretem, mint magamat; fajtám ő nekem mindenképpen: a pocsolyás Ér hétszilvafás termőföldjétől, az »Idő-kovácsai közt való vándorlásáig, bélyegesen, csillagosan.«”²⁴ Ám a Debreczeni Főiskolai Lapok szerint 1899 novemberében együtt szerepeltek Debrecenben a Magyar Irodalmi Önképző Társulat ülésén.²⁵ Ezt Móricz elfelejtette volna?

Méltatást írt Ady *Ki látott engem* című kötetéről, majd ott volt a költő halálos ágyánál, gyászbeszédet mondott Ady Endre ravatalánál, méghozzá zokogva.

²² *Folyton valami új izgat s érdekel.* Interjú Szilágyi Zsófiával. Újvárad, 2024. augusztus, 36–37.

²³ *Adyról.* Nyugat, 1923. december 1. 487.

²⁴ Móricz Zsigmond: *Én Mámor fejedelem.* Nyugat, 1909. 11–12. sz. 530–535.

²⁵ Szabó Sándor Géza: *Móricz és Debrecen.* Bibliográfia. Debrecen, Megyei Könyvtár, 1980, 39.

Kevesen tudják, hogy verset is írt Ady felszabadító hatásáról: „(...) Tág tüdővel hadd messzi kiáltom, / (...) hogy mi vagy, nékem: / magyarnak: embernek: / sejtnek / ó, fölszabadító! Fölszabadító!” (Ady, 1920. február)

1939-ben rádióbeszédet mondott az országos Ady-szobor-állítási mozgalom estjén, „Barátom volt, hű és kitartó szeretetét éreztem. (...) Itt állok most a magyar szellemiség oltáránál...”²⁶ – mondotta többek között.

És Ady? Így köszöntötte a nagy író:

„(...) Alig tudom a ceruzámat fogni, hogy Móricz Zsigmondot, hogy éppen Móricz Zsigmondot össze ne égessem toluló nagy, forró szavak képzelések hirtelen forróságával. (...) [S] ebből, a mi fajtánkból jött most megint íme egy Móricz Zsigmond, aki egyedül fölér egy forradalmi szabad csapattal. (...)”²⁷

Egy nagy versben is hitet tett Móricz kivételes művészete mellett:

*Adassék e levél Móricz Zsigmond úrnak,
Kit most érdemelten, szépen koszorúznak.
Koszorút nem viszek, írás megy helyette,
De ott leszek mégis, míg élek, mellette.*

(Levélféle Móricz Zsigmondhoz)

*

Szoros barátság szövődött Tóth Árpád és Nagy Zoltán (1884–1945) között. Nagy Zoltán a *Nyugat* egyik megbecsült költője, főmunkatársa volt, neve egyidőben ebben a minőségében szerepelt a címlapon. Pályatársai körében nagy megbecsülésnek örvendett, hivatkozhatunk Babits²⁸ vagy Kosztolányi méltató írásaira.²⁹ Életében három kötete

²⁶ Közli Natkó Gyula: „Ahogy én Ady Endrét láttam” – Móricz Zsigmond rádióbeszéde. Alföld, 1986. 47–50.

²⁷ Ady Endre: *Móricz Zsigmond és egy kötet elbeszélés*. A címe „Hét krajcár” – A *Nyugat* kiadása. Nyugat, 1909. augusztus 16. 16. sz.

²⁸ Babits Mihály: *Könyvről könyvre*. Nagy Zoltán: *Elégiák*. Nyugat, 1924. 2. sz. 143–145.

²⁹ Kosztolányi Dezső: *A debreceniek. Két költő*. A Hét, 1913. április 13., ill.: Kosztolányi Dezső: *Egy ég alatt*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 421–423.

jelent meg, harmadiknak az Elégiák (1923), amely részben folytatása korábbi köteteinek, részben egy reálisabb szemlélet nyitánya. Nagy Zoltánt 1945. július 4-én egy nyilas suhanc meggyilkolta. Halála után az *Álmomban zene* (1924–1944 között írt versek) 1947-ben látott napvilágot. Nagy Zoltán négy verset ajánlott Tóth Árpádnak, melyek közül kiemelkedik a *Levél Tóth Árpádhoz* című nagy ars poetica. Tóth Árpád a *Kisvendéglőben* című művel viszonzta társa figyelmességét. Nagy Tóth Árpádéhoz hasonló költői világot teremtett, de nem volt epigonja. Megmentette Tóth Árpád hozzá írott leveleit, ami nélkülözhetetlen alapja a Tóth Árpád-monográfiának. Páros szobruk Debrecenben, leginkább az izraelita székházban volna elképzelhető.

*

Huszedik századi irodalmunkban elválaszthatatlan baráti párost alkotott Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes. Kosztolányi iránt változatlanul kitüntetett érdeklődés nyilvánul meg, egyesek – kimondva-kimondatlanul – Ady fölé helyezik, ami szubjektív elfogultság. Karinthy is reflektorfényben áll, bár sokan azt gondolják, ő afféle humorizáló zsurnaliszta volt, nem ér fel Kosztolányi Dezsőhöz, ami azonban tévedés. Kétségtelen, sok humoreszket „piacra” készített, de ilyenfajta írásainak a java rendkívül mély filozófiát hordoz. Babits nem véletlenül tartotta zseninek. Tréfás csínytevők voltak, a róluk szóló emlékezők, anekdoták rendkívül szórakoztatóak.³⁰ Szobraik Budapesten közel vannak egymáshoz, Karinthyé az egykori Verpeléti út végén áll, amit később róla neveztek el, és ma is Karinthy Frigyes útként ismerjük. A magasból önmagára letekintő író metaforikus ötletét talán a *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellája ihlette. A szobrot Paulikovics Iván (1953–) alkotta, 1988-ban avatták fel. Hű barátja, Kosztolányi szobra pedig róla elnevezett téren található szintén a budai tizenegyedik kerületben: a mérlázva maga elé tekintő költő büszkje mellett *Mágia* című kötetét

³⁰ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső. Életrajzi regény*. Aspy Stúdió, Budapest, 2004.

is megformálta az alkotó, Borbás Tibor (1942–1995). A szobrot 1979-ben avatták fel.

*

József Attila és Illyés Gyula baráti kettősét éppúgy szoborrá lehetne formálni híres, kézfogásos fényképük alapján. A *Nyugat* második nemzedéke két kiemelkedő költőjének kapcsolata barátsággal kezdődött, majd konfliktusok támadtak köztük, amelyek versben is lecsapódtak. Talán mert Illyés pályája egyre sikeresebben ívelt felfelé, még Moszkvába is őt hívták, miközben Attila egyre számkivetettebb alkotóként tengődött. Másrészt Illyés Babits kedvence volt, József Attila pedig megsértette a költőt. A Kozmutza Flóra iránti vonzalmuk is feszültséget gerjesztett köztük, kiváltotta József Attila féltékenységét. Végül – bár csak József Attila halála előtt – megtörtént a könnyes kibékülés.³¹

*

Tamási Áront egy időben együtt emlegették Nyíró Józseffel, mint a székeley irodalom két reprezentánsát. Nem voltak kebelbarátok, inkább rivalizálás folyt köztük, ami azonban nem torkollott el-lenségeskedésbe. Tamási nemzeti klasszikus, Nyíró is írt egy-két jó székeley tárgyú novellát és regényt, de tagja volt a Szálasi-féle országgyűlésnek, velük együtt menekült Nyugatra, amint arról ő maga számol be *Íme, az emberek* című regényében. Ő volt Sopronban a Szálasi-kormány utolsó sajtótermékének, az *Eleven Újságnak* a főszerkesztője. Ha ezt bocsánatos bűnnek, mellékesnek tarjuk, úgy szalonképesse fogadjuk a fasizmust. Nagyobb gond, hogy Nyíró élete végéig azzal áltatta magát, hogy ő egész életében a magyar népet szolgálta. A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása szerint nevének közterület-elnevezésként való felhasználása törvényileg tilos. Wass Albert is úgy látta: „Évek

³¹ Bakó Endre: *Egy barátság feszültségekkel*. Szókimondó, 2024. 1. sz. 17–19.

múltával ez a kis élmény szinte történelmi méretűvé nőtt emlékezetében, amikor a két nagy székely író útja látszólagosan olyan éles szögben vált el egymástól. Nyirő József, az országgyűlési képviselő és a hazafi továbbra is fejfel rohant a falnak, míg Tamási Áron az eszit próbálta használni, érzései és indulatai helyett. Mind a ketten ugyanazt a célt szolgálták: a székely nemzet megmentését. De az útjaik különböző irányból próbálták elérni a célt. Nyirő József német segítséggel és a fegyverek erejével, Tamási Áron a humanizmus és a demokrácia eszközeivel. Egyik megalkuvás nélkül, a másik meg-megalkuvással.”³²

*

Veres Péter és Szabó Pál vezéralakjai voltak a népi irodalomnak a két háború között és a háború után is halálukig. Veres Péter „író bajtársnak, és parasztsorstárnak” nevezi Szabó Pált.³³ A közvélemény úgy állította párba őket, hogy Veres Péter a paraszt szociográfus, Szabó Pál a paraszt szépíró. „Péter a fej, én vagyok az írás” – ahogy Szabó Pál szellemesen megjegyezte. Fiatalon mindketten hoztak létre maradandó értékeket, de Révai József mindkettőjüket manipulálta. Az 1950-es években az az anekdota járta, hogy Veres Péter nemcsak író, színész is: eljátszotta a parasztbecsületet.

*

Németh László, mint tudjuk, a barát szóra Gulyás Pál nevével felelt. Talán köztük szövődött a legintenzívebb baráti viszony, jóllehet Németh Budapesten, Gulyás Debrecenben élt – igaz, Németh rövid időre a Bocskai-kertbe költözött, Gulyás szomszédja lett. Debrecenben ismerkedtek meg, Gulyás rövidesen tanulmányt írt róla, amit Németh meglepetéssel fogadott, mert nagyon intuitívnek találta. Gulyás húsz verset írt barátjához, ami

³² Wass Albert: *Tamási Áronról és Nyirő Józsefről*. Háromszék, 2013. április 6. Hétvége (melléklet), 6.

³³ Veres Péter: *Szabó Pál*. In: *Uő: Ember és írás*. Bolyai Akadémia, Budapest, [1941], 150.

felér egy szerelmi ciklussal. Ez hízelgett Németh közismert hiúságának. Támadt hároméves mosolyszünet is köztük egy szatíra miatt (Gulyás Pál: *A tervhalmozó*), de Németh túljutott ezen, és Gulyás haláláig szoros kapcsolatban álltak. Németh László Gulyás Pál korai halála után hűségesen ápolta barátja emlékét, kapcsolatban maradt a debreceni költő családjával. Az irodalomtörténészek különböző módon értékelték ezt a baráti nexust. Egyesek szerint Németh kihasználta Gulyást, aki szinte vazallusa volt,³⁴ mások szerint Gulyás Némethből élt, ismét mások csodálkoztak, hogy Németh hogyan barátkozhatott egy vidéki inasiskolai tanárral. Gulyás valójában intellektuálisan egy színvonalon állt Németh Lászlóval, csak művészként, költőként nem tudott az első vonalba emelkedni.³⁵ Ezért közös szobruknak csak Debrecenben lenne helye.

*

Juhász Ferenc és Nagy László kapcsolatát Juhász Ferenc irodalomtörténész lánya, Anna, testvérbarátságnak nevezte. De testvérek között is támadhatnak ellentétek, miként az 1970-es években, nem sokkal Nagy László halála előtt (1978. január 30.) a két költő is elhidegült egymástól. E bonyolult kapcsolat háttere még nincs feltárva, külön tanulmányt érdemelne. Nem kétséges, a szocialista korszak első nemzedékének legnagyobb költői voltak, nagyságuk átível minden ellentétet, és találkozik a halhatatlanság fénysugarában.

³⁴ Sükösd Mihály: *Az esendő géniusz*. 168 Óra, 1993. 28. sz. 21.

³⁵ Bakó Endre: *Egy barátság verseiben*. In: *Gulyás Pál világa*. Csokonai Literatúra Könyvek, Debrecen, 1999. 77–86.

Tűzből, sárból és meséből – kísérleti film a honfoglaláskori bucavasgyártásról

Egy különleges alkotói vállalkozás létrejöttének, a *Vasmese* című – az Artikon Filmstúdió és az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet koprodukciójában készült – kísérleti dokumentumfilmnek lehettünk szemtanúi a magyar kultúra napja alkalmából, január 22-én az Uránia Nemzeti Filmszínház bemutatóján.

A vas a mai ember számára triviálisan a mindennapok része, kultúránk aligha létezhetne nélküle: a kés az asztalfiókban, szög a falban, patkó a ló lábán, de az autó számos alkatrésze alapul a vasgyártáson, evidens számunkra, hogy mindenütt jelen van. Pedig ezerszáz évvel ezelőtt a vas gyártása nem volt magától értetődő rutin, hanem kockázatos, izgasztó kaland. A honfoglaláskor mesterei úgynevezett bucavasat készítettek – egy szivacsos, sakkal átjárt fémtömböt –, amelyet csak hosszú, fáradságos munkával lehetett „valódi vassá” gyúrni, kovácsolni. Ennek a mára nagyrészt elfeledett tudásnak állít modern, tanítható formában, izgalmas emléket a *Vasmese* című kísérleti dokumentumfilm. A vásra ugyanis a lovasnomádoknak és a Kárpát-medencébe érkező őseinknek is nagy szüksége volt: a lószerszámokhoz, fegyverekhez, használati tárgyakhoz, ezért tudniuk kellett az előállítás titkát. A sztyeppei lovasnépek nem véletlenül több száz évvel hamarabb ismerték meg ezt, mint ahogy például Kínába eljutott a vas megmunkálásának tudománya.

Amikor a vas még született és nem öntötték

A bucavasgyártás lényegét megismerve – látszólag egyszerű, de lenyűgözően finomhangolt folyamat. A honfoglalás korában

a felszínen talált gypevasércet (mocsáérc) vagy más vasoxidos kőzeteket a gyakorlat szerint szárították, pörkölték, zúzták, hogy egyáltalán lehessen olvasztani azokat. A másik nélkülözhetetlen összetevő a faszén volt, ami – megfelelő fűjtatás mellett – már képes volt azon a hőfokon égni, amin az ércből a vas kiválhatott. A korabeli kohó, azaz az agyagból épített, hengeres bucakemence – a kísérleti régészeti rekonstrukciók alapján – 80–150 centiméter magas, 20–40 centiméter belső átmérőjű lehetett, földbe mélyítve vagy felszínen felépítve. A vaskészítők a kemence oldalán lévő nyíláson át fűjtatóval vagy fúvócsővel táplálták a tüzet. Bár egyszerűen hangzik, de valójában a művészettel határos mesterségbeli tudást igényelt a folyamat: nem nyers erőt, hanem érzékeny szakértelmet: mikor kell ráadni, mikor visszavenni a levegőt, mennyi ércet bír el a kemence, milyen a jó faszén minősége és mikor „érett” már a buca. Egy-egy olvasztás a tapasztalatok szerint – 1200–1300 °C jelenlétében – több órán át tartott, sok-sok faszén felhasználásával és több ember összehangolt munkájával. A végeredmény pedig nem folyékony vas lett, hanem egy szivacsos, salakos fémtömb: a buca. Ezután kezdődött még a munka oroszlánrésze, mivel a nyers bucavas tele van salakkal, porózus, törékeny – nem alkalmas semmilyen eszköznek. Ezért ezután kovácsolással történt a tömörítés és tisztítás: felhevítették és addig kalapálták, amíg az összes salak ki nem préselődött belőle. A modern kísérleti régészet egyik legfontosabb tanulsága éppen az, hogy a vaskohászat komoly tudásalapú mesterség volt. A honfoglalás kori vasművesek magasan képzett specialisták voltak, akiknek kisujjában volt az anyag viselkedése.

Tudományos ismeretterjesztés helyett a gyerekeket bevonó oktatófilm

Ebbe a világba vezet be minket a Vasmese, és szerencsére nem találunk feltartott mutatóujjal okosan magyarázó felnőttet benne, hanem izgatót gyerekeket látunk a játék hevében oknyomozni,

kipróbálni, alkotni. A teltházas filmbemutató nem véletlenül a magyar kultúra napjához lett igazítva, hiszen a kultúrával nevelés sarokpontja a következő generációk egészséges fejlődésének. Már ez önmagában is jelzi, hogy van igény egy ilyen első hallásra száraznak mondható téma – a vasgyártás koraközépkori technológiája – játékos, művészi formában közkinccsé tételére.

Az alkotói koncepció szépsége abban rejlik, hogy az alkotás nem választ a mese- és a dokumentumfilm között, hanem összeereszti azokat. A gyerek főszereplők nem kívülről, didaktikusan kapnak tudást, hanem „belelépnek a folyóba” és a kísérleti régészet, no meg a fantázia szárnyán haladnak végig az ősi vasgyártás útján. A történet egyik kulcsfigurája a „bucavasgyúró demiurgosz”, Thiele Ádám, aki a BME oktatójaként, tudósként, kísérleti régészként és mesteremberként vezeti a gyerekeket a technológia izgalmas csapásain. Ennek a filmnyelvi üzenete az, hogy nem elég elmondani, hogyan lesz a vas, hanem érzékelhetővé, szinte tapinthatóvá kell tenni a néző számára, és ettől lesz lenyűgöző.

A rendező Komporday Tamás és forgatókönyvíró Csáji László Koppány egy formanyelvi truvájjal is élnek: az élszereplős film animációval egészül ki; a valóság szövetéből az animáció révén vált át a gyermeki képzelet világába, szélesebb kontextusba emelve a megszerzett tudást. A stáblista pedig azt jelzi, hogy a projekt egyszerre filmes és pedagógiai vállalkozás. Tudatos döntés a körülbelül 40 perces játékidő is: a film tanórába illeszthető, vagyis nemcsak egyszeri élmény, hanem potenciális oktatási segédanyag.

A filmkészítők legszebb gesztusa mégis az, hogy a gyerekek nem pusztán szereplők, hanem alkotótársak: a történetben egy félbemaradt mese kap szerepet, amelynek végét ők találják ki, majd a mese animációs formát ölt, aminek hangjait szintén ők adják. Ez nemcsak kedves ötlet, hanem módszertani alapvetés is: a tudás akkor interiorizálódik jól, ha átélhetővé válik, ha a gyerekek nemcsak befogadókká, hanem résztvevővé is válnak.

Metamorfózisok

A bucavasgyártás története kicsiben egy transzformáció története: sárból, tűzből, faszénből, vasércből és kitartásból lesz valami, ami kincs – a használható vas. A Vasmese film pedig ugyanezt teszi a néző lelkében: a rideg szakmai tudást élménnyé alakítja, hidat verve a múlt és a jelen közé. És mindezt fantáziával, játékosan teszi, miközben tiszteletben tartja a hagyományt, mindnyájunk közös kincsét. A vetítést követő kerekasztal-beszélgetés pedig – a forgatókönyv írója, Csáji László Koppány, a rendező Komporday Tamás, az animációért felelős Hajnal Ödön, a szakértő-főszereplő Thiele Ádám és a moderátor Kollarik Tamás részvételével – ráerősített erre. Azt az üzenetet emelte ki a film kapcsán, hogy az ősi technológiák megismerésének nem szükségszerű múzeumi keretek közt maradni, mert éppen a játékos átéléssel segíthet kapcsolódni hagyományainkhoz, egyúttal megtanulva eleink tudását, és ennek tiszteletét. A résztvevő gyerekek együtt fejezik be a filmben elhangzó mesét egy animációsfilm-stúdióban, átvezetve minket korokon és technológiákon egészen a kortárs világba.

Maróthy Csaba,
az MMA Művészetelméleti
és Módszertani Kutatóintézetének szakírója

Tyugodi Ruben

Allora 1.

*lényegében harmincöt napja
nem dohányzom és nem is hiányzik
csak én változok meg mindig
egy új városban
egy új környezetben
(ugyanabban az időzónában
ugyanazokkal az emberekkel
egy régi országban)*

*az óra átállt én meg vissza
hiányozhat minden ami volt
eldobhatnék mindent ami van
tizenhat évesen Közép-Európában
sétálni az egyik legszebb óvárosban
a legjobb barátaimmal
helyett
négyévesen Dél-Európában
játszani a hínáros tengerparton
vadidegen gyerekekkel*

*hiányozhat a semmittevés
hiányzik a semmittevés
hogy idegenként egyedül lenni
máshol annyira nem is nagy gond
ahogyan visszatalálni
az előző önmagamhoz is
szomorúvá tud tenni*

*látni a benti napsütéseket
az első macskát
akit egy hétig etettünk*

*majd soha többé nem láttunk
az első botlásokat
bele a mocsaras árokba
mikor még csak ott estem el
mikor a legcsúnyább szó még
a sírva üvöltés volt
boldognak lenni pedig ha láthattam
a legjobb barátomat – talán Marionak hívták
mint ahogyan ma*

TYUGODI RUBEN 2008-ban született Nagybányán. 2009–2014 között kisgyermekkorai éveit az olaszországi Cerveteriben töltötte. Jelenleg családjával Budapesten él, 11. osztályos gimnáziumi tanuló. Írással körülbelül 11 éves kora óta foglalkozik, azóta is rendszeresen ír, elsősorban verseket, ritkábban novellákat és drámákat.

Írásait 2023 óta közli, megjelent a DunapArt Magazinban és a Kalamárisban és több antológiába is beválogatták.

2024 óta rendszeresen tart előadásokat, felolvasóesteket, amelyeket saját – és alkotótársa, Kollár Márton szövegeiből – közösen állítanak össze.

Első verseskötete *Törött hamutál* címmel, 2025 decemberében jelent meg az Irodalmi Rádió kiadásában.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** A barátom barátja (vers)
- 4 **Bene Zoltán:** 1873. január, avagy a lefelé irányuló tekintet (próza)
- 11 **Reke Balázs:** Langyos ólom (próza)
- 17 **Vörös István:** Ezer év volt kamaszkorom; Egy temetésre készülődve; Akarni kell, hogy szeressenek?; Miben tévedett Platón?; Függőágyban a hold (versek)
- 22 **Parragi Eszter:** Gyümölcsbeszélgetés, avagy monrealei disputa (próza)
- 32 **Iancu Laura:** Amor aeternus; Ecce homo; Ha majd eleget nézik (versek)
- 35 **Muszka Sándor:** Dalol; Szavak; Válassz!; Elkülönítő; Bál (versek)
- 37 **Szeder Réka:** Pedig azt mondták (próza)
- 39 **Tamási Orosz János:** Triptichon szélcsendben (vers)
- 42 **Gáspár Ferenc:** Az idő eljárt (próza)
- 21 **Fellinger Károly:** Kopasznyakú; Kamocsai; Alsócsallóközi közmondások; Felsőcsallóközi közmondások; Csallóközözi eső; Eszterlánc; Jobban fog csusszanni; Somfa; Pozsony környéki tót babonák; Csallóközi babonák (versek)
- 60 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XV. (próza)
- 64 **Keszthelyi György:** Memoár; A zongorahangoló (versek)
- 66 **Mandics György:** Ahány madár, annyi...
- 68 „Ott az idő madarai alszanak” – **Valeria Bilț** versei
Mandics György fordításában
- 80 **Wölfl-Molnár Eszter:** Családi titkok; Adjakatok egy hajnalt (versek, pszichologosz)
- 83 A hónap alkotója: **Nagy-Balaton Dóra** – A bábjáték és az irodalom kapcsolata; Hamupipőke – Részlet a Völgyhajó Bábszínház előadásának szövegkönyvéből; Szabad madár
- 97 Átmosni a bábont a megjelenítést – **Juhász Kristóf** beszélgetése **Nagy-Balaton Dórával**
- 101 **Petrusák János:** Az agy (Kósa Árpád: 2049.)
- 107 **Bukovenszki-Nagy Eszter:** Balladaszerű vajákosság és a természetbe simuló ember (Viola Szandra: Két világ közt alszik)
- 112 **Ürmös Beáta:** Az öregedéstről szépen illik beszélni (Babarczy Eszter: Apám meghal)
- 117 **Muth Ágota Gizella:** „A gleccserek nem szeretik a zajt” (Inkeri Markkula: A soha fel nem engedő föld)

-
- 120 **Pusztai Ilona:** Korlátozottan fontos emlékek (Egressy Zoltán:
Kettesével a lépcsőn)
- 123 **Juhász Kristóf:** Borzongató álmok Észtországból (Piret Raud
breviárium)
- 128 **Vicente Ferreira da Silva:** Utópia és szabadság – **Szakács
Péter** fordítása (esszé)
- 134 **Gyuris Fruzsina:** „Örököld betege” – A dedikáció mint
önarckép Petri Györgynél (esszé)
- 137 **Bakó Endre:** Elválaszthatatlanok – Irodalomtörténeti
kalandozás a kétalakos írószobrok világában (esszé)
- 153 **Maróthy Csaba:** Tűzből, sárból és meséből – kísérleti film
a honfoglaláskori bucasgyártásról (esszé)
- 157 **Tyugodi Ruben:** Allora 1. (debüt)

○ **Büszörményi Zoltán:** A barátom barátja

○ **Bene Zoltán:**

1873. január, avagy a lefelé irányuló tekintet

○ **Reke Balázs:** Langyos ólom

○ **Vörös István:** Ezer év volt kamaszkorom

○ **Parragi Eszter:**

Gytímölcsbeszélgetés, avagy monrealei disputa

○ **Iancu Laura:** Amor aeternus

○ **Muszka Sándor:** Elkülönlítő

○ **Szedes Réka:** Pedig azt mondták

○ **Tamási Orosz János:**

Triptichon szélcsendben

○ **Gáspár Ferenc:** Az idő eljárt

○ **Fellinger Károly:** Kopasznyakú

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. XV.

○ **Keszthelyi György:**

A zongorahangoló



A hónap alkotója: **Nagy-Balatoni Dóra**

A bábjáték és az irodalom kapcsolata:

Hamupipőke – Részlet a Völgyhajó Bábszínház előadásának szövegválogatásából; Szabad madár

Átmosni a bábok a megjelenítést –
Juhász Kristóf beszélgetése

Mandics György: Ahány madár, annyi...

„Ott az idő madarai alszanak” –

Valeria Bilt versei **Mandics György**

fordításában

Wölfl-Molnár Eszter: Családi titkok

1000 FORINT • 10 RON • 2,80 EURÓ



Nemzeti
Kulturális
Alap